

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΠΜΣ “ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ”

Υπερπραγματικότητα

Αναπαράσταση και Νόημα στην Ψηφιακή Εποχή

Βασιλική Καρανάτσιου

A.M. 18503

Τριμελής Επιτροπή

Χρήστος Λυριντζής (Επιβλέπων)

Γεράσιμος Κουζέλης

Γιώργος Σαγκριώτης

Ευχαριστίες

Η εργασία αυτή εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών «Πολιτική Επιστήμη και Κοινωνιολογία», του τμήματος «Δημόσια Διοίκηση και Πολιτική Επιστήμη», του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, τη χρονιά 2021. Επιβλέπων ήταν ο καθηγητής Χρήστος Λυριντζής, τον οποίο και ευχαριστώ θερμά. Η αποκριτική του ετοιμότητα, η αγαστή συνεργασία, η βιβλιογραφική και συμβουλευτική υποστήριξη που μου προσέφερε καθόλα τα στάδια εκπόνησης της εργασίας, με βοήθησαν να ξεπεράσω τα γνωστικά και πρακτικά εμπόδια που συνάντησα μπροστά μου κατά τη διάρκεια συγγραφής της και με ώθησαν να καταβάλω τη μέγιστη δυνατή προσπάθεια για να βγει ένα καλό τελικό αποτέλεσμα. Ευχαριστώ επίσης τον Γιώργο Σαγκριώτη, για την ενδελεχή ανάγνωση της εργασίας και τις διορθώσεις που μου πρότεινε. Η συμβολή του δεν περιορίζεται μόνο στη συγγραφή της παρούσης διπλωματικής εργασίας, αλλά εκτείνεται σε μία ευρεία παρακαταθήκη γνωστικών εφοδίων που μου προσέφερε καθόλη τη μαθητεία μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τον Γεράσιμο Κουζέλη, καθώς οι γνώσεις του, η διδακτική του εμπειρία και το ενδιαφέρον του για τους φοιτητές στηρίζουν κάθε προσπάθειά μας. Ο Κύρκος Δοξιάδης, παρότι δεν είναι μέλος της τριμελούς επιτροπής, ασχολήθηκε με την εργασία και πρότεινε τροποποιήσεις, γι' αυτό και τον ευχαριστώ θερμά. Ο εμβριθής σχολιασμός και το ενδιαφέρον του συμφοιτητή και φίλου μου Θανάση Καρακούση, ήταν πολύτιμα και τον ευχαριστώ επίσης. Τέλος, ευχαριστώ τον Κοσμά Μπρούσαλη για τον καίριο σχολιασμό και για τον χρόνο που αφιέρωσε επιμελούμενος το κείμενο.

Περίληψη

Η διπλωματική εργασία που ακολουθεί, συνοψίζει το έργο του Γάλλου φιλοσόφου Jean Baudrillard και συγκεκριμένα συνιστά μία παρουσίαση του βασικού διανοητικού του εγχειρήματος, της «Θεωρίας της Προσομοίωσης». Η προσομοίωση, που αποτελεί βασική θεωρητική έννοια του στοχαστή, αποτελεί όχημα για μία σφοδρή κριτική στη μοντέρνα πρόσληψη της αξίας της γνώσης ως αναπαράστασης. Ταυτόχρονα όμως, ο Baudrillard επιχειρεί να αναδείξει τις προκλήσεις που συναντούν οι μεταστρουκτουραλιστικές θέσεις περί νοήματος, διότι στην προσπάθειά τους να απαλλαγούν από την εικόνα της γνώσης ως αναπαράστασης, οδηγούν κατά τη γνώμη του στοχαστή στην «κατάρρευση» του νοήματος, αλλά και της εμπειρίας της πραγματικότητας. Μία τέτοιου είδους κατάρρευση χαρακτηρίζει, σύμφωνα με τον στοχαστή, τη σύγχρονη εποχή, στην οποία αποδίδει τον όρο «Υπερπραγματικότητα». Ο Baudrillard συνεπώς κινείται ταυτόχρονα σε δύο επίπεδα τα οποία είναι αντιφατικά και ασυμβίβαστα μεταξύ τους. Στόχος της παρούσης εργασίας είναι να αναδειχθούν αυτά τα επίπεδα και να αποτυπωθεί η ένταση και ο πλούτος της πολιτισμικής κριτικής του στοχαστή. Πιο αναλυτικά, μέσα από την επισήμανση των αντινομιών που διέπουν τη Θεωρία της Προσομοίωσης, επιχειρείται η ανάδειξη αφενός των αδυναμιών των παραδοσιακών σημασιολογικών και γνωσιοθεωρητικών συστημάτων που βασίζονται σε αναπαραστατικές αντιλήψεις του νοήματος και της γνώσης αντίστοιχα και αφετέρου της δυσκολίας αλλά και της αναγκαιότητας υπέρβασής τους από πιο σύγχρονες προσεγγίσεις περί νοήματος και γνώσης. Προς τούτο, και προκειμένου να δειχθεί η ένταση και η αξία των πεποιθήσεων του Baudrillard, η Θεωρία της Προσομοίωσης εφαρμόζεται σε σύγχρονα τεχνολογικά μέσα επικοινωνίας, το κατεξοχήν γόνιμο πεδίο εφαρμογής της Υπερπραγματικότητας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
1. Η ΑΥΓΗ ΤΟΥ ΣΤΡΟΥΚΤΟΥΡΑΛΙΣΜΟΥ	16
1.1. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑΣ.....	17
1.1.1. Η αξία του σημείου ως αναγκαίος όρος της σημασιολόγησης.....	18
1.1.2. Η διαφορά ως αναγκαίος όρος της αξίας του σημείου.....	20
1.2. ΟΥΤΕ MARX ΟΥΤΕ SAUSSURE	23
1.2.1. Η Κριτική του Baudrillard στη μεταφυσική της αναφοράς	23
1.2.2. Η κριτική του Baudrillard στον Marx και τον Saussure	24
2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗΣ	30
2.1. ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗΣ	30
2.1.1. Το πρώτο στάδιο της προσομοίωσης	32
2.1.2. Το δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης.....	34
2.1.3. Το τρίτο στάδιο της προσομοίωσης.....	37
2.2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΔΥΟ ΠΡΩΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	41
3. ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΥΠΕΡΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	44
3.1. Η ΕΡΗΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ.....	45
3.2. Η ΣΧΕΣΗ ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗΣ.....	48
3.3. ΥΠΕΡΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΨΗΦΙΑΚΑ ΜΕΣΑ	52
3.3.1. Selfies	52
3.3.2. Instagram	64
3.3.3. Κατασκευασμένες αναπαραστάσεις - Το παράδειγμα του Bigbrother.....	77
4. ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗ-ΜΙΑ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΗ (ΑΝΤΙ)ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ;	86
4.1. ΣΧΕΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗΣ.....	86
4.2. Ο ΚΑΡΤΕΣΙΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ BAUDRILLARD	90
4.3. Η ΑΝΤΙΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΤΟΥ BAUDRILLARD	93
5. Η ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΩΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΜΟ	98
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	106
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	108

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εμπειρία ενός ανθρώπου που πέρασε το κατώφλι του 20^{ου} αιώνα και βαδίζει αισίως προς την ολοκλήρωση του πρώτου τετάρτου του 21^{ου}, αντιστοιχεί σε όσα συμβαίνουν στην συσκευή ενός κινητού τηλεφώνου. Όλοι του οι συγγενείς, οι φίλοι, οι συνάδελφοι, οργανώνονται στον κατάλογο των επαφών του και επικοινωνεί μαζί τους μέσω βιντεοκλίσεων. Πολλές από τις στιγμές του αποτυπώνονται στις selfies που βγάζει, ενώ άλλες αφιερώνονται στην έρευνα αγοράς μέσω e-shop. Όταν αγανακτεί, ποστάρει το πολιτικό του μήνυμα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, και όταν θέλει να ερωτευτεί, αναζητά συντρόφους σε sites γνωριμιών. Η τηλεργασία μετατρέπεται σε διαδεδομένη πλέον εργασιακή πρακτική, ακόμη και η τηλεεκπαίδευση αρχίζει να καταλαμβάνει όλο και μεγαλύτερο μερίδιο στα συστήματα εκπαίδευσης. Η συγκυρία μάλιστα την οποία διανύουμε (κατά της στιγμή συγγραφής αυτού του κειμένου), η οποία χαρακτηρίζεται από τη διασπορά του κοροναϊού, έχει καταστήσει την χρήση των μέσων τεχνολογίας σχεδόν αποκλειστικό τρόπο ζωής, καθώς οι καθημερινές ενσώματες δραστηριότητες των ανθρώπων έχουν συρρικνωθεί λόγω της αυξημένης προφύλαξης και των μέτρων καραντίνας που εφαρμόζονται παγκοσμίως. Οι σελίδες μιας διπλωματικής εργασίας δεν αρκούν για να καταγράψουν όλους τους τρόπους με τους οποίους η εμπειρία του σύγχρονου ανθρώπου διαπλέκεται με τα μέσα τεχνολογίας. Οι τεχνολογικές εξελίξεις μάλιστα είναι μάλιστα τόσο καταγιστικές, που η κοινωνιολογική έρευνα σχετικά με τα εν λόγω επιτεύγματα βρίσκεται ακόμη σε εμβρυακό στάδιο, αδυνατώντας να ακολουθήσει τον ρυθμό των εξελίξεων.

Όμοια με την αδυναμία της κοινωνιολογικής έρευνας να ακολουθήσει τις τομές της τεχνολογικής προόδου, οι αντιληπτικές λειτουργίες του ανθρώπου φαίνεται σε πολλές περιπτώσεις να αδυνατούν να οργανώσουν τη μάζα της πληροφορίας με τρόπο εξίσου ικανοποιητικό με τις φορητές μας συσκευές. Παρότι και οι συσκευές «κрасάρουν», υ-

πάρχει και ένα άλλο, ανθρώπινο «κρασάρισμα», το οποίο διέπεται από μία αποκλειστικά ανθρώπινη μορφή θρυμματισμού. Πρόκειται για την αδυναμία νοηματοδότησης εν μέσω απειράριθμων, ισάξιων μηνυμάτων, που λαμβάνει καθημερινά ο κάθε άνθρωπος.

Το νόημα αποτελεί μία έννοια εξαιρετικά δυσπρόσιτη για αναλυτική επεξεργασία και η προσέγγισή του αποτελεί το φιλόδοξο εγχείρημα ενός τμήματος των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών. Παρατηρείται μάλιστα στις κοινωνικές επιστήμες μία ολοένα αυξανόμενη ενασχόληση με την έννοια του νοήματος. Όσο το τελευταίο φαίνεται να διαφεύγει από την αντιληπτική μας εμπειρία λόγω του σύγχρονου τρόπου ζωής, τόσο περισσότερο καθίσταται αντικείμενο θεωρητικής μελέτης.

Η θεωρητική ενασχόληση με το νόημα είναι ένα σχετικά πρόσφατο εγχείρημα, το οποίο έχει τις ρίζες του στις αρχές του περασμένου αιώνα. Στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, υπό την επήρεια του πρώιμου έργου του Wittgenstein και μέσω της επικράτησης του λογικού θετικισμού, το ενδιαφέρον σχετικά με το νόημα λάμβανε τη μορφή ερωτημάτων γύρω από τη δυνατότητα εμπειρικής επαλήθευσης των γλωσσικών προτάσεων. Η δυνατότητα εμπειρικής επαλήθευσης προσδίδει νόημα στις προτάσεις και η επιτέλεση της εμπειρικής επαλήθευσης με τη σειρά της επικυρώνει το γνωστικό ισχυρισμό. Η ανωτέρω προσέγγιση αποτέλεσε το θεωρητικό υπόδειγμα των εμπειριστικά προσανατολισμένων αναλύσεων γύρω από το νόημα και τη γνώση, που κοντολογίς αναδεικνύουν ως πρωτεύον στοιχείο νοηματικότητας την αναπαραστατική σχέση μεταξύ της γλώσσας και των *αισθητηριακών δεδομένων*.

Μια εναλλακτική ως προς την εμπειριστική, αναπαραστατική θεώρηση, είναι σύμφυτη με το διαχρονικό ρεύμα του μεταφυσικού-σημασιολογικού ρεαλισμού. Σύμφωνα με αυτό, οι έννοιες αποκτούν νόημα μέσω της αντιστοίχισής τους σε φυσικές, ανεξάρτητες από το νου κατηγορίες οντοτήτων. Τούτη η έννοια αντιστοίχησης συλλαμβάνεται από τη σημασιολογική έννοια της αναφοράς. Η γνώση, υπό αυτούς τους όρους, παίρνει τη μορφή πιστής αναπαράστασης των *αντικειμένων του κόσμου* δια μέσου της επιτυχούς αναφοράς, και η επιστήμη θεωρείται ότι αποτελεί καθρέφτη της φύσης, την οποία αναπαριστά με τα διάφορα θεωρητικά συστήματα.

Ωστόσο η θεμελίωση της γνώσης πάνω σε σχέσεις αναφοράς σε στοιχεία του πραγματικού, όπως δηλώνεται στο μεταφυσικό ρεαλισμό, σκοντάφτει στον σκόπελο ενός χάσματος, ανάμεσα στις νοητικές αναπαραστάσεις, όπως αυτές δημιουργούνται στην αντίληψη και στον καθεαυτό κόσμο που είναι αιτία των αναπαραστάσεων αυτών. Το διαχρονικό αυτό χάσμα οδήγησε στην πρωτοκαθεδρία κάποιων πρώτων αρχών που ε-

ντοπίζονται στον νου. Σε αυτή την περίπτωση το ισοζύγιο ρέπει προς την πλευρά της πνευματοκρατίας.

Και στα τρία αυτά τα ρεύματα που προαναφέρθηκαν, αυτά του λογικού θετικισμού, του σημασιολογικού ρεαλισμού και της πνευματοκρατίας, το αναπαραστικό στοιχείο αποτελεί αξιωματική μεθοδολογική αρχή, και είναι αυτό που λειτουργεί ως θεμέλιο, πάνω στο οποίο αποκτούν αξία η γνώση και το νόημα. Η αναπαράσταση συνδέει το γνωστικό αντικείμενο είτε με το φαινόμενο που γίνεται αντιληπτό από την εμπειρία, είτε με τον εξωτερικό κόσμο, είτε με τις νοητικές αναπαραστάσεις του νου. Φαινόμενο, εξωτερικός κόσμος και νους αντίστοιχα, λαμβάνονται ως αδιάψευστες «πρώτες αρχές» και προσδίδουν στο αντικείμενο της γνώσης το στάτους (αξία) της αλήθειας.

Σήμερα, σε μεγάλο μέρος των κοινωνικών επιστημών, το πεδίο συζήτησης για τη γνώση έχει μετατοπιστεί προς την κατεύθυνση του νοήματος, και εκτός από τους κοινωνιολόγους και τους φιλοσόφους, απασχολεί τους γνωσιακούς επιστήμονες, τους ψυχολόγους, τους γλωσσολόγους και πλήθος άλλων επιστημονικών κλάδων. Το σύγχρονο debate για το νόημα έχει δεχτεί επιρροές, μεταξύ άλλων, από το ρεύμα του στρουκτουραλισμού, τον 20^ο αιώνα ως μία μεγάλη τομή στις θεωρητικές επιστήμες. Οι στοχαστές του ρεύματος αυτού απομακρύνθηκαν τόσο από τη μεταφυσική όσο και από την εμπειριστική επιστημολογία και επιχείρησαν να μελετήσουν το νόημα ως παράγωγο της επικοινωνιακής συνθήκης που επιτυγχάνεται από τη χρήση της γλώσσας. Στο ρεύμα του στρουκτουραλισμού, όπως αυτό ονομάστηκε, η γλώσσα προσεγγίζεται ως ένα σύστημα σημείων, ως συνιστώμενη δηλαδή από μονάδες πληροφορίας που μέσω της αλληλεπίδρασής τους δημιουργούν ευρύτερα νοηματικά μορφώματα. Στα τέλη της δεκαετίας του 60' το ενδιαφέρον για το νόημα πήρε νέες διαστάσεις από εκφραστές του ρεύματος του μεταστρουκτουραλισμού. Ο στοχαστής, το έργο του οποίου αναλύεται στην παρούσα εργασία ανήκει στο ρεύμα αυτό. Το όνομά του είναι Jean Baudrillard, και η θεωρία του ονομάζεται «Θεωρία της Προσομοίωσης».

Εκκινώντας από μαρξιστικές καταβολές, ο Baudrillard συνέδεσε αρχικά τα αναπαραστατικά συστήματα σκέψης με την καπιταλιστική κυριαρχία και τα χαρακτήρισε ως εργαλεία προς όφελος των αστικών διεκδικήσεων. Για αυτόν τον λόγο, το πρώιμο έργο του, που αποτελούν τα βιβλία *The System of Objects* (1968), *Η Καταναλωτική Κοινωνία* (2000), [1970], και *For a Critique of the Political Economy of the Sign* (1972) είναι έντονα πολιτικοποιημένο. Στη συνέχεια όμως αποκήρυξε τον ίδιο τον μαρξισμό, χαρακτηρίζοντάς τον «καθρέφτη της μπουρζουαζίας», καθώς κατά την γνώμη του δεν κατάφερε να συγκροτήσει μία ριζοσπαστική πολιτική πρόταση, αλλά περιορίστηκε στην α-

ξιοποίηση των ίδιων αναπαραστατικών σχημάτων που εγκαθιδρύθηκαν στην αστικής προέλευσης μοντέρνα φιλοσοφική παράδοση, αποτελώντας ένα ακόμη δογματικό σχήμα σκέψης.

Το μέσο και ύστερο έργο του Baudrillard μετατόπισε το πεδίο συζήτησης από την μαρξιστική κριτική του σημείου, προς μία συλλήβδην κριτική έναντι πάσης φύσεως θεωρητικού συστήματος, κριτική η οποία κινείται σε δύο κατευθύνσεις. Η μία κατεύθυνση συνιστά μία στρουκτουραλιστική-κριτική ανάλυση των μοντέρνων γνωσιοθεωρητικών συστημάτων, εξαιτίας της αδυναμίας τους να θεμελιώσουν την γνώση ως αξία που προκύπτει από την πιστή αναπαράσταση των αντικειμένων. Η δεύτερη κατεύθυνση κινείται κριτικά έναντι του ίδιου του στρουκτουραλισμού, διότι ο στοχαστής εντοπίζει μία αδυναμία της στρουκτουραλιστικής πρόσληψης του νοήματος να αποδώσει επαρκείς όρους αξιολόγησης και εγκυρότητας για το τι συνιστά νόημα. Τελικά, σύμφωνα με τον Baudrillard, ο στρουκτουραλισμός δεν αποτελεί ένα σύστημα απαλλαγμένο από την μοντέρνα πρόσληψη του νοήματος ως αναπαράστασης, αλλά μία ακόμη μεταφυσική απόπειρα «θεμελίωσής» του. Οι δύο αυτές κατευθύνσεις που διαφαίνονται στο έργο του Baudrillard αναπτύσσονται με την εκ μέρους του εφαρμογή της σημειολογίας ως μεθοδολογικού εργαλείου πολιτισμικής ανάλυσης. Πιο συγκεκριμένα, αναλύοντας τον πολιτισμό σημειολογικά, ο στοχαστής προσπαθεί να εκφράσει διεξοδικά το πρόβλημα της γνώσης ως αναπαράστασης, και επιπλέον επιδιώκει να καταδείξει τον τρόπο με τον οποίο η μοντέρνα αντίληψη για την γνώση, αλλά και η στρουκτουραλιστική θεώρηση, χρησιμοποίησαν λανθασμένους τρόπους θεμελίωσης της γνώσης και του νοήματος αντίστοιχα.

Η κριτική του Baudrillard εναντίον των μοντέρνων γνωσιοθεωρητικών συστημάτων, αλλά και του στρουκτουραλισμού, εφαρμόζεται με την χρήση δυο μεθοδολογικών εργαλείων. Το ένα έχει ήδη αναφερθεί και δεν είναι άλλο από τη σημειολογική ανάλυση, η οποία μετατρέπεται σε πολιτισμική κριτική. Ο δεύτερος τρόπος είναι η χρήση εργαλείων λογικής και ιστορικής αποδόμησης των θεωριών και της αξίας της αναπαράστασης των φυσικών αντικειμένων εν γένει. Η λογική αποδόμηση ωθεί τις θεωρίες στις έσχατες λογικές τους απολήξεις, ώσπου στο τέλος αναφαίνονται οι πρωταρχικές μεταφυσικές πεποιθήσεις πάνω στις οποίες θεμελιώνονται ψευδογενώς και οι οποίες συνιστούν ανεξαιρέτως δογματικές πεποιθήσεις για την αξία. Η αποδόμηση ιστορικοιστικού τύπου, επιχειρεί να αναδείξει τις ιστορικά εντοπισμένες μεταλλάξεις που υπέστη το καθεστώς της αξίας της γνώσης μέσα από τα ποικίλα είδη αναπαραστατικής θεμελίωσής της, κατά την πορεία του πολιτισμού προς την σύγχρονη εποχή. Η ιστορική μέθοδος

είναι ιδιαίτερα σημαντική στην Θεωρία της Προσομοίωσης, διότι εν τέλει ωθεί τον στοχαστή στον εντοπισμό μίας ρήξης με την μοντέρνα εποχή, η οποία σηματοδοτείται από την έλευση των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων επικοινωνίας, και κυρίως της τηλεόρασης.

Τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα «αναγγέλλουν» την είσοδο του πολιτισμού σε μία νέα εποχή, όπου τα αναπαραστατικά συστήματα θεμελίωσης της γνώσης (και του νοήματος), αποκαλύπτουν την πλήρη αποτυχία τους να θεμελιωθούν στην εμπειρική πραγματικότητα ή σε νοητικές αναπαραστάσεις. Στο νέο περιβάλλον, η αναπαράσταση παύει να αποτελεί γνωσιοθεωρητικό θεμέλιο και την πρωτοκαθεδρία έχει η κυριαρχία του κώδικα. Το μέσο και ύστερο έργο του Baudrillard, χαρακτηρίζεται από αυτήν την στροφή. Τα βιβλία του: *Ο Καθρέφτης της Παραγωγής: ή η Κριτική Αυταπάτη του Ιστορικού Υλισμού* (1990), [1973], *Symbolic Exchange and Death* (1976), συνιστούν την απαρχή των ριζοσπαστικών κριτικών θέσεων του στοχαστή για τον πολιτισμό, οι οποίες φτάνουν στο απόγειο της μεταμοντέρνας στροφής τους με τα: *Seduction* (1979), *Fatal Strategies* (1983), *America* (1988), *Cool Memories* (1990), *Η Διαφάνεια του Κακού* (2019), [1993], *The Gulf War Did Not Take Place* (1995), *The Illusion of the End* (1994), *Ομοιώματα και Προσομοίωση* (2019), [1994], *The Perfect Crime* (1996).

Η επιλογή της Θεωρίας της Προσομοίωσης ως θεματικής της παρούσης εργασίας οφείλεται στην απόπειρα διερεύνησης της προβληματικής του νοήματος, εν μέσω της πολλαπλής σκέδασής του σε πολλά σύγχρονα πεδία του κοινωνικού, πολιτικού και γνωσιοθεωρητικού γίνεσθαι, σκέδασης που καθιστά το έργο του Baudrillard επίκαιρο και διορατικό. Η διανοητική συνάντηση με το έργο του στοχαστή χαρακτηρίζεται από τη δυσκολία συστηματοποίησης του έργου του, εξαιτίας του χειμαρρώδους τρόπου γραφής του συγγραφέα, ωστόσο η εν λόγω δυσκολία ισοσταθμίζεται από τον πλούτο των ιδεών του. Παρότι τούτο το ταξίδι με όχημα το έργο του Baudrillard δεν είχε εξαρχής προκαθορισμένη πορεία, και καθότι η σκέψη του ωθεί συχνά σε κυκλικές τροχιές, η τελική πρόκληση που χρειάστηκε να αντιμετωπιστεί ήταν η *κατασκευή* μίας σταθερά επιταχυνόμενης πορείας με στόχο την ίδια του την υπέρβαση, όχι με γνώμονα μία ακόμη αποδόμηση, αλλά με γνώμονα την προοπτική διάσωσης του νοήματος, από τον κίνδυνο ολικού κατακερματισμού του.

Θεματική διάρθρωση της εργασίας

Στόχος της παρούσης εργασίας, είναι, μέσα από την ανάλυση της Θεωρίας της Προσομοίωσης, να διαφανούν οι σχέσεις των αναπαραστατικών συστημάτων της αξίας με το ζήτημα θεμελίωσης της γνώσης αλλά και με το ζήτημα του νοήματος, όπως αυτά εντοπίζονται στον κριτικό λόγο του Baudrillard. Προκειμένου να αναδιπλωθεί το όλο δημιούργημα του στοχαστή, είναι αναγκαίο να παρουσιαστούν κάποιες όψεις της μεθοδολογίας του, για αυτόν τον λόγο οι πρώτες τρεις ενότητες του πρώτου κεφαλαίου ξεκινούν με μία ανάλυση των αρχών της σημειολογίας, κύριος εκφραστής της οποίας είναι ο Ελβετός γλωσσολόγος-φιλόσοφος Ferdinand de Saussure. Στις επόμενες τρεις ενότητες του πρώτου κεφαλαίου, παρουσιάζεται η απόκλιση της σκέψης του Baudrillard από τη στρουκτουραλιστική αξίωση κατάργησης της μεταφυσικής αρχής της δικαιολόγησης από την γλώσσα, καθώς και η απόκλιση του από τη μαρξική θεωρία. Μεταξύ αυτών των δύο συμπληγμάτων, συγκροτείται η Θεωρία της Προσομοίωσης, η οποία αναλύεται σε όλο δεύτερο κεφάλαιο.

Το τρίτο κεφάλαιο ξεκινά με την ανάδειξη της όρασης ως πρωτεύουσας αισθητηριακής αντίληψης για την αναπαραστατική σύλληψη της αξίας, γεγονός που εισάγει την Θεωρία της Προσομοίωσης, συν τοις άλλοις, στην Θεωρία των Μέσων Επικοινωνίας. Ο μετασχηματισμός της εικόνας στην εποχή των ΜΜΕ και της ψηφιακότητας αποτελεί ίσως τον πυρήνα της προβληματικής που απασχόλησε τον Baudrillard, καθώς ο εν λόγω ιστορικός μετασχηματισμός σηματοδοτεί την κατάργηση της αξίας της αναπαραστάσης, και η αλλαγή «αναγγέλλει» την έλευση της υπερπραγματικής εποχής. Κεντρικό θέμα του τρίτου κεφαλαίου, αποτελεί το εγχείρημα εφαρμογής των βασικών ευρημάτων της Θεωρίας της Προσομοίωσης σε σύγχρονα τεχνολογικά φαινόμενα, προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι βασικές πτυχές της σκέψης του στοχαστή και να διαφανεί η οξύνουσα με την οποία αφουγκράστηκε τον παλμό του 21^{ου} πρώτου αιώνα.

Στο τέλος του τρίτου κεφαλαίου, η προσομοίωση εξετάζεται ως προς τις πολιτικές και ηθικοπρακτικές τις συνέπειες, μέσα από ένα παράδειγμα που εμπλέκει τα σύγχρονα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας με την πολιτική πράξη. Σκοπός του εν λόγω παραδείγματος είναι η ομαλή είσοδος στο τέταρτο κεφάλαιο, όπου παρουσιάζονται κάποιες μεθοδολογικές αδυναμίες της Θεωρίας της Προσομοίωσης, οι οποίες με τη σειρά τους δημιουργούν ανυπέρβλητα εμπόδια στην πρόσληψή της ως πολιτικά και ηθικοπρακτικά στοχευμένης θεωρίας. Η εργασία τελειώνει με μία ακροθιγή πρόταση για άλλες ερευνητικές κατευθύνσεις περί νοήματος εντός του μεταστρουκτουραλιστικού φάσματος,

κατευθύνσεις οι οποίες επιχειρούν την υπέρβαση του πιο σοβαρού προσκόμματος το οποίο συναντά η Θεωρία της Προσομοίωσης... του σκεπτικισμού.

1. Η ΑΥΓΗ ΤΟΥ ΣΤΡΟΥΚΤΟΥΡΑΛΙΣΜΟΥ

Το επιστημικό και φιλοσοφικό πεδίο εντός του οποίου έδρασε ο Baudrillard, χαρακτηριζόταν την δεκαετία το 60' από την επίδραση της γλωσσικής στροφής στη γλωσσολογία και τις κοινωνικές επιστήμες. Η γλωσσική στροφή μετατόπισε το ενδιαφέρον από την αναζήτηση της τεκμηριωμένης αντικειμενικής γνώσης, στην αναζήτηση του νοήματος που κατασκευάζεται εντός των γλωσσικών συστημάτων. Έκτοτε η γλώσσα αποτελεί αντικείμενο μελέτης για ένα πλήθος διαφορετικών επιστημών, ενώ ακόμα και στο εσωτερικό της εκάστοτε επιστήμης εντοπίζεται μια πληθώρα ετερογενών μεθοδολογικών προσεγγίσεων. Οι απαρχές της ενασχόλησης με τη γλώσσα ωστόσο εντοπίζονται αρκετά πριν την δεκαετία του 60', σε ένα ρεύμα που άκμασε στην γλωσσολογία στις αρχές του περασμένου αιώνα, το ρεύμα του στρουκτουραλισμού. Ιδρυτής του ρεύματος αυτού ήταν ο Ferdinand de Saussure και έργο ορόσημο το *Course in General Linguistics*.¹ Η απήχηση του έργου του ήταν τόσο μεγάλη, ώστε εύλογα θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο Saussure έθεσε τα θεμέλια ενός νέου επιστημονικού παραδείγματος.

Βασική αρχή του ρεύματος ήταν ότι κάθε ομιλούμενη γλώσσα αποτελεί ένα συμβατικά οργανωμένο σύνολο στοιχείων που συγκροτείται ιστορικά από τα μέλη μιας κοινότητας και ευνοεί τη μεταξύ τους επικοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, η γλώσσα συνιστά ένα σύστημα *σημείων* που μπορεί να αποσπαστεί και να ερευνηθεί επιστημονικά από τον κλάδο της σημειολογίας. Η σημειολογία αναζητά τους νόμους και τις ταξινομήσεις των σημείων εντός του συστήματος της γλώσσας.

Σταδιακά, ο στρουκτουραλισμός επεκτάθηκε πέρα από τα όρια της γλωσσολογίας και μετατράπηκε σε ένα εργαλείο ανάλυσης ευρύτερων κοινωνικών φαινομένων, εξεταζόμενων υπό τη μορφή σημειακών συστημάτων (το πιο διάσημο παράδειγμα αποτελεί το έργο του ανθρωπολόγου Claude Levi Strauss).² Πλήθος κοινωνικών επιστη-

¹ Saussure, F., (1959), [1916], *Course in General Linguistics*, New York: Columbia University Press.

² Strauss, L. C., (2019), [1962], *Η Αγρία Σκέψη*, Αθήνα: Πατάκης.

μόνων που ανήκουν στο ρεύμα του στρουκτουραλισμού υποστήριξαν ότι ο πολιτισμός διέπεται από αφηρημένες δομές, όμοιες με τη δομή του γλωσσικού συστήματος και μπορεί να αναλυθεί με οιονεί λογικο-μαθηματικές μεθόδους.

Ως μετεξέλιξη δε του στρουκτουραλισμού, περί τα τέλη της δεκαετίας του 60' όπου, όπως αναφέρθηκε ήδη, δραστηριοποιήθηκε ο Baudrillard, εμφανίστηκε στη Γαλλία ένα νέο διανοητικό κίνημα, αυτό του αποκαλούμενου *μεταστρουκτουραλισμού*. Χαρακτηριστικό του νέου κινήματος ήταν η ρήξη του με τις παραδοσιακές *πειθαρχίες* και η ανάπτυξη ενός πολιτισμικού κριτικού λόγου που αντλούσε επιρροές από τον μαρξισμό, τον στρουκτουραλισμό, τη φροϋδική ψυχανάλυση και την αισθητική θεωρία. Βασικός στόχος των μεταστρουκτουραλιστών στοχαστών (σε αντίθεση με τους στρουκτουραλιστές οι οποίοι προσέγγιζαν την κοινωνία ανιστορικά), ήταν να εντάξουν τα πολιτισμικά φαινόμενα εντός του πεδίου της πολιτικής, οικονομικής και ιστορικής ανάλυσης. Το έκαναν ωστόσο αυτό χρησιμοποιώντας κοινά εργαλεία με αυτά που εισηγήθηκαν οι εκφραστές του στρουκτουραλισμού, δηλαδή τα εργαλεία της σημειολογικής θεωρίας. Η ενασχόληση με την κουλτούρα και τους τρόπους με τους οποίους τα *σημεία* λειτουργούν στην καθημερινότητα και συμβάλλουν στην παραγωγή συστημάτων γνώσης, εξουσίας, προτιμήσεων και πολιτισμικών προτύπων, αποτέλεσε τον κεντρικό πυρήνα αναζήτησης των μεταστρουκτουραλιστών στοχαστών. Σε αυτή τη γραμμή μεταφοράς του σημειολογικού υποδείγματος στις κοινωνικές επιστήμες εντάσσεται, εν πολλοίς και η σκέψη του Baudrillard. Συνεπώς, μια επαρκής κατανόηση των βασικών αρχών της σημειολογίας κρίνεται σκόπιμη για την κατανόηση του έργου του.

1.1. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Ο όρος «γλωσσικό σημείο», όπως αυτός απαντά στη σημειολογική θεωρία του Saussure, συνίσταται κατά κύριο λόγο σε δύο τμήματα: την *ηχητική εικόνα* και την *έννοια*.³ Η ηχητική εικόνα είναι ένας ήχος, ο οποίος συνδέεται ψυχολογικά με την εντύπωση που προκαλεί στις αισθήσεις μας, είναι δηλαδή μια αισθητηριακή εικόνα.⁴ Η έννοια με

³ Ο.π. σελ. 66.

⁴ Rivkin, J. Ryan, M., (2004), [1998], *Literary Theory, an Anthology*, USA: Blackwell Publishing, σελ. 61.

τη σειρά της, συνίσταται σε αυτό που διαισθητικά συλλαμβάνουμε ως νόημα. Τα δυο στοιχεία του γλωσσικού σημείου είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους και το ένα ανακαλεί το άλλο. Το σημείο σημασιοδοτεί το «όλον» της σχέσης τους, ενώ τα δυο μέρη, η ηχητική εικόνα και η έννοια, υποκαθίστανται στην ορολογία του Saussure από το *σημαίνον* (signifier) και το *σημαινόμενο* (signifying) αντίστοιχα.⁵

Η ιδέα του σημείου προϋποθέτει δυο βασικές αρχές, χωρίς τις οποίες δεν μπορεί να γίνει η ανάλυσή του ως συστατικού μέρους του γλωσσικού συστήματος. Η πρώτη αρχή ορίζει το δεσμό ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο ως αυθαίρετο.⁶ Αυτό σημαίνει ότι το σημαίνον δεν συνδέεται με το σημαινόμενο με κάποια φυσική σχέση. Για παράδειγμα, η έννοια *νερό*, δεν έχει κάποια εσωτερική σύνδεση με την αλληλουχία των ήχων ν-ε-ρ-ό, οι οποίοι σημαίνουν την έννοια νερό στην ελληνική γλώσσα. Η δεύτερη αρχή είναι αυτή της γραμμικής φύσης του σημαίνοντος, κατά την οποία το σημείο, όντας ακουστικό, εκτυλίσσεται μόνο στη διάσταση του χρόνου και έχει τα εξής χαρακτηριστικά: 1) αναπαριστά ένα διάστημα και 2) το διάστημα είναι μετρήσιμο σε μια απλή διάσταση, τη γραμμή, γι' αυτό αναλύεται με τη μορφή σημειωτικής αλυσίδας.⁷

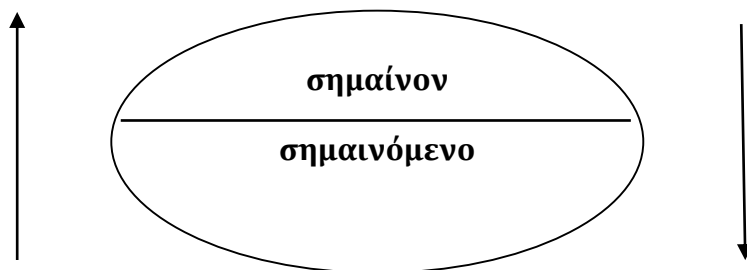
1.1.1. Η αξία του σημείου ως αναγκαίος όρος της σημασιολόγησης

Εκτός από τις δυο βασικές αρχές που συγκροτούν την έννοια του σημείου, καθώς και τον εσωτερικό διαχωρισμό του σε σημαίνον και σημαινόμενο, ο Saussure κάνει λόγο για μια επιπλέον ιδιότητα, την *αξία* του σημείου. Η έννοια της αξίας μάλιστα αποτελεί κομβικό στοιχείο στη σημειολογική θεωρία. Όταν χρησιμοποιούμε την έννοια «αξία» μιας λέξης εννοούμε αρχικά την ιδιότητα της να υποστηρίζει μια ιδέα. Παρότι ο εν λόγω ορισμός της αξίας μοιάζει με αυτόν του σημαινόμενου, ο Saussure προσδίδει διαφορετικό περιεχόμενο στις δυο έννοιες και κατασκευάζει το εξής σχήμα προκειμένου να τις προσεγγίσει:

⁵ Saussure, F., (2011), (1916)], *Course in General Linguistics*, New York: Columbia University Press, σελ. 67.

⁶ Στο ίδιο, σελ. 67.

⁷ Στο ίδιο, σελ. 70.

Σχήμα 1⁸

Ο κύκλος στην ανωτέρω εικόνα αναπαριστά ένα τυχαίο σημείο. Κάθε σημείο μπορεί να θεαθεί ως μια ολότητα που είναι ισοδύναμη με άλλα σημεία εντός του γλωσσικού συστήματος (λέγοντας ότι τα σημεία είναι ισοδύναμα, εννοούμε ότι δεν υφίστανται μεταξύ τους σχέσεις ιεραρχίας). Τα κάθετα βέλη στο σχήμα εκφράζουν την αμοιβαία αλληλεπίδραση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου.⁹ Όμως ταυτόχρονα, η διαχωριστική οριζόντια γραμμή στη μέση του κύκλου υποδηλώνει τον «εσωτερικό διαχωρισμό» του σημείου σε σημαίνον και σημαινόμενο.¹⁰ Ο εν λόγω διαχωρισμός ανταποκρίνεται στη λεγόμενη *λειτουργική* διάσταση της αξίας του σημείου, ενώ η σχέση του σημείου με τα άλλα σημεία του γλωσσικού συστήματος αντιστοιχεί στη *δομική* διάσταση της αξίας του. Κατ' αντιστοιχία η αξία του σημείου διέπεται από δυο νόμους, τον λειτουργικό και τον δομικό. Προκύπτει δηλαδή, τόσο από τη σχέση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου, όσο και από τη σχέση του σημείου με άλλα σημεία του συστήματος της γλώσσας. Αφενός το σημαινόμενο μοιάζει να είναι ισοδύναμο με το σημαίνον, αφετέρου, αν δούμε το σημείο ως όλο, είναι ισοδύναμο με άλλα σημεία του γλωσσικού συστήματος. Γενικεύοντας, όλες οι αξίες συγκροτούνται στη βάση δυο ενεργημάτων ανταλλαγής.¹¹

- 1) Ενός ανόμοιου πράγματος (σημαινόμενο) το οποίο μπορεί να ανταλλαχθεί με αυτό (σημαίνον) του οποίου η αξία πρόκειται να οριστεί (λειτουργικός ορισμός)

⁸ Στο ίδιο, σελ. 67.

⁹ Genosko, G., (2002), *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*, USA and Canada: Taylor & Francis e-Library, σελ. 25.

¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 21.

¹¹ Rivkin, J., Ryan, M., (2004), *Literary Theory, an Anthology*, USA: Blackwell Publishing Ltd, σελ. 66.

- 2) Άλλων όμοιων πραγμάτων τα οποία μπορούν να συγκριθούν με το πράγμα του οποίου η αξία πρόκειται να οριστεί (δομικός ορισμός)

Και τα δυο αυτά ενεργήματα είναι αναγκαία για τον ορισμό της αξίας. Όσον αφορά τη γλώσσα, το σημαίνον του σημείου μπορεί να αντικατασταθεί από το ανόμοιο του, που είναι το σημαινόμενο, ενώ μπορεί επίσης να συγκριθεί με άλλες λέξεις. Η αξία της λέξης δεν μπορεί ποτέ να οριστεί απόλυτα, όσο κι αν κάποιος εσφαλμένα υποστηρίζει ότι μπορεί απλά να ανταλλαχθεί με την έννοια. Πρέπει την ίδια στιγμή να συγκρίνει τη λέξη με άλλες παρόμοιες αξίες, δηλαδή με άλλες λέξεις του συστήματος της γλώσσας.¹² Η αξία δεν ταυτίζεται με αυτό που κοινώς αποκαλούμε «σημασία». Όπως το θέτει ο Saussure, «η λέξη αποτελεί μέρος ενός συστήματος, και αυτό σημαίνει ότι δε διαθέτει μόνο μια σημασία (signification), αλλά και μια αξία, βάσει του συσχετισμού της με τα άλλα σημεία του συστήματος».¹³

Μέσα στην ίδια γλώσσα, όλες οι λέξεις που χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν αλληλοσυσχετιζόμενες ιδέες περιορίζουν αμοιβαία η μια την άλλη και η αξία τους οφείλεται σε ό,τι υπάρχει έξω από αυτές και εντός του συστήματος της γλώσσας. Συνοψίζοντας, ο Saussure καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η σημασιολόγηση (signification) εξαρτάται από τη σχέση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινομένου, αλλά και από την αξία που λαμβάνει το σημείο μέσω της σχέσης του με άλλα σημεία εντός του συστήματος.

1.1.2. Η διαφορά ως αναγκαίος όρος της αξίας του σημείου

Η θεώρηση της αξίας του σημείου ως αποτελέσματος της σχέσης του με διαφορετικά σημεία του συστήματος οδηγεί τον Saussure σε μια γενική παραδοχή: «Μέσα στη γλώσσα υπάρχουν μόνο διαφορές».¹⁴ Είτε εξετάσουμε το σημαίνον είτε το σημαινόμενο, η γλώσσα δεν έχει ούτε ιδέες ούτε ήχους που προϋπάρχουν του γλωσσικού συστήματος, αλλά μόνο νοητικές και φωνητικές διαφορές που προκύπτουν εντός του συστήματος.¹⁵ Ο Saussure αμφισβήτησε τις επικρατούσες απόψεις στη φιλοσοφία της γλώσσας, σύμφωνα με τις οποίες το νόημα *ενυπάρχει* μέσα στις λέξεις, ή θεμελιώνεται

¹² Στο ίδιο, σελ. 67.

¹³ Saussure, F., (2011), [1916], *Course in General Linguistics*, New York: Columbia University Press, σελ. 119.

¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 120.

¹⁵ Genosko, G., (2002), *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*, USA and Canada: Taylor & Francis e-Library, σελ. 19.

στην αναφορά (reference) της έννοιας σε μια φυσική κατηγορία. Αντιθέτως υποστήριξε ότι το νόημα προκύπτει από τη διαφοροποίηση ενός σημείου από ένα άλλο, και επιπλέον, από τη διαφορά ενός φωνήματος από κάποιο άλλο.¹⁶ Για παράδειγμα, και εστιάζοντας στη σχέση μεταξύ γραπτού σημείου και φωνήματος, το φώνημα *λάμδα*, το οποίο παριστάνεται στα ελληνικά με το γραμματικό σύμβολο «λ» δύναται να γραφτεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους γραφής, όπως «λ», «λ̣» «λ̂». Οι διαφορετικοί τρόποι γραφής δείχνουν την αυθαιρεσία του γραπτού σημείου σε σχέση με το φώνημα που συμβολίζεται μέσω αυτού. Το μόνο που είναι αναγκαίο, είναι να μην συγχέεται το εκάστοτε σημείο με κάποιο άλλο σημείο της γλώσσας που ορίζει διαφορετικό φώνημα. Αν για παράδειγμα γράψω «τ», και εννοώ το φώνημα *λάμδα*, υπάρχει αναντιστοιχία. Αυτό που είναι κάθε φορά σημαντικό, είναι η διατήρηση μιας αποκλειστικότητας των σχέσεων διαφοράς μεταξύ των επιμέρους σημείων («λ» έναντι «τ») και όχι ένα υποτιθέμενο εγγενές χαρακτηριστικό που φέρει κάθε μεμονωμένο σημείο (πχ. το σχήμα του συμβόλου «λ» σε απομόνωση από άλλα σημεία) και που υποτίθεται ότι το προικίζει με την ιδιότητα να συμβολίζει κάποιο φώνημα. Η σχέση του σημείου με το φώνημα, όπως άλλωστε και η αξία του σημείου, προκύπτουν από τη διαφορά του φωνήματος με άλλα φωνήματα της γλώσσας, τα οποία ορίζονται με διαφορετικά σημεία.

Όσον αφορά τώρα την *εννοιολογική* διαφορά εντός του γλωσσικού συστήματος, αυτή γίνεται κατανοητή με άλλο παράδειγμα. Στην αγγλική γλώσσα το πρόβατο σηματοδοτείται με τη λέξη «sheep». Όταν όμως πρόκειται να δηλωθεί η σήμανση του κρέατος που σερβίρεται στο τραπέζι χρησιμοποιείται η λέξη «mouton». Στη γαλλική γλώσσα υπάρχει μόνο μια λέξη για το πρόβατο, είτε πρόκειται για το ζωντανό ζώο είτε για αυτό που είναι στο πιάτο μας, και αυτή είναι το «mutton». Υπάρχει συνεπώς στα αγγλικά, μια διαφορά εννοιολογικής αξίας ανάμεσα στο «sheep» και το «mouton», η οποία οφείλεται στην ύπαρξη δυο όρων για το πρόβατο, κάτι που δεν ισχύει στην γαλλική γλώσσα.¹⁷ Με άλλα λόγια, η γλώσσα είναι ένα γλωσσικό σύστημα που αποτελείται από συνδυασμούς ηχητικών αντιθέσεων και συνδυασμούς εννοιολογικών αντιθέσεων και η αξία του σημείου και το νόημα προκύπτει από τις αποκλειστικές σχέσεις διαφορών που τίθενται από τις πολιτισμικές συμβάσεις της κοινότητας.

Συνοψίζοντας, τόσο σε φωνολογικό όσο και σε εννοιολογικό επίπεδο, το σημειολογικό σύστημα της γλώσσας συγκροτείται πάνω στην αρχή της διαφοροποίησης και

¹⁶ Saussure, F., (2011), [1916]. *Course in General Linguistics*. New York: Columbia University Press, σελ. 70.

¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 116-117.

όχι στην αναπαράσταση ενός φυσικού αντικειμένου με όρους μίμησης, την οποία θα εξυπηρετούσε η αναφορά. Η γλώσσα δηλαδή για τον Saussure δεν αναπαριστά τον κόσμο, αλλά αποτελεί σύστημα συμβατικά οριζόμενων διαφορικών σημειακών σχέσεων. Κάθε σημείο διαφοροποιείται από άλλα παρόμοια σημεία και ακριβώς μέσω της διαφοροποίησής του συγκροτείται ως σημείο. «Η διαφορά φτιάχνει την αξία και την ενότητα».¹⁸ Σύμφωνα με τις αρχές της σημειολογικής θεωρίας λοιπόν, η γλώσσα αποτελεί ένα σύστημα σημείων το οποίο συνδέει τις έννοιες με τα γλωσσικά σημεία με αποκλειστικές σχέσεις που ορίζονται συμβατικά από τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας. Εφόσον η αναπαράσταση πλέον δεν συνδέεται με εξωγλωσσικές οντότητες, η πρόσληψη του νοήματος στην θεωρία του Saussure συνίσταται σε μία κατασκευασιοκρατικής κατεύθυνσης θεώρηση. Οι συμβάσεις που συνδέουν τις έννοιες με τα γλωσσικά σημεία έχουν ασυνείδητη, νομολογική μορφή¹⁹, που εξασφαλίζει τη σταθερότητα του νοήματος και την επικοινωνία μεταξύ των μελών. Στη σύγχρονη γλωσσολογία η εν λόγω νομολογική διάσταση των γλωσσικών συμβάσεων ονομάζεται «κώδικας». Εξαιτίας του κώδικα για παράδειγμα, κάθε φορά που σκεφτόμαστε την έννοια του δέντρου, τη συνδέουμε με τη λέξη *δέντρο* και κοινωνούμε το νόημά της.²⁰ Στη σημειολογική ανάλυση συνεπώς, το νόημα *κατασκευάζεται* με το σημειακό σύστημα της γλώσσας από τους χρήστες της γλώσσας μέσω του κώδικα που συνδέει τις έννοιες με τα γλωσσικά σημεία. Τέλος, η απομάκρυνση της αναφοράς από τη σημειολογική θεωρία και η αντικατάστασή της με τον κώδικα καθιστά τον Saussure αντιουσιοκράτη και αντιμεταφυσικό, διότι ελευθερώνει τη γλώσσα από την πρότερη θεμελίωσή της σε ουσίες και φυσικές οντότητες και την προσδένει στην αρχή της διαφοροποίησης των σημείων και την πολιτισμική σύμβαση.

¹⁸ Ο.π, σελ. 68.

¹⁹ Saussure, F., (2011), [1916], *Course in General Linguistics*, New York: Columbia University Press, σελ. 72.

²⁰ Hall, Stuart., (1997), «The Work of Representation», *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, The Open University, σελ. 7.

1.2. ΟΥΤΕ MARX ΟΥΤΕ SAUSSURE

1.2.1. Η Κριτική του Baudrillard στη μεταφυσική της αναφοράς

Το βασικό σημείο λοιπόν της δομικής γλωσσολογίας είναι η πρόσληψη της γλώσσας ως κλειστού συστήματος σημείων, σημείων που νοηματοδοτούνται λόγω των μεταξύ τους σχέσεων και όχι λόγω της «ροής» του νοήματος από κάτι εξωγλωσσικό. Η στροφή της γλωσσολογίας από την παραδοσιακά αναπαραστατική προς την κονστрукτιβική κατεύθυνση, αποτελεί το μεγάλο ζήτημα που απασχολεί την σκέψη του Baudrillard. Συμπορευόμενος εν μέρει με τις αρχές του στρουκτουραλισμού, ο στοχαστής δεν αποδέχεται σημασιολογικές θεωρήσεις που αναδεικνύουν κάποια εξωγλωσσικά στοιχεία ως καθοριστικούς παράγοντες που προικίζουν τις γλωσσικές προτάσεις με νόημα. Έτσι, επιτίθεται στη θετικιστική σημασιολογία, αρνούμενος την ύπαρξη των αποκαλούμενων «αισθητηριακών δεδομένων», μιας κατηγορίας υποτιθέμενων εξωγλωσσικών «οντοτήτων», οι οποίες δύνανται να επαληθεύσουν μια πρόταση και να της αποδώσουν νόημα. Με παρόμοιο τρόπο επιτίθεται και στις απόψεις του σημασιολογικού ρεαλισμού, σύμφωνα με τον οποίο οι γλωσσικές προτάσεις φέρουν νόημα δυνάμει της αντιστοίχισής τους με κάποιες κατηγορίες ή γεγονότα που υπάρχουν ανεξάρτητα από το νου. Καμία τέτοια αντιστοίχιση δεν υπάρχει για τον Baudrillard, ούτε με αισθητηριακά δεδομένα, ούτε με αντικειμενικά υφιστάμενα γεγονότα. Το νόημα είναι εσωτερική υπόθεση του συστήματος των γλωσσικών σημείων.

Σύμφωνα με τον Baudrillard, όταν χωρίζουμε το πεδίο του σημείου σε δυο διαστάσεις, μια νοητική (εσωτερική) που συλλαμβάνεται με το σημείο ως νοητική κατασκευή ή και μια πραγματική (εξωτερική) που αποδίδεται με την αναφορά του σημείου σε μια φυσική κατηγορία, δημιουργούμε έναν ψευδή διαχωρισμό που έχει ως στόχο να «θεμελιώσει» εμπειρικά τη νοητική ιδέα του σημείου. Το στάτους της εμπειρικής εγκυρότητας όμως έπεται της νοητικής σύλληψης της έννοιας και δεν προϋπάρχει αυτής.²¹ Η αντίρρηση του Baudrillard σχετικά με το στάτους της αναφοράς βασίζεται στην οντο-

²¹ Genosko, G., (2002), *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*, USA and Canada: Taylor & Francis e-Library, σελ. 14.

λογική και χρονική προτεραιότητα που συνήθως αποδίδεται σε αυτήν έναντι του σημείου και βάσει της οποίας η αναφορά εκλαμβάνεται ως πρότερη του σημείου με το οποίο συνδέεται. Εάν αυτή η σειρά καταρρεύσει, κάποιος μπορεί να υποστηρίξει ότι τα σημεία γίνονται μέσα που κατασκευάζουν και έπειτα αναπαριστούν αναφορές.²² Η αναφορά έτσι γίνεται μια απλή επίδραση του «δημιουργικού» σημείου.

Το κλασσικό εμπειριοκρατικό επιχείρημα που δίνει προτεραιότητα στην αξιοπιστία των αισθήσεων ανατρέπεται στη θεωρία του Baudrillard, όπως άλλωστε και στη σημειολογία του Saussure. Η άποψη του για τη μεταφυσική ιδέα της αναφοράς λοιπόν, ταυτίζεται με αυτήν του Saussure μέχρις αυτού του σημείου. Πράγματι, και για τους δυο, η αναφορά είναι έννοια μεταφυσική και περιγράφεται στη φιλοσοφική παράδοση στην οποία επιτίθενται σαν να ήταν εξωτερική και πρότερη του σημείου με το οποίο συνδέεται. Το «σαν να» είναι για τον Baudrillard όρος που δηλώνει προσομοίωση.²³ Καμία πραγματική κατάσταση δεν ανταποκρίνεται στη λειτουργία του σημείου και κάθε αναφορά στο πραγματικό είναι ένα αποτέλεσμα του σημείου που λειτουργεί ως «άλλοθι»²⁴ στην αδυναμία του να θεμελιωθεί εξωγενώς. Συνεπώς, κάθε περίπτωση σημασιολόγησης (signification) με βάση εμπειριστικές μεθόδους συνιστά ένα ψευδές κατασκευάσμα, από την άποψη ότι δεν μπορεί να επικυρωθεί με κριτήρια εμπειρικής επαλήθευσης. Αυτό συμβαίνει, διότι για τον Baudrillard η αναφορά δεν αποτελεί παρά δευτερογενή επινόηση που έπεται της επινόησης του σημείου.²⁵

1.2.2. Η κριτική του Baudrillard στον Marx και τον Saussure

Το πρόβλημα της μεταφυσικής της αναφοράς που προκύπτει στη σημειολογία, ανάγεται για τον στοχαστή, σε ένα γενικότερο πρόβλημα θεμελίωσης της αξίας ως κοινωνικής κατηγορίας. Αναλύοντας την κοινωνία σημειολογικά, ο Baudrillard εκλαμβάνει τις νατουραλιστικές και κοινωνικές έννοιες πρωτίστως ως σημεία, των οποίων η νατουραλιστική και κοινωνική διάσταση ενέχουν το στάτους μιας μεταφυσικής αναφοράς, η

²² Στο ίδιο, σελ. 40.

²³ Στο ίδιο, σελ. 40.

²⁴ Kellner, D., (1989), *From Marxism to Postmodernism and Beyond*, USA: Stanford University Press, σελ. 82.

²⁵ Rotman, B., (1987), *Signifying Nothing: The semiotics of Zero*, London: Houndmills, Basingstoke, σελ. 27.

οποία εξυπηρετεί τις εξουσιαστικές δομές. Έτσι, για τον Baudrillard, η έννοια της ανάγκης δεν υφίσταται με ρεαλιστικούς όρους, παρά μόνο ως αναφορά της έννοιας του αγαθού και επενδεδυμένη με νατουραλιστική επίφαση προκειμένου να θεμελιώνεται κάπου η αξία του αγαθού ως εμπορεύματος. Σε αυτή τη βάση, ο Baudrillard μετατρέπει τους προβληματισμούς γύρω από τη σημειολογία (αξία των σημείων) σε προβληματισμούς γύρω από την πολιτική οικονομία (αξία των εμπορευμάτων). Μεταξύ των δυο πεδίων και μέσω της εγγραφής κάθε είδους νατουραλιστικής πρόσληψης των εννοιών εντός της σημειολογικής ανάλυσης αρθρώνει ένα μεγάλο αναλογικό επιχείρημα, κατά το οποίο οι ιδέες της δομικής γλωσσολογίας μεταφέρονται και αποδομούν το πεδίο της πολιτικής οικονομίας. Ας προσεγγίσουμε λοιπόν το επιχείρημα του Baudrillard.

Οι δυο διαστάσεις του σημείου, όπως αναπτύχθηκαν από τον Saussure, μπορούν να αναλυθούν σε ένα σχήμα ανάλογο με τη λειτουργία του χρήματος. Σύμφωνα με τον λειτουργικό ορισμό της αξίας, τόσο για ένα σημείο όσο και για ένα νόμισμα ισχύουν τα εξής:

Σημασία του σημείου είναι η σχέση ενός όρου με αυτό που ορίζει, κάθε σημαίνοντος με το σημαινόμενο του, που είναι όπως η σχέση ενός νομίσματος με το πραγματικό αντικείμενο για το οποίο μπορεί να ανταλλαχθεί.²⁶

Όσον αφορά στο δομικό ορισμό της αξίας:

Κάθε σημείο μπορεί να σχετίζεται με κάθε άλλον όρο εντός του συστήματος της γλώσσας, και η συσχέτιση τους είναι εσωτερική του συστήματος και συγκροτείται από δυαδικές αντιθέσεις, όμοια με ένα νόμισμα για το οποίο πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα να σχετίζεται με άλλους όρους του χρηματικού συστήματος βάσει δυαδικών αντιθέσεων.²⁷

Στηριζόμενος λοιπόν στον τρόπο με τον οποίο τα γλωσσικά σημεία αποδεσμεύονται από την υλικότητα εξοβελίζοντας την αναφορά, ο Baudrillard προβαίνει σε μια απεικόνιση του τρόπου με τον οποίο η οικονομική αξία αποδεσμεύεται από τις φυσικές κατηγορίες, για να δώσει εν τέλει τη θέση της στην αξία του σημείου. Ο Baudrillard αξιώνει

²⁶ Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*, London: Sage Publications, Inc, σελ. 6.

²⁷ Στο ίδιο, σελ. 6.

να επιτελέσει μια σταδιακή αποκάλυψη των ουσιοκρατικών στοιβάδων που έχουν κατασκευαστεί ιστορικά, στοιβάδες οι οποίες εκκινούν από το φυσικό, περνούν στο κοινωνικό (οικονομικό) και τέλος φτάνουν στο σημειακό επίπεδο (το οποίο λαμβάνεται από τον στοχαστή ως μη ουσιοκρατικό). Η αποκάλυψη των ουσιοκρατικών στοιβάδων επιτελείται με την παρουσίαση τριών, ιστορικά εντοπισμένων, δυαδικών σχέσεων. Οι τρεις αυτές σχέσεις, με αρχική τη σύνδεση ανάμεσα σε αγαθό και ανάγκη, έπειτα ανάμεσα σε αξία ανταλλαγής και χρήμα και τρίτη τη σύνδεση ανάμεσα σε σημειακή αξία και σημείο, συγκροτούν έναν διαδοχικό μετασχηματισμό της αξίας στη βάση μιας προοδευτικής αφαίρεσης της αρχής της πραγματικότητας από αυτήν.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ξανά στο σημείο αυτό, ότι ο λόγος για τον οποίο οι τρεις αυτές δυαδικές σχέσεις σχετίζονται μεταξύ τους αναλογικά είναι η επί της αρχής πεποίθηση του Baudrillard ότι κάθε είδους φυσική έννοια, όπως λόγου χάρη η έννοια της ανάγκης, αποτελεί κατασκευασμένη έννοια που επινοείται προκειμένου να αποκτήσει η σημειακή αναρχία καθεστώς σταθερής αναφοράς, συνεπώς σταθερής αξίας, πάνω στο οποίο οι άνθρωποι έπειτα εδραιώνουν νομιμοποιητικές αλληλεπιδραστικές σχέσεις. Για τον Baudrillard δηλαδή δεν υπάρχουν ανάγκες, παρά μόνο σημειακές αλληλεπιδράσεις. Έτσι, κάθε αναφορά σε κατηγορίες αναγκών, είτε άμεση είτε έμμεση (αξία ανταλλαγής), δύναται να ερμηνευθεί ως μία αναλογία που συσχετίζει έναν ιστορικά εντοπισμένο νομιμοποιητικό λόγο με την πρωταρχική σημειακή του διάσταση. Η ιστορική αποδόμηση, εν προκειμένω, χρησιμεύει στον Baudrillard ως μία διαδικασία «απόδειξης» της πρωτοκαθεδρίας των σημείων και συγκροτεί τα περίφημα στάδια της προσομοίωσης, τα οποία αναλύονται σε μορφή γραμμικής αλυσίδας και για τα οποία θα γίνει λόγος παρακάτω. Τα στάδια της προσομοίωσης έχουν ως στόχο να αποκαλύψουν ότι η αρχή της πραγματικότητας ήταν μία κατασκευασμένη αναπαράσταση, απαραίτητη προκειμένου να θεμελιωθεί η αξία των συστημάτων σκέψης που την αξιοποιούσαν. Το ερμηνευτικό σχήμα του Baudrillard καταλήγει στο εξ υποθέσεως επιδιωκόμενο συμπέρασμα ότι η προσομοίωση είναι αϊστορική και μοναδική α-οντολογική αρχή.

Η προοδευτική αποδέσμευση από την ουσιοκρατία που κυριαρχεί στο σχήμα του Baudrillard, εξηγεί την από μέρους του κριτική στο μαρξικό οικοδόμημα. Εφόσον ο *νόμος της αξίας* που επινοεί ο Marx λειτουργεί όπως ακριβώς η αναφορά σε φυσικές κατηγορίες στη σημειολογία, σημαίνει πως είναι εμποτισμένος με μεταφυσική. Η συγκεκριμένου είδους μεταφυσική αποτελεί αιχμή του δόρατος για τον Baudrillard διότι η τελευταία αξιοποιεί μεθοδολογικά τις αστικές ουσιοκρατικές αρχές που επιχείρησε

να υπερβεί, ενώ επιπλέον αδυνατεί να ερμηνεύσει τις συνθήκες που επικρατούν στον μεταβιομηχανικό κόσμο.²⁸

Ενώ όμως ο Baudrillard φαίνεται να «συμμαχεί» με τον Saussure, αφού αξιοποιεί τη σημειολογία του για να αποδομήσει τις μαρξικές κατηγορίες της αξίας, δεν συγκροτεί ένα «κοινό μέτωπο» μαζί του. Η κριτική του στρέφεται και εναντίον της σημειολογίας του Saussure. Για τον Baudrillard, η κατάργηση της αναφοράς που τόλμησε να κάνει ο Saussure συνιστά μια «φαντασίωση» που αξιώνει να άρει τη μεταφυσική από τη σημειολογία και να προσδώσει την ψευδαίσθηση επιστημονικότητας στην ανάλυση του σημείου.²⁹ Πρόκειται για ένα ατελέσφορο εγχείρημα που υπάγεται στην αυξανόμενη ορθολογικότητα που χαρακτηρίζει το μοντέρνο πολιτισμό. Η θεωρία του Saussure μπορεί να φέρεται ότι εξοβελίζει τη μεταφυσική αρχή της δικαιολόγησης σε οτιδήποτε «εξωτερικό» του συστήματος που μελετά, το κάνει όμως τρόπον τινά επανορθωτικά και αφού έχει διενεργηθεί στη θεωρησιακή γλώσσα η πρωταρχική διάκριση ανάμεσα τους. Βασική λογική μέθοδος της σημειολογίας, σύμφωνα με τον Baudrillard, είναι ότι κάθε όρος κατ' ανάγκην δημιουργεί μια φανταστική προβολή του αντίθετου του, δηλαδή μία αναπαράσταση, γι' αυτό ακόμη και αν καταργήσουμε την αναφορά, η αναγκαιότητα ενός είδους προβολής δεν εξαλείφεται.³⁰ Η μεταφυσική είναι αναγκαίο απότοκο της λογικής των δυαδικών αντιθέσεων και ο τρόπος με τον οποίο τίθεται η κατάργηση της αναφοράς στον Saussure είναι επανορθωτικός και όχι ριζοσπαστικός. Για τον Baudrillard, αν η διάκριση ανάμεσα στο σημείο και την αναφορά του συνιστούν σκέτη *φαντασία*, τότε ο κονστρουκτιβισμός που συνίσταται στην επανένωση τους με όρους κατάργησης της αναφοράς συνιστά *επιστημονική φαντασία*³¹ και όχι επιστήμη. «*Ο επιστημονικός λόγος απαιτεί πάντα μια δικαιολόγηση, μια αντικειμενική αναφορά, επειδή μόνο έτσι μπορεί να ικανοποιήσει την αντικειμενική υπόθεση*».³²

Η ταυτόχρονη κριτική ματιά του Baudrillard έναντι της μαρξικής θεωρίας και της σημειολογίας του Saussure, οδηγεί σε μία αντινομία όσον αφορά τις θεωρητικές αξιώσεις του στοχαστή. Η αναγκαιότητα ύπαρξης αναφοράς για τη δικαιολόγηση της γνώ-

²⁸ Στο ίδιο, σελ. 9.

²⁹ Genosko, G., (2002), *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*, USA and Canada: Taylor & Francis e-Library, σελ. 39.

³⁰ Στο ίδιο, σελ. 18.

³¹ Στο ίδιο, σελ. 50.

³² Στο ίδιο, σελ. 48.

σης και η ταυτόχρονη αποκήρυξή της ως γνωσιοθεωρητικά εγκεκριμένης μεθόδου, είναι πεποιθήσεις που συγκρούονται η μία με την άλλη. Ο Baudrillard, από τη μία δεν αποδέχεται την επίκληση εξωτερικών μεταφυσικών σχημάτων σκέψης, καθώς θεωρεί ότι η μεταφυσική συνιστά μία επινοημένη αναπαράσταση (αναφορά) και τίποτε άλλο, και από την άλλη αποδέχεται ότι η εν λόγω αναπαράσταση αποτελεί όρο εκ των ων ουκ άνευ για κάθε σύστημα σκέψης. Η εν λόγω αντινομία διατρέχει όλο το έργο του, το οποίο καταπιάνεται με την προσπάθεια αποδόμησης της μεταφυσικής της αναφοράς εν μέσω των αναπόδραστον συνεπειών της, από τις οποίες, σύμφωνα με τον στοχαστή, δεν απαλλάσσεται ο ακραίος κονστρουκτιβισμός.

Η έννοια της αναπαράστασης αποτελεί την έννοια κλειδί μέσω της οποίας θα επιχειρηθεί να αναδιπλωθεί η αντινομία που διέπει την θεωρία της προσομοίωσης. Μέσω των λεπτών αποχρώσεων που λαμβάνει η έννοια αυτή στο έργο του διαφαίνεται η αξία που καταλαμβάνει ως θεωρητικός πυρήνας, αλλά και μεθοδολογικό εργαλείο ανάπτυξης της Θεωρίας της Προσομοίωσης. Είναι αμφίβολο αν ο Baudrillard καταφέρνει μέσω της προσομοίωσης να υπερβεί τα προσκόμματα για τα οποία κατηγορεί τα αναπαραστατικά συστήματα σκέψης. Η κριτική λοιπόν που πρόκειται να ασκηθεί στο τέταρτο μέρος της εργασίας στοχεύει στην ανάδειξη της προβληματικής της αναπαράστασης ως εργαλείου ανάπτυξης της Θεωρίας της Προσομοίωσης.

2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗΣ

2.1. ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗΣ

Η Θεωρία της Προσομοίωσης συνίσταται σε τέσσερα στάδια, τα οποία παρατάσσονται όμοια με μια σημειωτική αλυσίδα (signifying process). Σε αυτά τα στάδια ο Baudrillard σκιαγραφεί τέσσερις προοδευτικούς μετασχηματισμούς στη λογική της αξίας, οι οποίοι εδράζονται στη σχέση της αξίας με το εκάστοτε καθεστώς της πραγματικότητας. Ο πρώτος νόμος της αξίας, όπως εμφανίζεται στον *πίνακα 1*, είναι η *αξία χρήσης*. Ο δεύτερος είναι η *αξία ανταλλαγής*, ο τρίτος η *σημειακή αξία* και ο τέταρτος η *συμβολική*. Όσο διανοίγεται η σημειωτική αλυσίδα των σταδίων, τόσο αποκεντρώνεται η έννοια της αναφοράς, καθιστώντας έτσι τη σχέση του σημείου με την πραγματικότητα όλο και πιο μακρινή και εντέλει, υπερπραγματική.

Η *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*³³ του Marx, στην οποία έγινε μια σύντομη αναφορά παραπάνω, συγκροτεί τη λεγόμενη *μοντέρνα πρόσληψη της αξίας* και απαρτίζει το δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης όπου κυριαρχεί ο νόμος της αγοράς, ενώ η σημειολογική επανάσταση του Saussure αποτελεί το όριο της μετάβασης στην υπερπραγματική εποχή και απαρτίζει το τρίτο στάδιο της προσομοίωσης. Το τέταρτο στάδιο³⁴ που

³³ Marx, K., (2013), [1859], *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Σύγχρονη Εποχή.

³⁴ Το τέταρτο στάδιο, το οποίο προστέθηκε στη *Διαφάνεια του Κακού*, αποτελεί εμπλουτισμό και νοηματική προέκταση του τρίτου, γι' αυτό τον λόγο δεν θα αναλυθεί ενδελεχώς στην παρούσα εργασία. Η ανάλυση των σταδίων θα ακολουθήσει την πορεία σκέψης του στοχαστή, όπως αυτή αναπτύσσεται στο *Συμβολική Ανταλλαγή και Θάνατος*.

ονομάζεται και *fractal*, είναι εμπνευσμένο από το έργο του Paul Virilio *Lost Dimension* και περιγράφεται με όρους της μορφοκλασματικής γεωμετρίας του Mandelbrot.³⁵

Κάθε στάδιο, αναλύόμενο ως σημειακή αλυσίδα αποτελεί αναφορά για το επόμενο στάδιο, το οποίο λειτουργεί ως σημαίνον του προηγούμενου. Ο λόγος που τα στάδια ονομάζονται *στάδια* προσομοίωσης και αναλύονται με τη μορφή μιας *σημειωτικής αλυσίδας* είναι διότι, παρότι το σημείο είναι ανιστορική έννοια, η ανάλυσή του γίνεται σε μία διατεταγμένη γραμμική αλληλουχία όμοια με τον γραμμικό χρονικό άξονα επί του οποίου παρατάσσονται τα ιστορικά γεγονότα σύμφωνα με τη νεώτερη σύλληψη της έννοιας της ιστορίας. Αυτή η αναλογία επιτρέπει στον Baudrillard να εφαρμόσει σημειακού τύπου ανάλυση επί της ιστορίας, αλλά και αντιστρόφως, μία ιστορική ανάλυση επί του σημείου. Κάθε στάδιο έχει ως αναφορά του το αμέσως προηγούμενο, πάνω στο οποίο επιδιώκεται να θεμελιωθεί δίχως να υπάρχει αναφορά σε κάποια εξωτερική πραγματικότητα και δίχως κάποιο από αυτά τα στάδια να συγκροτεί το *ίδιο* μια πραγματικότητα.

Πίνακας 1 Οι τάξεις της προσομοίωσης³⁶

<i>Νόμος/Αξία</i>	<i>Κυρίαρχη μορφή</i>	<i>Σημειωτικά χαρακτηριστικά</i>	<i>Σημειακή μορφή</i>
Φυσικός	Αντίγραφο	Ουδέτερο	Σύμβολο
Αγοράς	Παραγωγή	Σειριακό	Εικόνα (icon)
Δομικός	Προσομοίωση	Κυριαρχία κώδικα	Σημείο (Saussure)
Fractal	Πολλαπλασιασμός	Μετωνυμία	Index

³⁵ Virilio, P., (1991) *The Lost Dimension*, New York 10027 USA: 522 Philosophy Hall, Columbia University, σελ. 110.

³⁶ Genosko, G., (2002), *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*, USA and Canada: Taylor & Francis e-Library, σελ. 42.

2.1.1. Το πρώτο στάδιο της προσομοίωσης

«Το αντίγραφο είναι το κυρίαρχο σχήμα στην κλασική περίοδο, από την Αναγέννηση έως τη Βιομηχανική Επανάσταση.»³⁷

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Baudrillard προβαίνει στην κατασκευή μιας αλυσίδας ιστορικών αφαιρέσεων κατ' αναλογία μιας σημειωτικής αλυσίδας, η οποία παραθέτει τους διαδοχικούς μετασχηματισμούς της αξίας που συνέβησαν ιστορικά και την οποία αποκαλεί *στάδια προσομοίωσης*. Ορίζοντάς τα λοιπόν ιστορικά, το πρώτο στάδιο αποτελεί το διάστημα μεταξύ της Αναγέννησης και της Βιομηχανικής Επανάστασης, το δεύτερο ορίζεται ως το διάστημα που διήρκεσε η Βιομηχανική Επανάσταση και το τρίτο ορίζεται ως η μεταβιομηχανική εποχή. Δεκατέσσερα χρόνια μετά τη συγγραφή της *Συμβολικής Ανταλλαγής και Θάνατος*, στο έργο του *Η Διαφάνεια του κακού*³⁸ προσθέτει το τέταρτο στάδιο, το οποίο περιγράφει μια μετα-ιστορική μετανεωτερικότητα.³⁹

Η εποχή προ των σταδίων, την οποία ο Baudrillard ταυτίζει με τις αρχαϊκές κοινωνίες, χαρακτηριζόταν από τρόπους κοινωνικής οργάνωσης βάσει της αποκαλούμενης *συμβολικής ανταλλαγής*. Βασική αρχή της συμβολικής τάξης πραγμάτων ήταν η σύνδεση ενός σημείου⁴⁰ με μια σχέση υποχρεωτικής ανταλλαγής, η οποία λειτουργούσε ως εγγυήτρια της διατήρησης της κοινωνικής σχέσης στην οποία το σημείο συμμετείχε.⁴¹

Κάποια στιγμή στη σημειολογική αλυσίδα ανάλυσης του σημείου και κατ' αναλογία στον ιστορικό άξονα, το σημείο αποσπάστηκε από την αναγκαστική αυτή σύνδεση με τη σχέση υποχρέωσης και άρχισε να αναφέρεται σε ένα σημαινόμενο, δηλαδή σε

³⁷ Στο ίδιο, σελ. 50.

³⁸ Baudrillard, J., (2019), [1990], *Η Διαφάνεια του Κακού*, Ασκληπιού 26-28, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 14.

³⁹ Στο ίδιο, σελ. 9.

⁴⁰ Ο όρος «σημείο» που αποδίδεται στην συμβολική τάξη τίθεται από τον Baudrillard σχηματικά και δεν αντιστοιχεί σε αυτόν που επικρατεί στα στάδια προσομοίωσης, βλέπε: Lane, R., (2000), *Jean Baudrillard*, London and New York, Routledge, σελ. 75.

⁴¹ Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*, London: Sage Publications, Inc., σελ. 125-158.

μία έννοια, η αξία της οποίας καθορίζεται από τη σχέση της με μια φυσική κατηγορία. Έτσι το σημείο προσέλαβε την αναφορά του. Η «κλασική» αναφορά λειτουργεί ως μια διαμεσολάβηση ανάμεσα στο σημείο και στην πραγματική κατηγορία την οποία αυτό αναπαριστά.⁴² Με αυτόν τον τρόπο το σημείο φέρει το κύρος της αναπαράστασης, δηλαδή της μίμησης του πραγματικού. Η αναφορά διατηρεί μια σχεση αποκλειστικότητας ανάμεσα στο σημείο και τη φυσική κατηγορία, η εν λόγω σχεση όμως διαφέρει πολύ από την αποκλειστική σχεση κοινωνικής υποχρέωσης που εγγυάτο το σημείο στο (προ)στάδιο της συμβολικής ανταλλαγής.

Σύμφωνα με τον Baudrillard, η αλλαγή αυτή, η οποία εγκαινιάζει το πρώτο στάδιο της προσομοίωσης, συντελέστηκε σε μεγάλο βαθμό λόγω του μετασχηματισμού της κοινωνικής οργάνωσης και των μορφών κυριαρχίας. Η αρχική σχεση απαγόρευσης, που σηματοδοτούσε η συμβολική ανταλλαγή ανάμεσα στο σημείο και στο αντικείμενο, τροποποιήθηκε καθώς αυξήθηκε ο ανταγωνισμός δυνάμεων εξουσίας. Οι νέοι συσχετισμοί ανέτρεψαν την προηγούμενη συμβολική τάξη και αναζήτησαν μια νέα νομιμοποιητική αρχή για την θεμελίωση της κυριαρχίας τους. Ένας φυσικός νόμος της αξίας εξυπηρέτησε άριστα τις νέες ανάγκες, καθώς «το αντίγραφο ενός «φυσικού» αντικείμενου μετασχηματίζει ένα υλικό το οποίο συνδέεται πρωτογενώς με μια απαγόρευση».⁴³ Με τον τρόπο αυτόν το σημείο απελευθερώθηκε από την αρχική συμβολική απαγόρευση, όπως ακριβώς οι ανερχόμενες καπιταλιστικές δυνάμεις άρχισαν να απελευθερώνονται σιγά σιγά από τη μεσαιωνική φεουδαρχία. Αυτή η αλλαγή σηματοδοτήθηκε από την επέλαση του ανταγωνιστικού εκδημοκρατισμού των σημείων, η οποία συνέδεσε την αναφορά με την αξίωση για πραγματικότητα και σήμανε την έναρξη της μοντέρνας εποχής.⁴⁴ Η προσπάθεια να εδραιωθεί το σημείο μέσω της αναφοράς του σε μια (υποτιθέμενη) φυσική κατηγορία και ο ρόλος που διαδραματίζει αυτή η προσπάθεια στην ανατροπή των ισορροπιών ισχύος, απηχείται άλλωστε στη συγκρότηση του Φυσικού Δικαίου που συντελέστηκε κατά το Διαφωτισμό. Χαρακτηριστικό της νέας εποχής λοιπόν, είναι ότι το σημείο είναι πλέον αυθαίρετο, αξιώνει όμως παράλληλα μια σύνδεση με φυσικές κατηγορίες στις οποίες έχει επενδυθεί αξία. Αυτό κατά τον Baudrillard σημαίνει την έναρξη της μεταφυσικής της αναφοράς και του πρώτου σταδίου της προσομοίωσης.

⁴² Genosko, G., (2002), *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*, USA and Canada: Taylor & Francis e-Library, σελ. 52.

⁴³ Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*, London: Sage Publications, Inc., σελ. 5.

⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 51.

Η απαίτηση για αναφορά, συνεπώς, προκλήθηκε από την ανάγκη επανασύνδεσης του σημείου με ένα αντικείμενο μέσω μιας διαμεσολάβησης, επειδή η συμβολική σχέση που το καθιστούσε τρόπον τινά μια αδιαμεσολάβητη ολότητα διαλύθηκε. Η ιστορική αποτύπωση της σχέσης σημείου-αναφοράς γίνεται με την πρώτη παραγωγή *αντιγράφων* που, σύμφωνα με τον Baudrillard, άρχισε να λαμβάνει χώρα ιδίως στην καλλιτεχνική έκφραση κατά την περίοδο της Αναγέννησης.⁴⁵ Η εκτεταμένη χρήση γύψου στην γλυπτική και οι νέες τεχνοτροπίες οδήγησαν στην ανάδυση της έννοιας του *πλαστού* (*counterfeit*) αντικειμένου, που αναπαριστούσε φυσικά αντικείμενα. Μορφοποιώντας την ύλη ο γύψος ανήχθη σε ένα γενικό ισοδύναμο που μπορούσε να αναπαραστήσει κάθε ουσία. Σύμφωνα με τον Baudrillard, «Ο γύψος αποτέλεσε το μέσο με το οποίο η ανερχόμενη μπουρζουαζία αντικατέστησε τη φυσική ουσία με τη συνθετική, εγκαθιδρύοντας την αρχή της κυριαρχίας της επί της φύσης».⁴⁶ Με πρόταγμα την επένδυση αξίας «στο φυσικό» άρχισαν να εφαρμόζονται οι πρώτες εξορθολογιστικές πρακτικές της κρατικής κεντρικής εξουσίας, οι οποίες εφάρμοζαν το αναδυόμενο καπιταλιστικό κεφάλαιο, νομιμοποιώντας το με το ομογενοποιητικό και κανονιστικό δόγμα της όμοιας με τη φύση ανθρώπινης ουσίας.

Συνοψίζοντας, κατά την Αναγέννηση το αντίγραφο επινοήθηκε ως αναπαράσταση κάτινος αυθεντικού, όπου το δεύτερο αξίωνε μια πραγματική σχέση με τον κόσμο. Παράλληλα, στη σημειολογική ανάλυση η εποχή της Αναγέννησης σηματοδοτεί τη γέννηση της αναφοράς ως φυσικής κατηγορίας στην οποία απευθύνεται το σημείο. Οι δυο αυτές συνθήκες ανταποκρίνονται στο *φυσικό νόμο της αξίας*, τον οποίο, αφουγκραζόμενος το κλίμα της βιομηχανικής εποχής του, επινόησε ως αναφορά του ο Marx και προχώρησε στον πρώτο μετασχηματισμό της αξίας, εισάγοντάς μας στο δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης.

2.1.2. Το δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης

Με αυτές τις επεξηγήσεις για το πώς η μετατροπή του σημείου οδήγησε στο πρώτο στάδιο της προσομοίωσης, σύμφωνα πάντα με τη «σημειολογική-πολιτισμική θεωρία» του Baudrillard, μπορούμε να διαλευκάνουμε το λόγο που τοποθετεί ο στοχαστής τη μαρξική θεωρία της αξίας ως πρωτοστατούσα στο δεύτερο στάδιο της προσομοίω-

⁴⁵ Στο ίδιο, σελ. 50.

⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 52.

σης. Στη γλώσσα της σημειολογίας το σημείο απέκτησε μια προοδευτική αυθαιρεσία από την αναφορά του, υπό την έννοια ότι κατέληξε κάποια στιγμή να αναπαριστά ευρύτερες κατηγορίες αντικείμενων του κόσμου και όχι ένα μεμονωμένο, όπως συνέβαινε στην περίπτωση του αντιγράφου.⁴⁷ Οι κοινωνικές συνθήκες που παραλληλίζουν αυτή την αλλαγή είναι η μαζική αναπαραγωγή αντικείμενων και αγαθών που εγκαινιάστηκε με τη Βιομηχανική Επανάσταση.⁴⁸ Το *Κεφάλαιο* του Marx αποτελεί, σύμφωνα με τον Baudrillard, ένα σχήμα σκέψης που αναπτύχθηκε ανταποκρινόμενο στις νέες συνθήκες.

Ο νόμος της αξίας επινοήθηκε από τον Marx προκειμένου να περιγράψει την προβιομηχανικής επανάστασης εποχή και να δικαιολογήσει τη διάκριση ανάμεσα σε εκείνη και στην καπιταλιστική εποχή. Ο Marx όρισε τη διάκριση ανάμεσα σε *αξία χρήσης* και *αξία ανταλλαγής*, με την πρώτη να αντιπροσωπεύει την αξία του προϊόντος βάσει της ικανοποίησης μιας ανάγκης και τη δεύτερη βάσει του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου εργασίας για την παραγωγή του.⁴⁹ Ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας συνιστά το κριτήριο ισοδυναμίας των εμπορευμάτων και εκφράζεται μέσω της τιμής τους. Συνεπώς, όλα τα αγαθά είναι ισοδύναμα βάσει του χρήματος. Έτσι, η αξία χρήσης από κοινού με τις παραγωγικές δυνάμεις δημιουργούν την αξία ανταλλαγής που συνιστά κοινωνική ιδιότητα των πραγμάτων.

Ο δεύτερος νόμος της αξίας (2^ο στάδιο προσομοίωσης) προκύπτει από τον μετασχηματισμό της αξίας χρήσης σε αξία ανταλλαγής. Η πρωτογενής αναφορά του σημείου σε ένα φυσικό αντικείμενο υποκαθίσταται από τη διαμεσολαβημένη αναφορά σε χρήμα. Μια μερίδα φαγητού στο στάδιο αυτό, δεν αποκτά την αξία της ανάλογα με το κατά πόσο ικανοποιεί την πείνα συγκριτικά με άλλες τροφές. Η αξία της μετριέται πλέον σύμφωνα με το πόσο κοστίζει, συγκριτικά με άλλες τροφές, και η σχέση της με τη φυσική ανάγκη της πείνας διαμεσολαβείται από την τιμή της. Μπορεί δηλαδή μια μερίδα φασολάδας να χορταίνει το ίδιο με μια μερίδα κρέας, αλλά το κρέας είναι πιο ακριβό, έχει μεγαλύτερη ανταλλακτική αξία, συνεπώς ως σημείο υπερτερεί αξιακά της φασολάδας. Η αξία ανταλλαγής, βάσει της μαρξικής ανάλυσης, προκύπτει από τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας, ενώ παράλληλα προϋποθέτει την αξία χρήσης,

⁴⁷ Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*, London: Sage Publications, Inc., σελ. 50.

⁴⁸ Kellner, D., (1989), *From Marxism to Postmodernism and Beyond*, USA: Stanford University Press, σελ. 78.

⁴⁹ Segrillo, A., (2020), [1867], *Carl Marx's Capital: (Vols: 1,2,3), Abridged*. Sao Paolo: FFLCH/USP, σελ. 20.

καθώς κανένα προϊόν δεν μπορεί να καταστεί εμπόρευμα αν δεν ικανοποιεί κάποια ανάγκη.

Συνοψίζοντας, στο δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης κυριαρχεί ο δεύτερος νόμος της αξίας, που είναι η αξία ανταλλαγής. Στο στάδιο αυτό έχει αποκοπεί η αποκλειστική σχέση ενός σημείου (φασολάδα) με το φυσικό αντικείμενο και την αξία χρήσης του (ικανοποίηση πείνας). Αντ' αυτού αναδύεται μια νέα διαμεσολαβημένη σχέση ανάμεσα στο σημείο και την αξία χρήσης, που ονομάζεται αξία ανταλλαγής. Τώρα το σημείο δεν αναφέρεται στην αξία χρήσης του, αλλά η σχέση μεταξύ των δύο διαμεσολαβείται από την αξία ανταλλαγής που μπορεί απλουστευτικά να οριστεί ως η τιμή του αγαθού. Η σχέση ανάμεσα στο σημείο και τη φυσική κατηγορία δεν διαμεσολαβείται από την πρωτογενή αναφορά, αλλά από μια αναφορά (τιμή σε χρήμα) στην πρωτογενή αναφορά στην φυσική κατηγορία.

Σύμφωνα με τον Baudrillard, τόσο η σχέση σημείου-αναφοράς με φυσικούς όρους (1^ο στάδιο), όσο και η σχέση σημείου-αναφοράς με κοινωνικούς όρους (2^ο στάδιο), αποτελούν προσομοιώσεις φυσικών κατηγοριών που μόνο στόχο έχουν τη ψευδαισθητική θεμελίωση των πλήρως αυθαίρετων σημείων σε ταξινομικές κατηγορίες. Ο όρος προσομοίωση σημαίνει αναπαράσταση ενός αντικειμένου που δεν υπάρχει ως φυσική ή κοινωνική κατηγορία. Αν δηλαδή η αναπαράσταση απαιτεί την ύπαρξη ενός πρωταρχικού αντικειμένου προκειμένου αυτό να αναπαρασταθεί, η προσομοίωση υποδηλώνει την δευτερογενή, φαντασιωτική δημιουργία του πρωταρχικού αντικειμένου προκειμένου να αναφέρεται κάπου η αναπαράσταση και να λαμβάνει ψευδοκαθεστώς αξίας. Ωστόσο, τα δυο στάδια της προσομοίωσης διαφέρουν μεταξύ τους, καθότι το πρώτο αποτελεί μια πρώτου βαθμού προσομοίωση, όπου διασώζεται η αμεσότερη αναφορά σε φυσικές κατηγορίες, ενώ το δεύτερο αποτελεί δευτέρου βαθμού προσομοίωση, όπου μολονότι υπάρχει ακόμη η αναφορά σε φυσικές κατηγορίες, αυτή την φορά είναι έμμεση. Ένα αυθαίρετο σημείο αναφέρεται σε ένα άλλο σημείο, το οποίο με τη σειρά του αναφέρεται σε μια φυσική κατηγορία.

Όσο απομακρυνόμαστε από το πραγματικό, τόσο αυτό προσομοιώνεται από διαμεσολαβητικά επίπεδα αναφοράς. Βυθιζόμαστε όλο και πιο βαθιά στην προσομοίωση. Αυτή η δευτερογένεια της σχέσης ανάμεσα στο σημείο και την αναφορά χαρακτηρίζει, σύμφωνα πάντα με τον Baudrillard, το δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης. Η δυνατότητα ύπαρξης αποκλειστικής σχέσης ομοιότητας μεταξύ δυο αντικειμένων χάνεται στο στάδιο αυτό. Ο νόμος της ισοδυναμίας υποκαθιστά τις σχέσεις ομοιότητας με σχέσεις

αδιαφορίας.⁵⁰ Έτσι, στο βαθμό που ο Marx ερμηνεύεται από τη σημειολογική θεωρία, φαίνεται ότι κάνει ένα βήμα προς τον ιντερναλισμό του σημείου, καθώς η αναγωγή της αξίας χρήσης σε αξία ανταλλαγής μειώνει το εξωγλωσσικό κύρος της αναφοράς και το υποκαθιστά με το κοινωνικά προσδιορισμένο κύρος της αξίας ως ανταλλακτικής.

2.1.3. Το τρίτο στάδιο της προσομοίωσης

Ο τρίτος νόμος της αξίας προκύπτει από το μετασχηματισμό της αξίας ανταλλαγής σε σημειακή αξία. Εδώ, το σημείο αποκόπτεται πλήρως από τον δευτερογενή καθορισμό του από την αναφορά και γίνεται τελείως αυθαίρετο. Σύμφωνα με τον Baudrillard, στο στάδιο αυτό καταργείται επιπλέον οποιαδήποτε πρόσληψη της αξίας βασισμένη σε πολιτισμικές συμβάσεις, η οποία εγκαινιάστηκε από τον Saussure, και την πρωτοκαθεδρία έχουν οι «τυχαιοκρατικές διαδικασίες του κώδικα» που υποκινούν το σημειολογικό σύστημα. Τα σημεία αυτονομούνται και αλληλεπιδρούν τυχαία μεταξύ τους χωρίς σχέσεις ιεραρχίας και γραμμικής εξάρτησης. Έτσι, αντιστρέφονται οι σχέσεις σημασιολόγησης ανάμεσα στα σημεία και τα «αντικείμενα» τους. Το σημείο δεν αναπαριστά το φυσικό αντικείμενο που αποτελεί την αναφορά του, διότι δεν υπάρχει πια αναφορά, ούτε αναπαριστά την αξία ανταλλαγής του, που αναφέρεται έμμεσα σε φυσικές κατηγορίες. Ένα σημείο μπορεί αυθαίρετα να δώσει *το ίδιο* αξία σε «φυσικές» κατηγορίες, μόνο και μόνο επειδή αποδίδει σε αυτές σημειακή αξία. Το σημείο δηλαδή, δημιουργεί τις αναπαραστάσεις με βάση τυχαιοκρατικές διαδικασίες του σημειακού κώδικα. Στο τρίτο στάδιο, όχι μόνο δεν υφίσταται αναφορά σε φυσικές κατηγορίες, όπως στο δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης, αλλά δεν υφίσταται ούτε ο πολιτισμικός κώδικας ως εγγύηση της αξίας του σημείου, τον οποίο επικαλείται η σημειολογική θεώρηση.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του φαινομένου αυτού είναι η τάση της υποκατανάλωσης. Τάσεις όπως η ανακύκλωση και η αγορά μεταχειρισμένων ρούχων (*second hand*), ή η μείωση κατανάλωσης πλαστικού αποκαλούνται από τον Baudrillard «μη ορατή κατανάλωση» και αντιπαρατίθενται στην ορατή κατανάλωση που αποκρίνεται στο δεύτερο νόμο της αξίας.⁵¹ Στο δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης η σημειακή αξία αναφέρεται στην αξία ανταλλαγής. Ένα ρούχο για παράδειγμα, όσο πιο ακριβό είναι,

⁵⁰ Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*, London: Sage Publications, Inc., σελ. 50.

⁵¹ Genosko, G., (2002), *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*, USA and Canada: Taylor & Fran-
cise -Library, σελ. 9.

τόσο μεγαλύτερη σημειακή αξία έχει. Στο τρίτο στάδιο η σχέση αυτή ανατρέπεται και ένα φθινό ρούχο δύναται να αποκτήσει σημειακή αξία όντας μεταχειρισμένο! Η σημειακή του αξία δεν προκύπτει από την τιμή του και δεν αντανακλάται σε αυτήν, αλλά δημιουργείται από τυχαίες αλληλεπιδράσεις των σημείων που λαμβάνουν χώρα στο σημειακό σύστημα και παράγουν μόνες τους αξία, χωρίς να προκύπτει αυτή από πολιτισμικές συμβάσεις ή ανάγκες. Στο στάδιο αυτό η παραγωγή δεν είναι στο προσκήνιο ως κινητήριος μοχλός της οικονομίας. Τα πρωτεία έχει η κατανάλωση – όχι όμως προϊόντων, αλλά σημείων.

Στο τρίτο στάδιο της προσομοίωσης, αιτία για την πλήρη απελευθέρωση του σημείου στον κοινωνικό σχηματισμό αποτελεί για τον Baudrillard η αρχή της διαφοροποίησης, η οποία συνιστά όχι μόνο χαρακτηριστικό της αξίας του σημείου, αλλά και ανθρωπολογικό χαρακτηριστικό.⁵² Ο Baudrillard αρνείται το διαχωρισμό ανάμεσα σε φυσικές και τεχνητές ανάγκες και θεωρεί ότι όλες οι ανάγκες προκύπτουν βάσει μιας αντικειμενικής ζήτησης σημείων από την πλευρά του «υποκειμένου» με σκοπό τη διαφοροποίηση.⁵³ Αυτό βεβαίως ίσχυε πάντοτε, η αρχή της διαφοροποίησης όμως περιοριζόταν από τις «απαγορεύσεις» που έθεταν η συμβολική ανταλλαγή και οι προσδέσεις του σημείου σε φυσικές κατηγορίες κατά το πρώτο και δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης. Η επίφαση της φυσικότητας δηλαδή, λειτουργούσε ως όρος δυνατότητας προκειμένου να αποκτά αξία η πρωτογενώς αυθαίρετη αρχή της σημειακής διαφοροποίησης. Οι περιορισμοί και οι απαγορεύσεις προσέδιδαν στο σημείο αξία, διότι το συνέδεαν με μια μοναδική σχέση ή ένα μοναδικό αντικείμενο του κόσμου. Όμως οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί που μεσολάβησαν, όπως η μαζική αναπαραγωγή προϊόντων και έπειτα η τεχνολογική επανάσταση ώθησαν στην απελευθέρωση του σημείου από οποιοδήποτε «φυσικό» ή «πολιτισμικό» περιορισμό.

Όταν η αναφορά σε φυσικά αντικείμενα ή ο πολιτισμικός κώδικας εξαλείφονται, οι αναπαραστατικές σχέσεις ομοιότητας μεταξύ των αντικειμένων-εννοιών-γλωσσικών σημείων ή εννοιών-γλωσσικών σημείων αντικαθίστανται από σχέσεις αδιαφορίας. Το γενικό ισοδύναμο (αναφορά) ή ο κώδικας (περίπτωση Saussure) με τα οποία δημιουργείται το νόημα χάνονται και κάθε σημείο δύναται να αναφέρεται σε οποιοδήποτε άλλο αυθαίρετα. Για παράδειγμα η λέξη «γάλα», στην κλασική σημειολογική ανάλυση

⁵² Baudrillard, J., (1990), (1973), *Ο Καθρέφτης της Παραγωγής: Η Η Κριτική Αυταπάτη του Ιστορικού Υλισμού*, Σόλωνος 133, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ. 31.

⁵³ Baudrillard, J., (2000), *Η Καταναλωτική Κοινωνία: Οι μύθοι της, οι δομές της*, Σκόπελος: Νησίδες, σελ. 60.

αποκτά τη λειτουργική της αξία από το σημαινόμενο της, δηλαδή την έννοια του γάλακτος και τη δομική της αξία από την αντίθεσή της με άλλα παρόμοια σημεία που ορίζονται ως άλλα προϊόντα. Η απελευθέρωση των σημείων που συμβαίνει στο τρίτο στάδιο της προσομοίωσης προσθέτει πολλές παραπάνω, πρωτίστως σημειακές κατηγορίες που επιδρούν στην αξία του γάλακτος ως σημείου. Πλέον υπάρχει το γάλα καρύδας, αμυγδάλου, σόγιας, βιολογικό, μακράς διάρκειας, εβαπορέ, παστεριωμένο, σοκολατούχο, χαμηλών λιπαρών, ομογενοποιημένο, γαϊδούρας, χωρίς γλουτένη, και πλήθος άλλων. Παράλληλα υπάρχουν και αλυσίδες σούπερ μάρκετ, μικρά καταστήματα ντελικατέσσην, περίπτερα, on line καταστήματα, ψιλικατζίδικα, στα οποία μπορεί κάποια να προμηθευτεί γάλα. Όλα αυτά λειτουργούν ως σημεία, με βάση τα οποία ο καταναλωτής προσπαθεί να διαφοροποιηθεί μέσω των επιλογών που θα κάνει για την κατανάλωση ή μη του γάλακτος.

Έστω ότι επιλέγει να αγοράσει γάλα αμυγδάλου από ένα κατάστημα βιολογικών προϊόντων. Το εν λόγω κατάστημα δεν είναι ένα σημείο που εμπίπτει στον παραδοσιακό στρουκτουραλιστικό δομικό νόμο της αξίας του γάλακτος ως σημείου, διότι δεν είναι σημείο παρόμοιο με το προϊόν του γάλακτος. Και όμως, λειτουργεί προσθέτοντας αξία διαφοροποίησης στην έννοια του γάλακτος ως σημείου, διότι δίνει συγκεκριμένου είδους κύρος στον καταναλωτή. Το σημαινόμενο λοιπόν, το οποίο ορίζεται ως η ψυχολογική αποτύπωση μιας έννοιας και χαρακτηρίζεται στη σωσσοριανή θεωρία από την αποκλειστική σχέση του με ένα σημαίνον, χάνει τη διακριτή του διάσταση και συνδέεται πλέον με ένα οποιοδήποτε σημαίνον, αρκεί να νοηθεί η σύνδεσή τους ως επικουρική της κοινωνικής διαφοροποίησης. Αυτό σημαίνει ότι το σημαινόμενο μετατρέπεται σε σημαίνον και η δύο διαστάσεις του σημείου που του προσέδιδαν το εννοιολογικό του βάθος εξομοιώνονται σε μία. Στη νέα αυτήν κατάσταση δεν υπάρχει καμία σταθερή αναπαράσταση η οποία να συνδέει τα σημεία μεταξύ τους αποδίδοντάς τους αξία και έτσι κάθε προσπάθεια διαφοροποίησης εκ μέρους του υποκειμένου είναι μάταιη. Εν τέλει, κάθε άνθρωπος εννοεί κάτι άλλο με τη λέξη «γάλα» και το νόημα που αποδίδει οφείλεται στις διαφορετικές σημειακές προϋποθέσεις που απαιτούνται για να έχει υποτιθέμενη αξία κοινωνικής διαφοροποίησης το γάλα για αυτόν.

Συνοψίζοντας, στη σημειολογία η πλήρης απελευθέρωση της σημειακής διαφοράς (δομικός νόμος της αξίας), χωρίς τη διατήρηση της αποκλειστικότητας των διαφορικών σχέσεων που συντελείται μέσω της αναφοράς ή μέσω του συμβατικού κώδικα, έχει ως έσχατο αποτέλεσμα την κατάρρευση της διάκρισης ανάμεσα στον λειτουργικό και τον δομικό νόμο της αξίας. Οι πολιτισμικές συμβάσεις που επικαλέστηκε ο Saussure είναι

ανίκανες, σύμφωνα με τον Baudrillard, να διατηρήσουν σχέσεις αποκλειστικότητας μεταξύ των σημείων στον εκβιομηχανισμένο και τεχνολογικά προηγμένο κόσμο που παράγει σημεία με εκθετικό συντελεστή. Το σημαινόμενο ως εσωτερική διάσταση του σημείου εξομοιώνεται με το σημαίνον και το νόημα μιας έννοιας εξαρθρώνεται πλήρως. Η μονοδιάστατη πλέον δομή των σημείων εξαλείφει τη νοηματική τους διάσταση και ωθεί τα υποκείμενα σε μία προσπάθεια διαφοροποίησης απαγκιστρωμένης από κάθε είδους νόημα. Όλα εντός του συστήματος κινούνται προς μια δομική ομοιομορφία, όπου η μόνη διάκριση που επιτελείται αυθαίρετα και διαρκώς είναι τομή του όλου σε δυο μέρη και όχι σε τρία, όπως συνέβαινε όσο διατηρούνταν ο λειτουργικός και ο δομικός νόμος της αξίας. Σε αυτήν την έσχατη κατάληξη, οποιοδήποτε σημείο μπορεί τυχαία να τέμνεται στα δύο, ή να αποτελεί το ένα μέρος της δυαδικής αντίθεσης με ένα άλλο σημείο, χωρίς οι τομές αυτές να παίρνουν τον παγιωμένο χαρακτήρα μιας αναπαράστασης, που αποκρυσταλλώνεται σε μια αξία. Η έσχατη αυτή κατάληξη είναι αποτέλεσμα πρωτίστως του εξοβελισμού της αναφοράς από τη σημειολογία από κοινού με την καπιταλιστική ανάπτυξη. Αφενός, η επίκληση μιας εξωτερικής αρχής είναι όρος εκ των ων ουκ άνευ για τη δικαιολόγηση της αξίας του σημείου, ενώ ακόμη κι αν η κονστρουκτιβιστική αξία του νοήματος μπορούσε να αντικαταστήσει την κατάργηση της αναφοράς, κάτι τέτοιο είναι αδύνατο εν μέσω της εκρηκτικής μαζικής και τεχνολογικής αναπαραγωγής προϊόντων που λειτουργούν ως απειράριθμα σημεία.

Τα στάδια της προσομοίωσης, όπως παρουσιάζονται στο *Συμβολική Ανταλλαγή και Θάνατος* αποτελούν το σημείο τομής μεταξύ του πρώιμου μαρξικού προσανατολισμού του Baudrillard, και της αποκαλούμενης μεταμοντέρνας στροφής του. Στο έργο αυτό διακρίνεται μια αμφιταλάντευση του στοχαστή όσον αφορά στην αξιοποίηση μαρξικών θεωρητικών εργαλείων καθώς και όσον αφορά την εμπλοκή της καπιταλιστικής κυριαρχίας στο σημειακό παιχνίδι. Από τη μια το σημείο μπορεί να ερμηνευτεί με όρους φετιχιστικούς και η σημειακή κυριαρχία με όρους καπιταλιστικής κυριαρχίας. Οι δύο αυτοί παραλληλισμοί εντοπίζονται σε όλο το εύρος του έργου του, ταυτόχρονα όμως ο στοχαστής αρχίζει να απομακρύνεται από την κατά τη γνώμη του νατουραλιστική ανάλυση του Marx και επιδιώκει να απεμπλακεί από την υπέρπουσα αναφορά σε φυσικές κατηγορίες. Έτσι, οδηγείται σε μια ερμηνεία του υποκειμένου ως σημειακά υποκινούμενου, χωρίς ανάγκες, χωρίς επιθυμίες, χωρίς υπερβατικές ή υπερβατολογικές κατηγορίες. Βασική αξιωματική αρχή του, είναι ο εξοβελισμός του υλικού στοιχείου και η αντικατάστασή του από τον μονισμό της φαινομενικότητας του σημείου.

2.2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΔΥΟ ΠΡΩΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Με βάση όσα έχουν παρατεθεί μέχρι αυτού του σημείου, η γλωσσολογία του Saussure καταρχήν αποτελεί απόπειρα κατασκευής ενός επιστημονικού παραδείγματος. Αξιώνει μια περιγραφική προσέγγιση για τη γλώσσα, όπου η τελευταία προσλαμβάνεται ως επιστημονικό αντικείμενο, του οποίου τη δομή μπορούμε να γνωρίσουμε και να αναλύσουμε. Ο αυθαίρετος χαρακτήρας του σημείου αντανακλά την εμμένεια που χαρακτηρίζει τη σημειολογία του Saussure. Εφόσον το σημείο δεν συνδέεται με κανένος είδους εξωγλωσσική οντότητα, η γλώσσα αποτελεί ένα κλειστό σύστημα απαλλαγμένο από ρεαλιστικά θεμέλια και ο χρήστης της γλώσσας προσλαμβάνεται ως υποκείμενος στους κανόνες του γλωσσικού συστήματος.⁵⁴

Ο Baudrillard αξιοποίησε τη δομική γλωσσολογία προκειμένου να αναπτύξει μια κριτική θεωρία του πολιτισμού, την αποκαλούμενη «Θεωρία της Προσομοίωσης». Η κριτική του ωστόσο στρέφεται και προς τον ίδιο τον δομισμό, διότι ο τελευταίος δεν κατάφερε να αποτινάξει τη μεταφυσική της αναφοράς. Σύμφωνα με τον Baudrillard, η πρόσληψη της γλώσσας ως συστήματος που δεν συνδέεται με εξωγλωσσική αναφορά, αδυνατεί να άρει την αναγκαία για την αξία ενός επιστημονικού εγχειρήματος, μεταφυσική αρχή της δικαιολόγησης. Έτσι, η δομική γλωσσολογία απλά μεταφέρει το ρεαλιστικό θεμέλιο εντός του συστήματος της γλώσσας και προσλαμβάνει την τελευταία ως ένα σύστημα που περιλαμβάνει προτάσεις αποτιμήσιμες με όρους αλήθειας και ψεύδους – προτάσεις στις οποίες, προφανώς, περιέχονται και οι προτάσεις της ίδιας της δομικής γλωσσολογίας –.

Η αδυναμία απαλλαγής από τις μετα-αφηγηματικές αναπαραστάσεις⁵⁵ (θεμελίωση των επιστημονικών συστημάτων σε κάποιο είδος γνωσιολογικού/νομιμοποιητικού λόγου) οδηγεί τον Baudrillard σε μια συλλήβδην κριτική του δομικού ρεαλισμού. Ο στοχαστής καταλήγει στην άρνηση της διάκρισης περιγραφικού-κανονιστικού προτύπου και αξιώνει μια ιδεαλιστική θέση, σύμφωνα με την οποία τα σημεία αποτελούν πρω-

⁵⁴ Boyne, R., Rattansi, A., (1990), *Postmodernism and Society*, New York: St. Martin's Press, σελ. 77.

⁵⁵ Ο όρος δηλώνει την καθολική, ουδέτερη, δικαιολογητική διαδικασία, πάνω στην οποία μπορούν να θεμελιωθούν όλες οι (πρώτης τάξεως) αφηγήσεις, βλέπε Lyotard, J., F., *Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988.

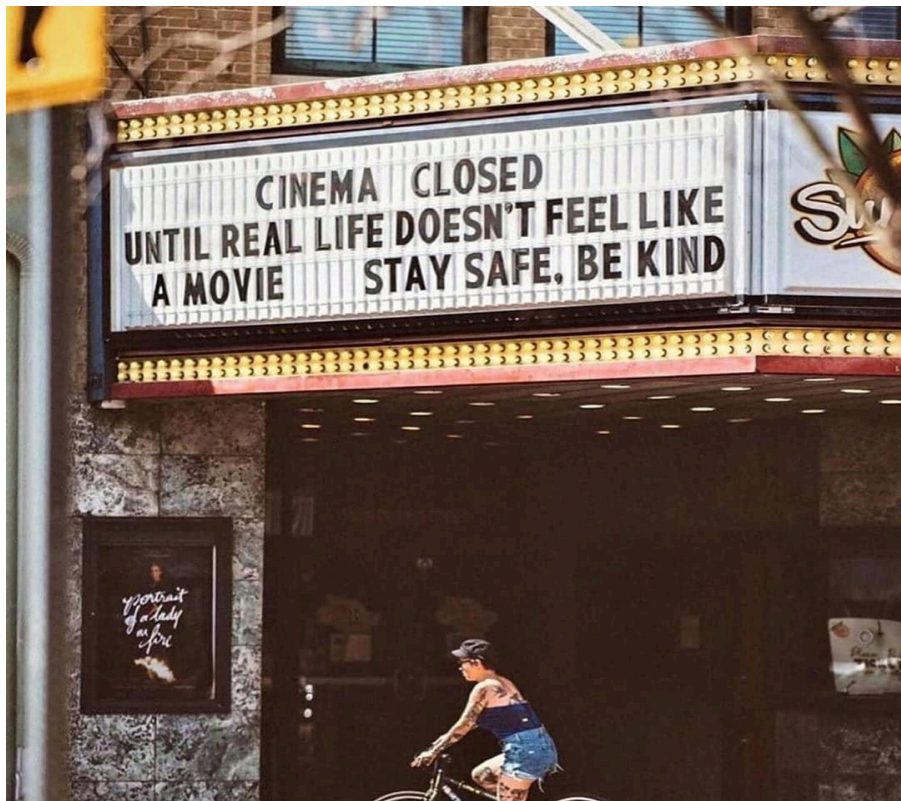
ταρχικές, μη αναπαραστατικές μονάδες πληροφορίας, από τις οποίες κατασκευάζονται ψευδαισθητικά θεμελιοκρατικά συστήματα.

Τέτοιου είδους σύστημα αποτελεί και ολόκληρο το σύστημα της πολιτικής οικονομίας που κατασκεύασε ο Marx, στο οποίο ο στοχαστής ασκεί κριτική μεταφέροντας τη σημειολογική ανάλυση στο πεδίο της κοινωνικής θεωρίας. Τελικός στόχος του Baudrillard είναι, μέσα από την παράθεση της Θεωρίας της Προσομοίωσης, να αναδείξει πώς τα αναπαραστατικά συστήματα σκέψης λειτούργησαν λανθασμένα συνδέοντας την αξία με «ρεαλιστικές οντότητες», τόσο στη μαρξική θεωρία όσο και (υπόρρητα) στη γλωσσολογία του Saussure. Στο τελευταίο στάδιο της προσομοίωσης, η πολιτική οικονομία του σημείου αποκαλύπτεται με τη βοήθεια της καπιταλιστικής ανάπτυξης και στο στάδιο αυτό κυριαρχεί η διαφορά ως μοναδική αξία της σημειακής αλληλεπίδρασης. Το άλλοτε δομικό σύστημα της γλώσσας καταλήγει σε ένα παράδοξο, αυτοαναφορικό *σημειακό* σύστημα, δίχως δομή, που αναπαράγει διαρκώς και τυχαιοκρατικά σημειακές σχέσεις και εξαλείφει κάθε δυνατότητα αναπαραστατικής πρόσληψης της αξίας. Η κατάληξη αυτή παίρνει την ονομασία «Υπερπραγματικότητα»⁵⁶.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η Υπερπραγματικότητα στο έργο του Baudrillard, συνδέεται άρρηκτα με την πολιτική κυριαρχία και φέρει σημαντικές επιπτώσεις στην ερμηνεία του σύγχρονου υποκειμένου, καθώς το τελευταίο εκλαμβάνεται ως πλήρως ετεροπροσδιοριζόμενο από τη σημειακή κυριαρχία. Παρότι ο στοχαστής απομακρύνθηκε από τις μαρξικές καταβολές που τον συνόδευσαν στην αφετηρία της συγγραφικής του πορείας, διατήρησε καθόλη τη διάρκεια μια κριτική ματιά έναντι των καπιταλιστικών δομών εξουσίας, ακόμη και αν οι τελευταίες στο ύστερο έργο του επισκιάζονται από τις απρόσωπες διαστάσεις του κώδικα. Η σχέση μεταξύ της σημειακής κυριαρχίας και του καπιταλιστικού κεφαλαίου είναι συχνά δυσδιάκριτη στα κείμενά του, καθώς άλλοτε φαίνεται να τίθεται με όρους αιτιοκρατικούς (το σημείο ως αιτία του καπιταλισμού), άλλοτε δισυπόστατους (η σημειακή κυριαρχία και ο καπιταλισμός είναι διαφορετικές εκφάνσεις του ίδιου φαινομένου) και άλλοτε απλά μετωνυμικούς (η σημειακή κυριαρχία είναι άλλος όρος για να δηλώσει τη σύγχρονη καπιταλιστική κυριαρχία). Σε γενικές γραμμές όμως, η καπιταλιστική κυριαρχία φαίνεται μάλλον να αποτελεί τον ιστορικό μοχλό ώθησης προς την αποκάλυψη της σημειακής πρωτοκαθεδρίας και υπό αυτούς τους όρους, ενσωματώνεται μέσα στο ευρύτερο σημειακό σύστημα ως ένα ακόμη επιφανινόμενό του.

⁵⁶ Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*, London: Sage Publications, Inc., σελ. 65.

3. ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΥΠΕΡΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

3.1. Η ΕΡΗΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ

Στο κεφάλαιο που προηγήθηκε δόθηκε έμφαση στο πώς ο εξοβελισμός της αναφοράς από τη σημειολογία καθιστά την τελευταία ένα εμμενές, χωρίς υπερβατικές αρχές θεωρητικό σύστημα. Ο Baudrillard ασπάζεται αυτό το σχήμα και με την Θεωρία της Προσομοίωσης αποκηρύσσει, σε ένα πρώτο τουλάχιστον επίπεδο, τη μεταφυσική της αναφοράς, αλλά και στηλιτεύει την τροπή που έχει πάρει ο δυτικός πολιτισμός, όταν αυτός αναζητά διαρκώς θεμελιοκρατικές επενδύσεις της αξίας. Η διαπίστωση αυτή προτάσσει τη Θεωρία της Προσομοίωσης ως όπλο εναντίον, όχι μόνο της μαρξικής και της σημειολογικής θεωρίας, αλλά εν γένει εναντίων των ισχυρών εμπειριοκρατικών θεμελίων που εντοπίζονται στη δυτική φιλοσοφική παράδοση, αρχής γενομένης με τη φιλοσοφία του Descartes. Η προσομοίωση συγκεκριμένα υποδεικνύει την κατάργηση της επιστημολογικής διάκρισης μεταξύ των εμπειρικών, αισθητηριακών δεδομένων και της νοητικής αναπαράστασης τους και παρουσιάζει την εν λόγω διάκριση ως εντασσόμενη σε συγκεκριμένα ιστορικά συγκείμενα και υποκινούμενη από τους μηχανισμούς κυριαρχίας.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί ωστόσο, η διάκριση ανάμεσα σε αναπαράσταση και πραγματικότητα απαντά στην σκέψη του Baudrillard ως αναγκαίος μεταφυσικός όρος για κάθε γνωσιοθεωρητικό σύστημα αλλά και για την ίδια την δομή της εμπειρίας. Όταν η εν λόγω διάκριση καταρρέει, τη θέση της πραγματικότητας καταλαμβάνει μια νέα κατάσταση περιγράφεται ως Υπερπραγματικότητα. Σύμφωνα με τον Baudrillard, στη σύγχρονη εποχή βρισκόμαστε αντιμέτωποι με τη νέα αυτή κατάσταση, δηλαδή με την *εξαφάνιση του πραγματικού* και την έλευση του υπερπραγματικού. Η απορρόφηση της κατηγορίας της πραγματικότητας από την προσομοίωση, μεταξύ άλλων αντλεί σαφείς επιρροές από τον Nietzsche, ο οποίος στο *«Λυκόφως των Ειδώλων»* αποκηρύσσει τη διάκριση μεταξύ φαινομενικότητας-πραγματικότητας.⁵⁷

⁵⁷ Nietzsche, F., (1998), [1889], *Twilight of the Idols*, New York: Oxford University Press, σελ. 28.

Στο «*Ομοιώματα και Προσομοίωση*», ο Baudrillard παραθέτει το μύθο του Borges⁵⁸ ως μια περίφημη αλληγορία για την εξαφάνιση του πραγματικού και την έλευση της Υπερπραγματικότητας, η οποία φανερώνει τις νιτσεικές επιδράσεις που δέχτηκε ο στοχαστής, καθώς και τη διαφορά μεταξύ αναπαράστασης-προσομοίωσης στο έργο του. Στον εν λόγω μύθο, οι χαρτογράφοι της Αυτοκρατορίας σχεδιάζουν έναν χάρτη τόσο λεπτομερή, που καταλήγει να καλύπτει επακριβώς την επικράτεια:

Κατά την παρακμή της αυτοκρατορίας επέρχεται όμως το σταδιακό ξέφτισμα και η καταστροφή του χάρτη, με λίγα κουρέλια μόνο να διακρίνονται στις ερήμους. Ο μύθος αυτός αντιστράφηκε για εμάς, και πλέον η επικράτεια δεν προηγείται του χάρτη, ούτε επιβιώνει αυτού. Εφεξής είναι ο χάρτης που προηγείται της επικράτειας, αυτός είναι που παράγει την επικράτεια. Σήμερα τα κουρέλια της επικράτειας σαπίζουν σιγά σιγά πάνω στην έκταση του χάρτη. Τα απομεινάρια της επικράτειας συμβολίζουν το πραγματικό, το οποίο εξαφανίζεται σταδιακά όσο τα στάδια της προσομοίωσης αναπτύσσονται. Είναι τα απομεινάρια του πραγματικού και όχι του χάρτη που διακρίνονται εδώ και εκεί, όχι πια στις ερήμους της Αυτοκρατορίας, αλλά στη δική μας έρημο, την έρημο του πραγματικού.⁵⁹

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο χάρτης συμβολίζει μια αναπαράσταση, δηλαδή ένα πλαστό αντικείμενο που απεικονίζει λεπτομερώς ένα πραγματικό αντικείμενο. Ο Baudrillard διατείνεται ότι στη σημερινή εποχή το πραγματικό αντικείμενο δεν υφίσταται πλέον και έτσι το αντίγραφο δεν είναι αναπαράσταση, αλλά προσομοίωση της πραγματικότητας. Με άλλα λόγια, η Υπερπραγματικότητα νοείται ως η κατάρρευση της αναπαράστασης που στήριζε την αρχή της πραγματικότητας στα παλιότερα μεταφυσικά σχήματα και η στάση του Baudrillard απέναντι σε αυτήν την τροπή, σε μεγάλο μέρος του έργου του είναι έντονα επικριτική. Ο Baudrillard χαρακτηρίζει τη σύγχρονη εμπειρία ως έρημο, η οποία έχει αποτινάξει όλη τη μεταφυσική και μαζί της τη διάκριση μεταξύ πραγματικού αντικειμένου και αναπαράστασης.

Το ζήτημα μετασηματισμού της εμπειρίας στον σύγχρονο κόσμο εν μέσω διάλυσης της αναπαράστασης, εντοπίζεται πολύ πριν από τον Baudrillard ως ζήτημα φιλοσοφικής

⁵⁸ Borges, J., L., (2013), «Περί της ακρίβειας εν τη επιστήμη», στο *Άπαντα τα πεζά*, μτφρ. Κυριακίδης, Α., Αθήνα: Πατάκης, τόμ. 1, σελ. 113.

⁵⁹ Baudrillard, J., (2019), *Ομοιώματα και Προσομοίωση*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 27.

κού και κοινωνιολογικού στοχασμού. Ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο Walter Benjamin, στο περίφημο δοκίμιο του, *Το έργο τέχνης στην εποχή της τεχνικής αναπαραγωγιμότητας του* μίλησε για τη λεγόμενη *παρακμή της αύρας* του αντικειμένου λόγω της μαζικής αναπαραγωγής αντικειμένων που έλαβε χώρα από τη βιομηχανική επανάσταση και έπειτα.⁶⁰ Η «αύρα» για τον Benjamin είναι ένας όρος που δηλώνει την παράσταση, (μνημονική ή αισθητηριακή) ενός μοναδικού φυσικού ή ιστορικού αντικειμένου.⁶¹ Με άλλους όρους, όσον αφορά τα ιστορικά αντικείμενα σημαίνει τη δυνατότητα της αναπαράστασης, η οποία σχηματίζεται στην αντίληψη του υποκειμένου όταν υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ ενός αυθεντικού αντικειμένου και του αντιγράφου του. Μια τέτοια διάκριση, παραδείγματος χάριν, διατηρείται όταν το αντίγραφο είναι αποτέλεσμα χειρωνακτικής εργασίας, όπως η ζωγραφιστή απεικόνιση ενός τοπίου. Όσον αφορά την αισθητηριακή διάσταση της αναπαράστασης, σημαίνει την νοητική αναπαράσταση ενός τοπίου ή αντικειμένου που βιώθηκε εμπειρικά κάποια στιγμή στο παρελθόν. Η μνημονική αναπαράσταση επίσης διατηρεί τη διάκριση ανάμεσα σε πραγματικό και αντίγραφο, καθώς η δυνατότητα μνημονικής επαναφοράς του βιώματος καθίσταται αναπαράσταση της αυθεντικής εμπειρίας που κάποτε βιώθηκε.

Η μαζική αναπαραγωγιμότητα αντικειμένων ωστόσο, που διενεργείται στην τεχνολογικά προηγμένη εποχή μας, γίνεται με όρους που διαλύουν τη δυνατότητα αναπαράστασης ως διάκρισης αυθεντικού-αντιγράφου. Η τεχνολογική αναπαραγωγή γίνεται μέσω ψηφιακού κώδικα και δεν προϋποθέτει ένα αυθεντικό αντικείμενο, το οποίο αντιγράφεται, αλλά απεναντίας τα αντικείμενα που παράγονται μέσω τεχνολογικών συστημάτων είναι πανομοιότυπα. Η άποψη του Baudrillard για την Υπερπραγματικότητα συγκλίνει με την άποψη του Benjamin για την τεχνολογική αναπαραγωγιμότητα των αντικειμένων, αφού και οι δύο εντοπίζουν στην κατάργηση της αναπαραστατικής δυνατότητας που πραγματοποιείται στην εποχή τους, το μετασχηματισμό της εμπειρίας.

⁶⁰ Benjamin, W., (1978), «Το Έργο Τέχνης στην Εποχή της Τεχνικής Αναπαραγωγιμότητας του» στο *Δοκίμια για την Τέχνη*, Αθήνα: Κάλβος, σελ. 9-39.

⁶¹ Benjamin, W., (2019), [1934-40], «Ορισμένα Μοτίβα στον Μπωντλαίρ», στο *Κείμενα 1934- 1940*, επιμ. Σαγκριώτης, Γ., Αθήνα: Άγρα, σελ. 200.

3.2. Η ΣΧΕΣΗ ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗΣ

Η αναφορά στο έργο του Benjamin, καθώς και η παρουσίαση του χωρίου του Borges βοηθούν στη μετατόπιση της συζήτησης για την αναπαράσταση σε ένα συγγενές, αλλά διακριτό πεδίο από το σημειολογικό και το μαρξικό, το οποίο ωστόσο είναι επίσης σημαντικό για την κατανόηση του ρόλου που διαδραματίζει η έννοια της αναπαράστασης στην Θεωρία της Προσομοίωσης. Πρόκειται για το ζήτημα της αναπαράστασης όπως αυτό τίγεται στην Θεωρία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και στον τρόπο που αυτό εμπλέκεται μέσω της τελευταίας στην πολιτισμική κριτική του στοχαστή. Η είσοδος στο νέο αυτό πεδίο, προϋποθέτει την ανάλυση της αναπαράστασης μέσα από την έννοια της εικόνας, διότι η τελευταία είναι το κατεξοχήν αναπαραστατικό μέσο που συγκροτεί τα σύγχρονα ΜΜΕ. Σε πολλά τμήματα του έργου του διερευνά τη σχέση μεταξύ πραγματικού αντικειμένου και αναπαράστασης μέσω αναφορών στην ιστορία της εικόνας. Ένα τέτοιου είδους ιστορικό παράδειγμα παρουσιάζεται στο *Ομοιώματα και Προσομοίωση*, όπου ο Baudrillard κάνει λόγο για τη διαμάχη μεταξύ εικονομάχων και εικονολατρών, η οποία έλαβε χώρα κατά την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ο Baudrillard διερωτάται, ποια είναι η κατάληξη του Θεού από τη στιγμή που απεικονίζεται σε εικόνες, καθώς και ποιο από τα δυο μορφώματα αποδίδει μια καλύτερη πίστη στο Θεό. Σύμφωνα λοιπόν με τις απόψεις του στοχαστή:

Οι Εικονομάχοι, με την λύσσα τους να καταστρέψουν τις εικόνες, επιχειρούσαν να αναστείλουν την παντοδυναμία των ομοιωμάτων, αυτήν την ικανότητα που έχουν να σβήνουν το Θεό από τη συνείδηση των ανθρώπων, αυτή την αλήθεια στην οποία επιτρέπουν μια φευγαλέα ματιά, μια αλήθεια καταστροφική, εκμηδενιστική: πως καταβάθος ο Θεός δεν υπήρξε ποτέ, πως αυτό που υπήρξε δεν ήταν παρά ένα ομοίωμα, πως εν τέλει ο ίδιος ο Θεός δεν υπήρξε παρά μόνο ως ομοίωμα του εαυτού του». Οι Εικονομάχοι λοιπόν, αισθάνονταν μεταφυσική απελπισία, διότι πίστευαν ότι οι εικόνες δεν έκρυβαν τίποτε απολύτως, και πως τελικά δεν ήταν οι εικόνες που εξαρτώνταν από το πρωτότυπό τους, αλλά τέλεια

ομοιώματα που ακτινοβολούν παντοτινά τη δική τους χαρακτηριστική γοητεία.⁶²

Έτσι, οι Εικονομάχοι, ήταν αυτοί που απέδιδαν στις εικόνες την πραγματική τους αξία και δύναμη να κατισχύουν και να αποκαλύπτουν την ανυπαρξία, όχι μόνο του πραγματικού, αλλά και του φαντασιακού (Θεός). Δεδομένου ότι ο Baudrillard επικαλείται μία αντίστροφη σχέση προτεραιότητας ανάμεσα στην έννοια (αναπαράσταση) και την αναφορά, θεωρώντας ότι η αναφορά έπεται της έννοιας και την προικίζει με αξία, έτσι, φαίνεται να ισχυρίζεται, ότι ο Θεός στον οποίο αναφέρεται η εικόνα (αναπαράσταση), έπεται της δημιουργίας της εικόνας και την προικίζει με αξία. Αυτό στο οποίο επιχειρείται η απόδοση αξίας δηλαδή, δεν είναι ο Θεός, αλλά η εικόνα. Αντίθετα, οι Εικονολάτρες μπορούν να εκληφθούν με δυο τρόπους:

Είτε ως αφελείς λάτρεις του Θεού ως εικονικής αντανάκλασης, είτε ως τα πιο μοντέρνα και περιπετειώδη πνεύματα που, στην εκδήλωση των αναπαραστάσεών τους έπαιζαν ήδη με το θάνατο και την εξαφάνιση του Θεού, υπό το μανδύα της διεμφάνισής του στον καθρέφτη των εικόνων.⁶³

Μέσα από το παράδειγμα αυτό διαφαίνεται η κατά τον Baudrillard, *φονική δύναμη των εικόνων, να δολοφονούν το πραγματικό αλλά και το ίδιο τους το μοντέλο, ενώ ταυτόχρονα το διασώζουν μέσω της διαλεκτικής δύναμης της αναπαράστασης.*⁶⁴ Μετά την παράθεση της διαμάχης, ο στοχαστής κάνει λόγο για τέσσερα διαδοχικά στάδια μετασχηματισμού της σχέσης εικόνας-πραγματικότητας, εκ των οποίων το τέταρτο αντιστοιχεί στη σύγχρονη κατάσταση πραγμάτων:⁶⁵

- Η εικόνα αντανακλά μια βαθιά πραγματικότητα
- Η εικόνα αποκρύπτει μια βαθιά πραγματικότητα
- Η εικόνα αποκρύπτει την απουσία μιας βαθιάς πραγματικότητας
- Δε σχετίζεται με καμία απολύτως πραγματικότητα, είναι το καθαρό ομοίωμα του εαυτού της

⁶² Baudrillard, J., (2019), *Ομοιώματα και Προσομοίωση*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 32.

⁶³ Στο ίδιο, σελ. 33.

⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 33.

⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 34.

Εκτός από τα στάδια της προσομοίωσης λοιπόν, τα οποία ο Baudrillard παρέθεσε στο *Συμβολική Ανταλλαγή και Θάνατος*, παραθέτει στο *Ομοιώματα και Προσομοίωση* τέσσερα στάδια της εικόνας, τα οποία από κοινού με τη σημειολογική κατάργηση της αναφοράς συντελούν στην εξομοίωση πραγματικότητας-φαινομενικότητας. Ο Baudrillard διατείνεται ότι το εικονικό στοιχείο στη σύγχρονη τεχνολογική εποχή απαρτίζεται από κατεξοχήν υπερπραγματικές διαστάσεις. Οι τεχνολογικοί μετασχηματισμοί που υφίσταται ιστορικά η εικόνα έχουν οδηγήσει στην απόσπασή της από την αρχική λειτουργία της ως μίμηση της πραγματικότητας. Στο τέταρτο στάδιο από τους διαδοχικούς μετασχηματισμούς της, το οποίο αντιστοιχεί στο τρίτο και τέταρτο στάδιο της προσομοίωσης και στη σύγχρονη εποχή, η εικόνα δεν σχετίζεται με καμία απολύτως πραγματικότητα: είναι το καθαρό ομοίωμα του εαυτού της.

Η Θεωρία της Προσομοίωσης, λοιπόν, εμπλέκει στοιχεία της μαρξικής, της σημειολογικής και της Θεωρίας των ΜΜΕ και όλα από κοινού συντελούν στην εξήγηση της ανατροπής του γνωσιοθεωρητικού σχήματος αλλά και της εμπειρίας στο σύγχρονο κόσμο. Στο τρίτο στάδιο της προσομοίωσης, η γνώση δεν αποτελεί πλέον προϊόν της ικανότητας του νου για αναπαράσταση. Η ανατροπή του γνωσιοθεωρητικού υποδείγματος και της εμπειρίας που διενεργείται στο τρίτο στάδιο της προσομοίωσης οδηγεί εν τέλει στην υποκατάσταση της παραδοσιακής έννοιας της γνώσης από την πληροφορία. Φορέας της υποκατάστασης είναι ο δυαδικός κώδικας, ο οποίος συναρτάται στην πληροφορία, και του οποίου η διαφορά από ό,τι παραδοσιακά ορίσουμε ως γνώση είναι η αποκλειστική κατανόηση του μηνύματος με μορφή αληθοτιμής ναι/όχι. Τη λογική του δυαδικού κώδικα ακολουθεί και η σύσταση της ψηφιακής εικόνας, γι' αυτόν τον λόγο η ψηφιακή εικόνα και η πληροφορία είναι αμιγώς αλληλοεξαρτώμενες έννοιες. Η πληροφορία, σύμφωνα με τον Baudrillard, αποτελεί έναν κατεξοχήν σημειακό τρόπο πολιτισμικής αλληλεπίδρασης και μάλιστα τον έχοντα τη μεγαλύτερη αξία σήμερα. Εντοπίζεται σε όλα τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας, όπως τα ΜΜΕ, τις εφημερίδες και φυσικά στα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας.

Κινούμενος σε αυτόν τον άξονα περιγραφής του σύγχρονου υποδείγματος και αφού έχει επεξεργαστεί την σημασία της εικόνας ως αναπαράστασης, ο Baudrillard, παράλληλα με την Θεωρία της Προσομοίωσης αναπτύσσει και μια Θεωρία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας⁶⁶, κατά την οποία εξετάζει τις ιδιότητες, τη σύνθεση και την επίδρα-

⁶⁶ Baudrillard, J., (1983), «The Ecstasy of Communication», στο *The Anti-Aesthetic: Essays on Post-modern Culture*, Port Townsend: Bay Press.

ση που προκαλεί στο υποκείμενο η διακίνηση της εικόνας και της πληροφορίας στα ΜΜΕ και τα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας. Αντλεί επιρροές από τη θεωρία της χειραγώγησης των ΜΜΕ του McLuhan⁶⁷ και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι στα ΜΜΕ και τα ψηφιακά μέσα, με το έντονο και ταχέως εναλλασσόμενο εικονικό στοιχείο που δεν αναφέρεται σε φυσικά αντικείμενα, καταργείται η αναπαράσταση, και το μήνυμα εξομοιώνεται με το μέσο, χωρίς να έχει καμία σύνδεση με κατηγορίες της πραγματικότητας.

Τα ΜΜΕ είναι αδιαμεσολάβητα, διότι αναπαράγουν σημειακές πληροφορίες και εικόνες και αναφέρονται μόνο σε άλλα σημεία του συστήματος των μίντια και όχι σε πραγματικές κατηγορίες. Εάν κάποιος εκλάβει την πληροφορία ως ανταλλαγή, έναν χώρο αμοιβαιότητας όπου λόγος και απόκριση συμβαίνουν με υπευθυνότητα, τότε τα ΜΜΕ είναι αυτά που εμποδίζουν την ανταπόκριση, καθιστώντας την ανταλλαγή δυνατή μονάχα με όρους προσομοίωσης όπου αποκρινόμαστε φαντασιακά και όχι πραγματικά στο μήνυμα που δεχόμαστε. Προκειμένου να είναι πραγματική η ανταπόκριση σε ένα μήνυμα, απαιτεί την διυποκειμενική αλληλεπίδραση μεταξύ δύο υποκειμένων εντός ενός συγχρονικού πλαισίου, όπου μήνυμα και απόκριση υπόκεινται σε μια διαδικασία ανταποδοτικής αλληλουχίας, μέσα στην οποία αλληλομετασχηματίζονται και προάγονται σε μορφή «διαλόγου». Ο δέκτης επεξεργάζεται το μήνυμα που δέχεται, δύναται να εφαρμόσει κριτικά επιχειρήματα επ' αυτού και να το μετασχηματίσει, αποκρινόμενος πάντα στον φορέα του. Στα ΜΜΕ αντιθέτως, η επικοινωνία είναι μονόδρομη και τις περισσότερες φορές ασύγχρονη. Το μήνυμα στέλνεται από τον πομπό (ΜΜΕ) και φθάνει στον δέκτη, χωρίς ο τελευταίος να δύναται να ανταποκριθεί σε αυτό και να το μετασχηματίσει μέσω της απόκρισης. Ο μόνος τρόπος που μπορεί να ανταποκριθεί είναι ο εσωτερικός, που συνίσταται στη νοητική επεξεργασία του μηνύματος και την φαντασιωτική απόκριση που θα πραγματοποιούσε *εάν ο πομπός ήταν ένας άνθρωπος* εντός τόπου και χρόνου. Η μη ανταποδοτική, αδιαμεσολάβητη διακίνηση πληροφορίας που συμβαίνει με τη λειτουργία των ΜΜΕ, έχει ως αποτέλεσμα την κατάργηση της αναπαράστασης, της οποίας βασική λειτουργία είναι η σύνδεση ενός μηνύματος με πραγματικές κατηγορίες. Σύμφωνα με τον Baudrillard, το φαινόμενο που λαμβάνει χώρα στα ΜΜΕ, έχει ως τελικό αποτέλεσμα την αδυναμία κριτικής σκέψης και τη μετατροπή του ανθρώπινου νου σε «τερματικό»,

⁶⁷ McLuhan, M., (1967), *The Medium is the Message: An Inventory of Effects*, New York: Bantam Books.

που δεν δύναται να επεξεργαστεί και να ανταποδώσει το μήνυμα που λαμβάνει.⁶⁸ Αποτέλεσμα του φαινομένου των media είναι τελικά, η κατά τον Baudrillard εξαφάνιση, μαζί με την πραγματικότητα, και του υποκειμένου. Η εικόνα πλέον δεν αναπαριστά το πραγματικό, αλλά το δημιουργεί. Επιπλέον, η προσομοίωση είναι ένα γοητευτικό μάτριξ και το υποκείμενο πέφτει θύμα της γοητείας του και παγιδεύεται.⁶⁹

Συνοψίζοντας ως εδώ την πορεία σκέψης του Baudrillard, βλέπουμε την παραλληλία που διέπει τη μεταφυσική της αναφοράς όπως αυτή εμφανίζεται στο σημειολογικό σύστημα, με την αναπαράσταση ως απαραίτητη έννοια διατήρησης της διάκρισης πραγματικότητας-φαινομένου στην λειτουργία της εικόνας. Η μεταφυσική της αναφοράς υποδηλώνει ότι το σημείο αναπαριστά ένα πραγματικό αντικείμενο, όμοια με την εικόνα που χαρακτηρίζεται από αναπαράσταση ενός πραγματικού αντικειμένου. Η μεταφυσική της αναφοράς λοιπόν ταυτίζεται στην θεωρία του Baudrillard με τη μεταφυσική της εικόνας, καθώς και οι δύο εξυπηρετούν την διάσωση της μεταφυσικής κατηγορίας της πραγματικότητας. Αυτός είναι ο λόγος που ο Baudrillard διερευνά διεξοδικά τα στάδια της εικόνας ταυτόχρονα με τα στάδια της προσομοίωσης, θέλοντας να αναδείξει πώς η άρση της μεταφυσικής, παράλληλα με την απελευθέρωση του σημείου, μετατρέπουν και την αναπαραστατική δύναμη της εικόνας σε δύναμη προσομοίωσης. Ο μετασχηματισμός της εικόνας σε δύναμη προσομοίωσης επικουρείται από την έλευση της ψηφιακότητας, της οποίας βασική λειτουργική δομή αποτελεί ο πλήρως απαλλαγμένος από παραδοσιακά αναπαραστατικά στοιχεία, ψηφιακός κώδικας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μία εφαρμογή της Θεωρίας της Προσομοίωσης στη χρήση σύγχρονων τεχνολογικών μέσων επικοινωνίας. Ο άξονας στον οποίο βασίζεται η εν λόγω εφαρμογή περιλαμβάνει εργαλεία τόσο από τη σημειολογική ανάλυση, όσο και από το αισθητικό πεδίο, πάντοτε σε τροχιά με τον κεντρικό πυρήνα που απασχολεί τον Baudrillard, που δεν είναι άλλος από την κριτική του πολιτισμού. Τα τεχνολογικά μέσα που θα αναλυθούν είναι οι selfies φωτογραφίες, καθώς και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, (Instagram, Facebook).

⁶⁸ Gane, M., (2003), *Baudrillard Live: Selected Interviews*, USA and Canada: Routledge, σελ. 146.

⁶⁹ Baudrillard, J., (1990), *Fatal Strategies*, New York: Semiotext(e), σελ. 141.

3.3. ΥΠΑΡΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΨΗΦΙΑΚΑ ΜΕΣΑ

3.3.1. Selfies

Η τεχνητή μνήμη συνίσταται στην επαναφορά της εξόντωσης επί της σκηνής και χρησιμοποιεί ένα μέσο που είναι ψυχρό, που ακτινοβολεί λήθη, αποτροπή και εξόντωση: τις selfies⁷⁰.

J. Baudrillard, *Ομοιώματα και Προσομοίωση*

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στην Θεωρία της Προσομοίωσης η διάκριση ανάμεσα σε αναπαράσταση και αυθεντικό αντικείμενο, ή αλλιώς η διατήρηση της μεταφυσικής της αναφοράς, κρίνεται ως αναγκαία συνθήκη για τη διατήρηση της αρχής της πραγματικότητας. Στη σύγχρονη εποχή, που ονομάζεται από τον Baudrillard ως «τρίτο στάδιο της προσομοίωσης», η εν λόγω διάκριση έχει πάψει να υφίσταται, με τα σημεία να συνθέτουν ένα εμμενές και αυτοαναφορικό σύστημα χωρίς αναφορά σε καθεστώς πραγματικότητας. Το ζήτημα της εξαφάνισης της αναπαράστασης στο υπερπραγματικό νεφέλωμα και η αντικατάστασή της από την προσομοίωση μπορεί να εντοπιστεί σε έναν σύγχρονο τρόπο «αναπαράστασης» του εαυτού, ο οποίος αποτελεί κεντρικό θέμα της παρούσης ενότητας.

Το φαινόμενο της αναπαράστασης του εαυτού προφανώς δεν πρωτοεμφανίζεται στην ψηφιακή εποχή. Εδώ και χιλιετίες οι άνθρωποι χρησιμοποιούν εργαλεία για να αναπαραστήσουν τους εαυτούς τους. Οι κάτοικοι της Αυστραλίας, την εποχή του λίθου έβαφαν με ώχρα τα χέρια τους και άφηναν αποτυπώματα στους τοίχους σπηλαίων.⁷¹ Η αναπαράσταση του εαυτού, ανάλογα με το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο εντοπίζεται,

⁷⁰ Ο όρος «selfies» αποτελεί αντικατάσταση του όρου «τηλεόραση», που εμφανίζεται στο χωρίο: Baudrillard, J., (2019), *Ομοιώματα και Προσομοίωση*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 93.

⁷¹ Rettberg, W., (2017), «Self Representation in Social Media», *SAGE Handbook of Social Media*, σελ. 1.

γίνεται για λατρευτικούς, αισθητικούς, επικοινωνιακούς λόγους, ή ακόμη και για λόγους υγείας. Στην σύγχρονη εποχή η αναπαράσταση του εαυτού υπηρετεί κατά κόρον ένα μείγμα σκοπών που ενέχει αισθητικά και επικοινωνιακά στοιχεία. Μία από τις πιο χαρακτηριστικές σύγχρονες μορφές αναπαράστασης του εαυτού για τους συγκεκριμένους σκοπούς είναι οι αποκαλούμενες φωτογραφίες *selfies*. Η συχνότητα, το εύρος, η παγκοσμιότητα και η ιδιαίτερη αξία που καταλαμβάνει η συγκεκριμένη πολιτισμική δραστηριότητα αποτελούν κοινό τόπο.

Η selfie είναι φωτογραφία που λαμβάνεται από τον ίδιο τον φωτογραφιζόμενο μέσω κινητού. Ο χρήστης, ενεργοποιώντας την μπροστινή κάμερα του κινητού τηλεφώνου στρέφει την κεντρική οθόνη προς τον εαυτό του και βλέπει το απεικονιζόμενο είδωλό του σε αυτήν. Κρατώντας το κινητό στο χέρι του επιλέγει την κατάλληλη στιγμή και πατάει το κουμπί για να γίνει λήψη. Έπειτα συνήθως «ανεβάζει» τη φωτογραφία στο Instagram ή το Facebook και τη μοιράζεται με άλλους χρήστες.

Το φαινόμενο των selfies έχει αποτελέσει στόχο κριτικής πολλών στοχαστών, των οποίων η επίθεση εστιάζει στον *ναρκισσισμό* ως χαρακτηριστικό στοιχείο της γενιάς των selfies.⁷² Το φαινόμενο των selfies οδηγεί τους κριτικούς στοχαστές σε αρνητικές κανονιστικές κρίσεις εναντίον των χρηστών, καθώς προσλαμβάνουν το ναρκισσισμό που τους χαρακτηρίζει ως αξιολογικά κατακριτέο. Ένας τέτοιου είδους λόγος αρθρώνεται για παράδειγμα, από τον κριτικό της κουλτούρας David Brooks:

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δημιουργούν μια δημοφιλή κουλτούρα όπου καθένας μπορεί να κατασκευάσει ένα άβαταρ του εαυτού του. Μπορεί κάποια να ανεβάσει μια φωτογραφία όπου φαίνεται πιο λαμπρή και πιο ευτυχισμένη από όσο πραγματικά είναι. Και ελλοχεύει ο κίνδυνος οι άνθρωποι να μπερδέψουν το άβαταρ με τον πραγματικό τους εαυτό, ή να αναπτύξουν μια ακόρεστη επιθυμία να λαμβάνουν όλο και περισσότερα likes καθώς προσπαθούν να πουλήσουν την εικόνα του εαυτού τους.⁷³

⁷² Goldberg, G., (2017), «Through the Looking Glass: The Queer Narcissism of Selfies», 1-11, στο *Social Media and Society*, UK: Sage Journals, σελ. 2-6.

⁷³ Merritt, J., (2015, May 1), «David Brooks on character, sin and rumors about his religious journey», στο *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/national/religion/qand038a-david-brooks-on-character-sin-and-rumorsabout-his-religious-journey/2015/05/01/dd4203a6-f046-11e4-8050839e9234b303_story.html Brooks.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα εντάσσεται σε έναν λόγο κριτικής θεώρησης με τον οποίο θα διαφωνούσε ο Baudrillard, διότι το εν λόγω σχήμα προϋποθέτει τη διάκριση ανάμεσα σε αυθεντικό εαυτό και έναν, τρόπο τινά ψευδή εαυτό που οροθετείται ως *άβαταρ*. Παρόλο που αυτού του είδους η κριτική τονίζει τη διασάλευση μεταξύ πραγματικότητας-προσομοίωσης, διατηρεί ωστόσο την οντολογική κατηγορία της πραγματικότητας ως διακριτής από τον προσομοιωμένο εαυτό. Ο Baudrillard θα ενέτασσε αυτού του είδους την κριτική σε μία κουλτούρα που συναντάται στο δεύτερο στάδιο της προσομοίωσης και η οποία θεμελιώνεται στην νατουραλιστική πρόσληψη της ανθρώπινης υπόστασης, όπου ο άνθρωπος-θύμα της μαζικής καπιταλιστικής κουλτούρας αποτελεί αλλοτριωμένη εκδοχή της αμίαντης και αναστοχαστικής «φύσης» του ανθρώπου.

Ο Baudrillard απεμπολεί από το κριτικό του λεξιλόγιο τη διάκριση αληθινού και ψευδούς εαυτού, γι' αυτό η πρόσληψη του ναρκισσιστικού υποκείμενου με όρους ψεύδους είναι αδόκιμη στη θεωρία της προσομοίωσης. Η Υπερπραγματικότητα των selfies μπορεί να κατανοηθεί μόνο με όρους εξαφάνισης της διάκρισης ανάμεσα σε πραγματικό εαυτό και *άβαταρ* και μετατροπής του *άβαταρ* σε Υπερπραγματικότητα χωρίς αναφορά σε νατουραλιστικές κατηγορίες. Συνεπώς, η υπερπραγματική διάσταση των selfies μπορεί να στοιχειοθετηθεί μόνο με όρους διάλυσης της «μεταφυσικής» της αναπαράστασης σε αυτές.

Ξεκινώντας την ανάλυση των selfies υπό το πρίσμα της Θεωρίας της Προσομοίωσης λοιπόν, χρειάζεται να ειπωθούν κάποια επιπλέον στοιχεία σχετικά με το σύγχρονο αυτό φαινόμενο. Σε ένα πρώτο επίπεδο οι selfies αποτελούν αδιαμφισβήτητα φωτογραφίες, γι' αυτόν το λόγο μία κριτική θεώρησή τους υπό το πρίσμα της προσομοίωσης χρειάζεται να κινηθεί στο πεδίο της αισθητικής ανάλυσης και να αξιοποιήσει εργαλεία από την θεωρία της φωτογραφίας. Είναι αναντίρρητο επίσης ότι η selfie δεν αποτελεί μία κοινή φωτογραφία, αλλά «γνήσιο τέκνο» των ψηφιακών δικτύων επικοινωνίας, καθώς η λήψη μιας selfie, ως επί το πλείστον αποσκοπεί στην μεταφόρτωσή της σε κάποιο μέσο κοινωνικής δικτύωσης.⁷⁴ Μέσω της ψηφιακότητας που είναι κτήμα της καθημερινότητας μας, η φωτογραφία έχει αποκτήσει καινούρια στοιχεία αμιγώς εμπλεκόμενα με την πανταχού παρουσία, την κινητικότητα και τη διασυνδεσιμότητα που χαρακτηρίζουν τη χρήση κινητών τηλεφώνων.

⁷⁴ Tifentale, A., (2014), «The selfie: Making sense of the “masturbation of self-image” and the virtual mini-me.», <http://selfiecity.net/#theory>, σελ. 11.

Τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα συνιστούν μη αναπαραστατικές προσθήκες στην πράξη της φωτογράφισης, προσθήκες δηλαδή που τροποποιούν τον αμιγώς αισθητικό χαρακτήρα της παραδοσιακής φωτογραφίας.⁷⁵ Αυτή η αυξανόμενη διείσδυση μη αναπαραστατικών στοιχείων στην φωτογραφία που εγκαινιάζει η διαπλοκή της με ψηφιακά μέσα, εντάσσει την συζήτηση για τις selfies μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της Θεωρίας των Μέσων Επικοινωνίας και Πολιτισμού. Μάλιστα παρατηρείται συχνά μία ένταση στους κύκλους συζητήσεων για τη φωτογραφία, ως προς το αν διατηρεί τον αμιγώς αισθητικό της χαρακτήρα που υποστηρίζεται στην παραδοσιακή Θεωρία της Φωτογραφίας ή εάν έχει αναχθεί πλέον σε μία ηθικοκοινωνική πρακτική, οπότε χρειάζεται να αναλυθεί με διαφορετικά εργαλεία.⁷⁶ Η εξέταση των selfies υπό το πρίσμα της Θεωρίας της Προσομοίωσης, παρότι εστιάζει στην πλήρη απώλεια τόσο του αισθητικού όσο και του ηθικοπρακτικού στοιχείου στην χρήση τους, έχει ως παράπλευρο αποτέλεσμα την ανάδειξη αυτής της έντασης που επικρατεί στο σύγχρονο debate για τη φωτογραφία, της οποίας πυρήνας είναι η αποδυνάμωση του αναπαραστατικού στοιχείου που στην παραδοσιακή φωτογραφία ενείχε συνήθως θέση μίμησης ενός πραγματικού αντικειμένου.

Οι τεχνολογικές αλλαγές λοιπόν, που εμπλέκονται με τη δραστηριότητα των selfies, εγκαινιάζουν μία αλλαγή στον τρόπο αναπαράστασης του αντικειμένου, με βάση την οποία το τελευταίο δεν λαμβάνεται πλέον με αμιγώς αναπαραστατικό τρόπο. Οι αλλαγές που επιφέρει η selfie στην αναπαράσταση μπορούν να προσεγγιστούν μέσω του εννοιολογικού μετασχηματισμού που επιδέχονται - εξαιτίας των τεχνολογικών αλλαγών στην διαδικασία της φωτογραφίας -, τρεις βασικοί όροι που απαρτίζουν την Θεωρία της Φωτογραφίας. Ο πρώτος όρος είναι η *δείξη (indexicality)*, ο δεύτερος η *σύνθεση (composition)* και ο τρίτος η *αντανάκλαση (reflection)*.⁷⁷

Ξεκινώντας με την ανάλυση της δείξης, η τελευταία σημαίνει τη λειτουργία της αναλογικής φωτογραφίας να αναφέρεται σε (δεικνύει) κάτι πραγματικό, εφόσον παράγεται με την αντίδραση φωτοευαίσθητου υλικού στο φως που αντανακλάται από ένα πεδίο του χώρου, όταν αυτό εκτίθεται στον φακό.⁷⁸ Στη συνέχεια το φωτοευαίσθητο αυτό υλικό (αρνητικό) δέχεται χημική επεξεργασία στον σκοτεινό θάλαμο και παράγεται έ-

⁷⁵ Frosh, P., (2015), «The Gestural Image: The Selfie, Photography Theory, and Kinesthetic Sociality», *International Journal of Communication* 9: 1607-1628, σελ. 1607.

⁷⁶ Batchen, G., (1999), «Burning with desire: The conception of photography», *Cambridge MA: MIT Press*.

⁷⁷ Ό.π., σελ. 1608.

⁷⁸ Στο ίδιο, σελ. 1609.

τσι το αντίγραφο της σκηνής που φωτογραφήθηκε. Ίδιον της ψηφιακής τεχνολογίας είναι η δυνατότητά της να παράγει αναπαραστάσεις που δεν έχουν καμία αναφορά σε φυσικά αντικείμενα και χωροχρονικά πεδία. Ακόμη και όταν η αναπαράσταση ενός φυσικού αντικειμένου λαμβάνει χώρα στην ψηφιακή φωτογραφία, η φωτοχημική διαδικασία που συνέβαινε μέσα στον σκοτεινό θάλαμο έχει αντικατασταθεί με ηλεκτρονικές και υπολογιστικές διαδικασίες που δεν αναπαριστούν το αντικείμενο αλλά το ανασυνθέτουν ψηφιακά.

Το φιλμ εν προκειμένω, που διαμεσολαβούσε ως αρνητικό ανάμεσα στο εμπειρικό αντικείμενο και τη φωτογραφία στον αναλογικό τρόπο φωτογράφισης διέσωζε μία διάσταση αναπαράστασης ως μίμησης, η οποία στην ψηφιακή φωτογραφία εκλείπει.⁷⁹ Το αναπαριστώμενο αντικείμενο της ψηφιακής φωτογραφίας συντίθεται μέσω κωδικοποίησης των πίξελς υπό τη δομή του ψηφιακού κώδικα, είναι δηλαδή ένα «ομοίωμα του αντικειμένου που αποτυπώθηκε στον φακό». Η ψηφιακότητα συνεπώς απαλλάσσει την φωτογραφία από την αναγκαιότητα της φυσικής παρουσίας ενός αντικειμένου προκειμένου να γίνει η λήψη της. Ακόμη κι αν το αντικείμενο είναι παρόν, τα τεχνολογικά μέσα είναι *δυνάμει* σε θέση να παραγάγουν μία εικόνα με καθαρά ψηφιακό τρόπο και χωρίς πρωτότυπο φυσικό αντικείμενο. Η αποδυνάμωση του δεικτικού στοιχείου ενισχύεται επιπλέον από την δυνατότητα μαζικής αναπαραγωγής και αποθήκευσης ψηφιακών αντιγράφων από λειτουργικά προγράμματα, τα οποία παύουν να αναπαριστούν το φυσικό αντικείμενο αλλά αποτελούν αντίγραφα του εαυτού τους. Η δυνατότητα των ψηφιακών μέσων να δημιουργούν αναπαραστάσεις χωρίς πρωτότυπα αντικείμενα, αλλά και η προοδευτική μετατροπή της αναπαράστασης σε ομοίωμα λόγω του τρόπου που γίνεται η παραγωγή ψηφιακής φωτογραφίας έχουν, σε ένα πρώτο επίπεδο, ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της δεικτικής διάστασης (indexicality). Η εν λόγω διαπίστωση συνιστά ένα πρώτο επιχείρημα υπέρ της ερμηνείας της selfie και τη ψηφιακής φωτογραφίας εν γένει ως υπερπραγματικών.

Η απώλεια της αναφοράς στο πραγματικό που εντοπίζεται στην ψηφιακή φωτογραφία ωστόσο, δεν σηματοδοτεί την κατάργηση του δεικτικού στοιχείου της selfie, αλλά την *αλλαγή κατεύθυνσης* του δεικνύεσαι, αλλαγή η οποία διενεργείται εν μέσω μετασηματισμού του χρονικού άξονα της αναπαράστασης. Πιο συγκεκριμένα, για όσο διάστημα η συμβατική φωτογραφία διατηρούσε τη δεικτική της διάσταση (indexicality), λειτουργούσε ως «ίχνος» της παρουσίας ενός φυσικού αντικειμένου που τεκμηριώνε-

⁷⁹ Baudrillard, J., (2009), *Why hasn't everything disappeared*, Seagull Books, σελ. 39.

ται μέσω της φωτογραφίας.⁸⁰ Το ίχνος, το οποίο αναφέρεται σε ένα φυσικό αντικείμενο, εισάγει στη φωτογραφία το αναπαραστατικό στοιχείο εν τη σχέση του με το χρόνο. Η φωτογραφία σε αυτήν την περίπτωση εγκαθιδρύει μία χρονική σχέση με το αντικείμενο που υπήρξε στο παρελθόν ως φυσικό και αυθεντικό και αναπαραστήθηκε σε μία στιγμή μέσω του φακού. Η εν λόγω λειτουργία της φωτογραφίας ως ίχνους ενέχει την απόδοση του όρου της αύρας⁸¹ σε αυτήν και ερμηνεύεται με όρους δευτέρου σταδίου προσομοίωσης, όπου η διάκριση πραγματικότητας και αναπαράστασης διατηρείται χάριν της γραμμικότητας της χρονικής ροής.

Σε αντίθεση με την λειτουργία της δείξης ως ίχνους που εντοπίζεται στη συμβατική φωτογραφία και σχετίζεται με την αναπαράσταση ενός αντικειμένου σε μία παρελθοντική χρονική στιγμή, η selfie εγκαινιάζει μία καινούρια δεικτική λειτουργία. Λόγω της ταύτισης της στιγμής λήψης-εμφάνισης της φωτογραφίας, αλλά και εξαιτίας της δυνατότητας φόρτωσης της selfie στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σε στιγμιαίο χρόνο, δημιουργείται η δυνατότητα έκφρασης μιας συμπαρουσίας με τους θεατές, η οποία υπερκεράζει τη χρονική απόσταση που μεσολαβούσε ανάμεσά σε αντικείμενο-θεατή στην περίπτωση της αναλογικής φωτογραφίας.⁸² Η ευκολία μάλιστα με την οποία λαμβάνονται οι selfies με τις συσκευές των κινητών τηλεφώνων, μέσω των οποίων το πεδίο αναπαράστασης διανοίγεται στην καθημερινή ζωή, ενισχύει την συγχρονική οπτική εμπειρία αναπαριστώμενου και θεατή.⁸³ Ο λήπτης της selfie μοιάζει να λέει σε πραγματικό χρόνο στο θεατή που τον κοιτά: «Κοίταξέ με εδώ, τώρα, να σου δείχνω τον εαυτό μου!»⁸⁴ Σε αυτό το πλαίσιο η selfie δεν λειτουργεί τόσο ως «ίχνος» της αναπαράστα-

⁸⁰ Frosh, P., (2015), «The Gestural Image: The Selfie, Photography Theory, and Kinesthetic Sociability», *International Journal of Communication* 9: 1607-1628., σελ. 1609.

⁸¹ Ο Benjamin αποδίδει στην αναλογική φωτογραφία την παρακμή της λατρευτικής αξίας της αύρας λόγω της απόσυρσης του προσώπου ως αντικειμένου αναπαράστασης στις φωτογραφίες τοπίου. Ο Frosh, σε αντίθεση με τον Benjamin στο εν λόγω χωρίο, διατηρεί την απόδοση αυρατικής διάστασης στην αναλογική φωτογραφία. Ορίζει την αύρα ως τη χρονική απόσταση μεταξύ αντικειμένου-θεατή ασχέτως του είδους του αναπαριστώμενου αντικειμένου. Κατά τον Frosh, είναι η κατάρρευση της χρονικής αυτής απόστασης στην περίπτωση της selfie που οδηγεί στην απόσυρση του αυρατικού στοιχείου από την τελευταία. [Βλέπε Benjamin, W. (1978), «Το Έργο Τέχνης στην Εποχή της Τεχνικής Αναπαραγωγικότητάς του» στο *Δοκίμια για την Τέχνη*, Αθήνα: Κάλβος, σελ. 20] και [Frosh, P., (2015), «The Gestural Image: The Selfie, Photography Theory, and Kinesthetic Sociability», *International Journal of Communication* 9: 1607-1628., σελ. 1609].

⁸² Zappavigna, M., (2016), «Social media photography construing subjectivity in Instagram images», *Visual Communication*, University of New South Wales, Sydney, Australia, Vol.0 (0) 1-22, σελ. 2.

⁸³ Στο ίδιο, σελ. 2.

⁸⁴ Rettberg, W., (2017), «Self Representation in Social Media», *SAGE Handbook of Social Media*, σελ. 18.

σης ενός «παρελθοντικού» αντικειμένου, αλλά περισσότερο ως μία δράση που υποκινείται από τον φωτογράφο.⁸⁵ Αυτό που δεικνύεται δηλαδή στη selfie είναι η πράξη της φωτογράφισης και όχι τόσο το αντικείμενο που αναπαρίσταται. Αυτή η μετατόπιση της δείξης κάνει εμφανή και τη μετατόπιση του χρονικού άξονα από το παρελθόν στην περίπτωση της αναλογικής φωτογραφίας, στο διαρκώς μεταβαλλόμενο παρόν στην περίπτωση της selfie..

Η αλλαγή της σημασίας του όρου «δείξη» της selfie, από αυτόν του ίχνους σε αυτόν της ίδιας της δράσης είναι πολύ σημαντική για την πρόσληψή της ως υπερπραγματικής. Η χρονική απόσταση ήταν απαραίτητη για την αναπαράσταση με όρους αναφοράς σε πραγματικότητα και αυθεντικότητα. Η κατάρρευση του χρόνου στην εμπειρία της φωτογραφίας ευνοεί την απόδοση όρων υπερπραγματικότητας σε αυτήν, αφού δεν υπάρχει πια αναφορά στο παρελθοντικό αντικείμενο ως αυτό το χρονικά οριζόμενο αυθεντικό και μοναδικό που μπορεί να διασωθεί μόνο μέσω της αναπαράστασης. Η selfie εγκαινιάζει μία διαρκή κινητικότητα και αυτοαναφορικότητα, μία κατάρρευση του γραμμικού χρονικού άξονα και της αναφοράς, λειτουργεί δηλαδή σαν ένα σημείο απελευθερωμένο τόσο από αναφορά στο πραγματικό όσο και από αναφορά σε συμβατικά ορισμένους πολιτισμικούς κώδικες, που ορίζει η σημειολογική θεωρία. Η μόνη αναφορά της selfie ως σημείου είναι η αυτοαναφορική δείξη της επιτέλεσής της, το ότι δηλαδή δείχνει τον εαυτό της.

Η ενσωμάτωση της δράσης στο πεδίο της αναπαράστασης γίνεται εμφανής όταν κάποιος αναλογιστεί τον τρόπο που λαμβάνεται μία selfie. Το χέρι που αγκαλιάζει το κινητό τηλέφωνο δείχνει ακριβώς το απόν από την λήψη μέρος του χεριού και την απύσα από την λήψη κάμερα του κινητού τηλεφώνου ως «τόπο» της παραγωγής της φωτογραφίας.⁸⁶ Η selfie δηλαδή είναι μία χειρονομία διαμεσολάβησης. Ταυτόχρονα διαμεσολαβητική, διότι το χέρι αγκαλιάζοντας την κάμερα μεσολαβεί ανάμεσα στο αντικείμενο της φωτογραφίας και στην φωτογραφική πράξη και διαμεσολαβημένη, διότι το χέρι που αγκαλιάζει γίνεται ένα αναγνώσιμο σημείο μέσα στον τόπο της φωτογραφίας.⁸⁷ Η ταυτόχρονη λειτουργία της ως διαμεσολαβητικής και διαμεσολαβημένης, ο-

⁸⁵ Frosh, P., (2015), «The Gestural Image: The Selfie, Photography Theory, and Kinesthetic Sociality», *International Journal of Communication* 9: 1607-1628., σελ. 1610.

⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 1610.

⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 1611.

νομάζεται από κάποιους στοχαστές⁸⁸ ως υπερδιαμεσολάβηση.⁸⁹ Αυτή η ταυτόχρονη πα-ρουσία της ενέργειας εντός του πεδίου της αναπαράστασης συμπτύσσει τη διάκριση υποκειμένου και αντικειμένου εντός μίας και μόνο διάστασης, της σημει-ακής. Το σώμα που ενεργεί εγγράφεται ολογράφως μέσα στο σημειακό σύμπαν της φωτογραφίας και ερμηνεύεται ως σημείο. Η selfie γίνεται έτσι η αισθητηριακή εγ-γραφή του σώματος μέσα στο τεχνολογικό μέσο, η μετατροπή του σώματος σε ση-μειακό.

Συνοψίζοντας ως εδώ, η υπερπραγματική διάσταση της selfie στοιχειοθετείται αρχι-κά από την λειτουργία της ψηφιακής κάμερας, της οποίας οι δυνατότητες σύνθεσης ψηφιακών ειδώλων, αλλά και η δυνατότητα μαζικής αναπαραγωγής και αποθήκευσης εικόνων υπερβαίνουν κατά πολύ την μιμητική αναπαράσταση ενός πραγματικού αντι-κειμένου. Επιπλέον, το υπερπραγματικό στοιχείο των selfies ενισχύεται από την διαφο-ρετική έκφανση του όρου της «δείξης», από αυτόν που συναντάται στην συμβατική φωτογραφία. Η διαφορά έγκειται στην μετατόπιση του «δεικνύεσθαι» από το αντικεί-μενο της αναπαράστασης στην ίδια την πράξη της αναπαράστασης. Η μετατόπιση αυτή συνοδεύεται από την κατάρρευση της γραμμικής σύλληψης της σημειακής αλυσίδας αλλά και του χρόνου, σύλληψη η οποία ευθύνεται για την απόδοση όρων παρελθόντος-παρόντος, αντικειμένου-θεατή, σημείου-αναφοράς. Η εν λόγω κατάρρευση συνάδει με την πλήρη και άναρχη απελευθέρωση των σημείων από την αναφορά στην κατάσταση που ο Baudrillard αποκαλεί «Υπερπραγματικότητα».

Συνεχίζοντας την ανάλυση των selfies υπό το πρίσμα του μετασχηματισμού των τρι-ών βασικών εννοιών της θεωρίας της φωτογραφίας και έχοντας αναλύσει ήδη τον πρώ-το μετασχηματισμό, αυτόν της «δείξης», μένει να αναλυθούν οι μετασχηματισμοί που υφίστανται η «σύνθεση» και η «αντανάκλαση». Η κατάρρευση της γραμμικότητας του χρονικού άξονα που εντοπίζεται στη σημειολογική ανάλυση της selfie συνοδεύεται από μία αντίστοιχη κατάρρευση των χωρικών σχέσεων μέσα στην φωτογραφία, η οποία α-ντιστοιχεί στην τροποποίηση του όρου της *σύνθεσης* που είναι ο δεύτερος κατά σειρά συστατικός όρος στην θεωρία της φωτογραφίας. Στη συμβατική φωτογραφία, η οργά-νωση των στοιχείων που αναπαρίστανται κινείται με μία κατεύθυνση προς τον θε-ατή.⁹⁰ Η κάμερα στη συμβατική φωτογραφία είναι ένα «εμπόδιο» ανάμεσα στο ορατό

⁸⁸ Ο όρος απαντάται στους: Frosh, P., (2015), «The Gestural Image: The Selfie, Photography Theory, and Kinesthetic Sociability», *International Journal of Communication*, και: Bolter, J. D., & Grusin, R., (1999). *Remediation: Understanding new media*. Cambridge, MA: MIT Press.

⁸⁹ Frosh, P., (2015), «The Gestural Image: The Selfie, Photography Theory, and Kinesthetic Sociability», *International Journal of Communication*, σελ. 1621.

⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 1611.

αντικείμενο και σε ό,τι δεν αναπαρίσταται, αλλά λαμβάνει μέρος στην παραγωγική διαδικασία της λήψης και της θέασης.⁹¹ Η απεικονιζόμενη σκηνή δηλαδή παράγεται από μία θέση πίσω από την κάμερα, μία θέση που καταλαμβάνεται από τον φωτογράφο και η οποία έπειτα υιοθετείται από τον θεατή.⁹² Με τον τρόπο αυτόν εγκαινιάζεται μία χωρική διάκριση ανάμεσα στα αντικείμενα που αναπαρίστανται στην φωτογραφία και στο σώμα του φωτογράφου, το οποίο στην παραδοσιακή φωτογραφία είναι απόν από το πεδίο της αναπαράστασης. Αυτή η χωρική διάκριση δημιουργεί μία γραμμική αλληλουχία της οπτικής μέσα από το μέσο και προς το φωτογραφιζόμενο αντικείμενο.⁹³ Όμοια με τις σχέσεις των σημείων υπό το καθεστώς αναφοράς στη σημειολογική ανάλυση, στη συμβατική φωτογραφία η αναπαράσταση αναφέρεται σε κάτι εξωτερικό από αυτήν, που είναι ο θεατής και ο φωτογράφος.

Στην περίπτωση της selfie η χωρική αυτή αλληλουχία υποκαθίσταται από κυκλικότητα, της οποίας οι πρότερες εξωτερικές χωρικές αναφορές εμπεριέχονται εντός του πεδίου της αναπαράστασης. Καταρχήν η selfie λαμβάνεται από τον ίδιο τον φωτογράφο που κρατά την κάμερα στο χέρι του. Ταυτόχρονα η προ-φωτογραφική σκηνή παρουσιάζεται από τον φακό της κάμερας, ενώ επιπλέον η κάμερα περιλαμβάνει δύο όψεις καταγραφής, μία μπροστινή και μία πισινή. Αυτές οι τρεις χωρικές ενσωματώσεις εντός της σημειακότητας της κάμερας υποδηλώνουν *τη σύζευξη του χώρου της φωτογραφικής παραγωγής με τον χώρο της αναπαράστασης*.⁹⁴ Αυτό παραπέμπει στην απελευθέρωση του δομικού νόμου της αξίας που επικαλείται ο Baudrillard, όταν ερμηνεύει την μαρξική έννοια της αξίας με όρους της σημειολογίας τρίτου σταδίου. Σύμφωνα με την εν λόγω θέση του στοχαστή, το σημείο αποκόπτεται από την οικονομική σφαίρα και γίνεται μηχανισμός που διεισδύει σε όλες τις σφαίρες της κουλτούρας.⁹⁵ Εάν ενστερνιστούμε τη σημειολογική ανάλυση του Baudrillard για την μαρξική θεωρία του εμπορεύματος, ο μετασχηματισμός της χωρικής σύνθεσης των selfies φαίνεται να επικυρώνει άρτια τις θέσεις του. Στις selfies, μια παραδοσιακή διάκριση, αυτή της διαδικασίας παραγωγής και της κατανάλωσης ενώνονται σε μία, με την διαδικασία της παραγωγής να αναπαρίσταται ως μέρος του παραγόμενου προϊόντος. Η ίδια η παραγωγή ερμηνεύεται ως ένα ακόμη σημείο εντός του σημειακού συστήματος, αποτυπώνεται πάνω του

⁹¹ Στο ίδιο, σελ. 1611

⁹² Στο ίδιο, σελ. 1611.

⁹³ Στο ίδιο, σελ. 1611.

⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 1612.

⁹⁵ Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*, London: Sage Publications, Inc., σελ. 11 στην εισαγωγή.

φωτογραφικά και δεν υποκινεί πια το σύστημα ως εξωτερική αναφορά του. Αυτό είναι άλλη μία υπερπραγματική διάσταση των selfies, αφού η παραγωγή εξομοιώνεται με το κοινωνικό προϊόν και παύει να μυστικοποιείται.

Τη στιγμή που στη selfie καταρρέει η γραμμικότητα του σημαίνοντος και του σημαινόμενου, με την αναφορά να ενσωματώνεται εντός του πεδίου της αναπαράστασης, υποδηλώνεται η κατάρρευση της γραμμικότητας της σημειακής αλυσίδας καθώς και η γραμμικότητα του χωροχρονικού άξονα εντός του οποίου εγγράφεται η παραγωγή ως συσσώρευση χρόνου εργασίας. Η αλλαγή αυτή αντιστοιχεί στην προσομοίωση, καθώς τα πάντα ενσωματώνονται στην προσομοίωση εντός του κλειστού και αυτοαναφορικού συστήματος χωρίς αναπαραστατικές σχέσεις αναφοράς. Η selfie δεν αναφέρεται πια σε μία αναπαράσταση της οποίας η προέλευση αποκρύπτεται. Εφόσον υποδεικνύεται η ίδια η πράξη της αναπαράστασης και εφόσον η τελευταία δεν αναφέρεται σε κάποια μεταφυσική, μυστικοποιημένη αρχή, τα πάντα είναι ορατά εντός της φωτογραφίας. Η διαπίστωση αυτή παραπέμπει στην διάσημη ρήση του McLuhan⁹⁶, «*το μέσο είναι το μήνυμα*», που δήλωνε την άρση της διάκρισης ανάμεσα σε μορφή και περιεχόμενο, ή αλλιώς ανάμεσα σε αναπαράσταση και πραγματικότητα. Η εν λόγω ρήση λαμβάνει ακόμη πιο έντονη διάσταση στην περίπτωση της selfie, η οποία χαρακτηρίζεται από υπερδιαμεσολάβηση: *το μέσο είναι ο πομπός και το μήνυμα την ίδια στιγμή*. Κάνει ορατή την ίδια της την κατασκευή σαν πράξη και σαν προϊόν της διαμεσολάβησης. Υποκείμενο, αντικείμενο και μέσο ενώνονται σε μία διάσταση.

Παραπάνω έγινε λόγος για τον κομβικό μετασχηματισμό που υφίστανται δύο από τους τρεις βασικούς όρους της θεωρίας της φωτογραφίας, η δείξη (indexicality) και η σύνθεση (composition). Οι δύο αυτοί όροι τροποποιούνται στο βαθμό που η selfie προκαλεί με διάφορους τρόπους την κατάρρευση της γραμμικότητας του χρονικού και χωρικού άξονα αντίστοιχα. Η διατήρηση της γραμμικότητας του χώρου και του χρόνου ήταν αναγκαίοι όροι για τη διατήρηση της παραδοσιακής έννοιας της αναπαράστασης και η κατάρρευσή τους συνηγορεί υπέρ της απόδοσης υπερπραγματικών διαστάσεων στη φωτογραφία selfie .

Ο τρίτος όρος της θεωρίας της φωτογραφίας, ο οποίος συνιστά την «αντανάκλαση», σημαίνει συνοπτικά την ιδιότητα της φωτογραφίας να αναπαριστά ένα αντικείμενο με τρόπο παρόμοιο με αυτόν της οπτικής αντίληψης, δηλαδή μέσω της αντανάκλασης του

⁹⁶ McLuhan, M., (1967), *The Medium is the Message: An Inventory of Effects*, New York: Bantam Books.

φωτός. Είναι προφανές και αναλύθηκε παραπάνω ότι ο εν λόγω όρος εκλείπει πλήρως στην ψηφιακή φωτογραφία, διότι η τελευταία παράγεται μέσω ψηφιακής κωδικοποίησης. Η selfie δηλαδή δεν είναι μία αντανάκλαση του ειδώλου, αλλά μία ψηφιακή ανασύνθεσή του. Αυτή η διαφορά, εκτός της αυτονόητης κατάργησης της αναπαράστασης που εισηγείται, φέρνει στο φως και μία ακόμη ιδιότητα που συναντάται στις selfies και στις ψηφιακές φωτογραφίες. Πρόκειται για την απτική γειννίαση της ψηφιακής φωτογραφίας με την οπτική αντίληψη του θεατή. Στο *Vanishing Point of Communication*⁹⁷ ο Baudrillard αποκαλεί τη γνώση που αποκτάται από τη *διεπαφή* με τα μέσα τεχνολογίας, όπου κυριαρχούν οι ψηφιακές εικόνες, ως απτική και διερευνητική:

Η διεπαφή δεν έχει τα χαρακτηριστικά της οργανικής αίσθησης του αγγίγματος, αλλά της γειννίασης του ματιού με την εικόνα της οθόνης. Ερχόμαστε όλο και πιο κοντά στην εικόνα, τα μάτια μας διασπείρονται στην επιφάνεια της οθόνης.

Τα λόγια αυτά του Baudrillard υποδηλώνουν μία ιδιαίζουσα απτικότητα που χαρακτηρίζει τη σχέση θεατή με την ψηφιακή εικόνα. Η σχέση δεν διακρίνεται από στοιχεία ενατένισης, όπως στην περίπτωση μιας εμπειρικής εικόνας, μιας μνημονικής αναπαράστασης, ή μίας αναλογικής φωτογραφίας, διότι οι τελευταίες εμπεριέχουν την απροσδιοριστία της γεωγραφικής και χρονικής απόστασης από το αντικείμενο, καθώς και την ανακλαστική διαδικασία παραγωγής της αναπαράστασης. Παράλληλα όμως, και παρά την απτικότητά της, η ψηφιακή φωτογραφία δεν προσιδιάζει στο αισθητηριακό άγγιγμα ενός αντικειμένου, διότι παραμένει μία οπτική παράσταση.

Αυτή η ιδιαίζουσα απτικότητα της selfie έχει ως αποτέλεσμα την αποκαλούμενη «κιναισθητική λειτουργία» ως καινοφανές χαρακτηριστικό της εικόνας selfie.⁹⁸ Αυτό σημαίνει μία αντιστροφή της παραπάνω ερμηνείας της selfie ως σημειακής εγγραφής του σώματος, προς όφελος μιας ερμηνείας που αναδεικνύει μία συσσωρευμένη κιναισθητική διάσταση εντός της φωτογραφίας, δηλαδή μία ένωση των αισθητηριακών αντιδράσεων με την σημειακότητα. Προκειμένου να γίνει σαφής αυτή η θέση αξίζει να προστεθούν τα πορίσματα ψυχολογικών μελετών που ορίζουν την selfie ως «διανοητική προ-

⁹⁷ Baudrillard, J., (2009), «The Vanishing Point of Communication», στο *Fatal Theories*, Clarke. D. Doel, M., Merrin, W., Smith. R. New York: Routledge, στο *Fatal Theories New York: Routledge*, σελ. 20.

⁹⁸ Frosh, P., (2015), «The Gestural Image: The Selfie, Photography Theory, and Kinesthetic Sociability», *International Journal of Communication* 9: 1607-1628., σελ.

σομοίωση». Σύμφωνα με ευρέως αποδεκτές ψυχολογικές προσεγγίσεις, οι άνθρωποι κατοπτρικοί νευρώνες μιμούνται τις αναπαραστάσεις που βλέπουν.⁹⁹¹⁰⁰ Όταν βλέπουμε το είδωλό μας στην κάμερα παύουμε να δρούμε με αναφορά στην εξωτερική πραγματικότητα ως υποκινήτρια των νευρωνικών αντιδράσεών μας και μιμούμαστε τις αντιδράσεις που παρατηρούμε στο κινούμενο είδωλό μας. Μιμούμαστε τους εαυτούς μας και απαλλασσόμαστε από κάθε εξωτερική αναφορά. Αυτό σημαίνει ότι η selfie δεν συνιστά απλώς ένα ομοίωμα, μία παράσταση χωρίς αναφορά, αλλά ενσωματώνει εντός του σημειακού συστήματός της ολόκληρη την κιναισθητική λειτουργία του ανθρώπου. Όπως ο Benjamin κατονόμασε ως καινοφανές στοιχείο του κινηματογράφου την μετατόπιση από την υπόδηση ρόλου στην υπόδηση του ίδιου του εαυτού του ηθοποιού¹⁰¹, έτσι και στις selfies *επιτελούμε* τους εαυτούς μας. Το ανθρώπινο σώμα, με τις αισθητηριακές λειτουργίες του παύει να διακρίνεται από το σημειακό του είδωλό. Όλες οι αντιδράσεις μας είναι ήδη εγγεγραμμένες μέσα στον αναμενόμενο «ρόλο» που κατασκευάζεται από τον λειτουργικό κώδικα του ψηφιακού ειδώλου.¹⁰²

Αυτό που επιχειρήθηκε να διαλευκανθεί παραπάνω μέσω της ανάδειξης της τεχνολογικής διάστασης της selfie είναι η διάλυση του αναπαραστικού στοιχείου και η αναγωγή του μέσου σε ενεργό δύναμη διαμόρφωσης του αντικειμένου. Η ανάδειξη της δύναμης του μέσου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η selfie δεν είναι μία απλή αναπαράσταση κάτινος πραγματικού, αλλά είναι ένας τρόπος μετασχηματισμού της εμπειρίας σε υπερπραγματική. Η πεποίθηση ότι κατά την λήψη selfie το μέσο μάς αλλάζει και επενεργεί πάνω μας χωρίς εμείς να έχουμε έλεγχο επί της διαδικασίας, καθώς και η αποδοχή ότι ο μετασχηματισμός της εμπειρίας κάτω από την κυριαρχία του μέσου διαψεύδει οποιαδήποτε υπόθεση κρυμμένης αυθεντικότητας (αλλά απεναντίας μέσο, υποκείμενο και αντικείμενο ενώνονται σε μία διάσταση, όπως το σημείο όταν απαλλάσσεται από την αναφορά), συνιστούν ό,τι ο Baudrillard αποκαλεί Υπερπραγματικότητα. Εάν σε όλες τις παραπάνω διαπιστώσεις προστεθεί πιο αναλυτικά το ζήτημα της ενσωμάτωσης της selfie στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, προκύπτουν πολύ ενδιαφέροντα συ-

⁹⁹ Currie, G., & Ravenscroft, I. (2002). *Recreative minds: Imagination in philosophy and psychology*, UK: Oxford University Press.

¹⁰⁰ Walton, K. (1990). *Mimesis as make-believe: On the foundations of the representational arts*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

¹⁰¹ Benjamin, W., (1978), «Το Έργο Τέχνης στην Εποχή της Τεχνικής Αναπαραγωγιμότητάς του» στο *Δοκίμια για την Τέχνη*, Αθήνα: Κάλβος, σελ. 23.

¹⁰² Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage Publications, Inc, σελ. 63.

μπεράσματα όσον αφορά το αν ο Baudrillard ήταν ένας διορατικός στοχαστής όταν διακήρυξε ότι έχουμε εισέλθει σε έναν υπερπραγματικό κόσμο.

3.3.2. Instagram

Τι αναζητάς; Θα επιθυμούσες να πολλαπλασιάσεις τον εαυτό σου επί δέκα, επί εκατό; Αναζητάς ακολούθους; Ψάξε για μηδενικά!

Nietzsche, Το λυκόφως των ειδώλων

Είναι γεγονός ότι η χρήση selfies δεν περιορίζεται στην απλή αναπαράσταση του εαυτού, αλλά αποτελεί ένα ευρέως διαδεδομένο μέσο επικοινωνίας σήμερα αφού ως επί το πλείστον οι selfies αναρτώνται από τους λήπτες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται η επικοινωνία στα μέσα δικτύωσης μέσω selfies, αλλά και μέσω της ψηφιακής εικόνας εν γένει, καθώς και η θέση της προσομοίωσης στην εν λόγω επικοινωνιακή πρακτική, θα εξεταστούν με την παρουσίαση της εφαρμογής του Instagram.

Η αναπαράσταση του εαυτού μέσω της εικόνας ανέκαθεν ενσωματωνόταν στην επικοινωνιακή πράξη. Για παράδειγμα, πολλοί ζωγράφοι στο παρελθόν χρησιμοποιούσαν τα αυτοπορτραίτα τους ως μέσα προώθησης της δουλειάς τους σε υποψήφιους πελάτες.¹⁰³ Σήμερα, η αναπαράσταση του εαυτού ενσωματώνεται στην πράξη της επικοινωνίας κυρίως με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Η φωτογραφία selfie, που ως επί το πλείστον αναρτάται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης υποδεικνύει ένα πολύ πιο σύνθετο φαινόμενο από αυτό των παλαιότερων τρόπων επικοινωνίας μέσω αναπαραστάσεων του εαυτού. Το φαινόμενο αυτό συνίσταται στην αναγωγή της εικόνας σε μόρφωμα αισθητικού και επικοινωνιακού χαρακτήρα, που αποτελεί το κατεξοχήν μέσο της επικοινωνιακής πράξης σήμερα.

Ο σύνθετος χαρακτήρας της εικόνας ως πληροφορίας εισάγει στην επικοινωνιακή πρακτική το ζήτημα της προσομοίωσης. Για τον Baudrillard η πληροφορία είναι κατεξοχήν υπερπραγματικός τρόπος επικοινωνίας, διότι συντίθεται από τον κώδικα δυαδικής δομής και δεν αναφέρεται πρωταρχικά σε πραγματικά αντικείμενα. Όταν δε η πλη-

¹⁰³ Rettberg, W., (2017), «Self Representation in Social Media», *SAGE Handbook of Social Media*, σελ. 2.

ροφορία παίρνει τη μορφή selfie, το ζήτημα της προσομοίωσης επεκτείνεται στην έννοια της ταυτότητας του υποκειμένου. Με αυτές τις επεξηγήσεις το θέμα συζήτησης στην παρούσα ενότητα εξειδικεύεται στη σχέση εικόνας-πληροφορίας, αλλά και στην κατασκευή της σημειακής ταυτότητας ως στοιχείων που απαρτίζουν την επικοινωνιακή πράξη στην ψηφιακή πλατφόρμα του Instagram. Φυσικά, η όλη συζήτηση διερευνά τη δυνατότητα απόδοσης όρων Υπερπραγματικότητας στην επικοινωνιακή πρακτική του Instagram.

Το Instagram είναι μια πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης που επιτρέπει στους χρήστες να επικοινωνούν μέσω της χρήσης οπτικών εργαλείων. Ο χρήστης δημιουργεί ένα προφίλ και φορτώνει σε αυτό φωτογραφίες τις οποίες μοιράζεται με άλλους χρήστες. Η πλατφόρμα δεν επιτρέπει μεγάλη εμπλοκή, παρά μονάχα το uploading φωτογραφιών και βίντεο, κάποια περιορισμένη δυνατότητα σχολιασμού, καθώς και την κύλιση του κέρσορα (scrolling) προς τα κάτω στην κεντρική σελίδα τροφοδότησης ώστε να παρουσιάζονται διαδοχικά οι φωτογραφίες που φορτώνονται από τους χρήστες.¹⁰⁴ Είναι δε με τέτοιο τρόπο κατασκευασμένη, ώστε να ενθαρρύνεται η πλοήγηση στο περιεχόμενο με γρήγορους οπτικούς ρυθμούς χωρίς κάποιος να μένει ώρα προσκολλημένος ή να επεξεργάζεται την κάθε φωτογραφία διεξοδικά.

Σε ένα πρώτο επίπεδο θα μπορούσε κάποια να χαρακτηρίσει το Instagram ως μια πλατφόρμα εκδημοκρατισμού της προσωπικής και καλλιτεχνικής έκφρασης,¹⁰⁵ καθώς καθεμία από εμάς έχει τη δυνατότητα να προβάλει και να μοιραστεί με ένα ευρύ κοινό, σε στιγμιαίο χρόνο και χωρίς την καταβολή χρημάτων, φωτογραφίες που η ίδια με προσωπική της επιλογή βγάζει και ανεβάζει. Η προσωπική έκφραση διαπερνά τα χωροχρονικά εμπόδια και κοινοποιείται σε μεγάλο αριθμό χρηστών εικονικά. Επιπλέον, το Instagram μοιάζει να εξασφαλίζει στον καθένα τη δυνατότητα απόκτησης φήμης αφού παρέχει την πρόσβαση σε ένα μεγάλο κοινό, τουλάχιστον στην περίπτωση που εφαρμόζεται επιτυχημένο προσωπικό μάρκετινγκ. Η δημοφιλία στο Instagram επιτυγχάνεται με την απόκτηση «ακολουθών» (followers), χρηστών δηλαδή που ακολουθούν ένα προφίλ επειδή τους αρέσει το υλικό που ανεβαίνει σε αυτό.

¹⁰⁴ Hu, Y., Manikonda, L., Kambhampati, S., (2014), «What We Instagram: A First Analysis of Instagram Photo Content and User Types», *Icwsn*, Department of Computer Science, Arizona State University, Tempe AZ 85281, σελ.

¹⁰⁵ Rettberg, J., W., (2014), *Seeing Ourselves Through Technology*, New York: Palgrave Macmillan, σελ. 13.

Η ετερογένεια των εικόνων στο Instagram

Ο τρόπος που οργανώνεται το υλικό της εφαρμογής συνιστά ένα μείγμα αισθητικών και πληροφοριακών στοιχείων. Παρότι υπάρχουν δείγματα αισθητικής ποιότητας σε αυτό, η αισθητική διάσταση περιορίζεται κυρίως στην επικοινωνιακή λειτουργία και η δραστηριότητα στο Instagram δεν χαρακτηρίζεται από αμιγώς καλλιτεχνική έκφραση. Η ανάμιξη του πληροφοριακού και του εικονικού στοιχείου που λαμβάνει χώρα στο Instagram παραπέμπει για ακόμη μία φορά στο έργο του Benjamin και στην κριτική ανάλυση που ανέπτυξε ο τελευταίος για την εικονογραφημένη εφημερίδα στο δοκίμιο του για το έργο τέχνης.¹⁰⁶ Ο Benjamin εκεί κάνει λόγο για το μετασχηματισμό της εμπειρίας που υφίσταται ο αναγνώστης της εικονογραφημένης εφημερίδας της εποχής του, συγκριτικά με παλαιότερους τρόπους ανάγνωσης κειμένων. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι φωτογραφίες που συνοδεύουν τα ένθετα της εφημερίδας προκαλούν μεγάλη ανησυχία στον αναγνώστη, ενώ επιπλέον οι λεζάντες που συνοδεύουν τις εικόνες λειτουργούν ως οδοδείκτες για την κατανόηση της πληροφορίας, η οποία με τη σειρά της είναι αποσπασμένη από την ακολουθία των προηγούμενων και επόμενων εικόνων.

Η εν λόγω περιγραφή του Benjamin εξηγεί άριστα και την εμπειρία στο Instagram. Η ταχύτητα της αλληλεπίδρασης που υποβάλλει ο τρόπος οργάνωσης της πλατφόρμας καθώς και η σειριακή τοποθέτηση πλήθους ετερόκλητων εικόνων προκαλούν μια πολύ μεγαλύτερη ανησυχία από αυτήν που εντόπισε ο Benjamin στις εικονογραφημένες εφημερίδες. Κάθε εικόνα είναι αποσπασμένη από την υπόλοιπη ακολουθία εικόνων που παρουσιάζεται στην επιφάνεια περιήγησης και επιπλέον κάθε εικόνα εντός του προφίλ του ίδιου χρήστη είναι αποσπασμένη νοηματικά από κάθε προηγούμενη εικόνα. Αυτό σημαίνει ότι κάθε ανάρτηση στο Instagram λειτουργεί ως αυτόνομο νοηματικό σύνολο, μία αυτοτελής ιστορία, πλήρως αποσπασμένη από την ακολουθία των προηγούμενων και επόμενων εικόνων που παρουσιάζονται στην πλατφόρμα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το υλικό του Instagram προσιδιάζει περισσότερο σε πληροφορία από ό,τι σε νόημα. Η κατανόηση μιας ανάρτησης δεν προκύπτει από την ερμηνεία ενός συνόλου νοηματικών περιεχομένων, αλλά από την αποκωδικοποίηση ενός μεμονωμένου, ασυνάρτητου από τα συμπαρομαρτούντα μηνύματος. Όσον δε αφορά στη λειτουργία της λεζάντας, η τελευταία είναι επιτακτική για την κατανόηση της εικόνας στο Instagram

¹⁰⁶ Benjamin, W., (1978), «Το Έργο Τέχνης στην Εποχή της Τεχνικής Αναπαραγωγιμότητάς του» στο *Δοκίμια για την Τέχνη*, Αθήνα: Κάλβος, σελ. 21.

καθώς η σημειακή αξία της εικόνας είναι τις περισσότερες φορές εγκιβωτισμένη στο μήνυμα.

Έπειτα από αυτήν την περιγραφή, το Instagram μπορεί να ερμηνευτεί à la Jameson ως ένα *σμπίλημα*¹⁰⁷ πλήθους διακριτικών, ιδιωτικών στυλ, που αντικατοπτρίζουν τον γλωσσολογικό κατακερματισμό της κοινωνικής ζωής. Η επικοινωνία που επιτυγχάνεται στην πλατφόρμα βασίζεται στην ομοιογένεια του λειτουργικού της κώδικα, στο γεγονός δηλαδή ότι καθένας υπόκειται και δρα σύμφωνα με τις λειτουργικές απαιτήσεις της πλατφόρμας και την προκατασκευασμένη φόρμουλα επικοινωνίας που αυτή επιτρέπει. Πέραν αυτής της ομοιογενούς δομικής συνθήκης όμως, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «νέος επικοινωνιακός πρωτογονισμός»¹⁰⁸ λόγω της απλοϊκότητας της και της απαλοιφής σύνθετων γλωσσικών σχημάτων, όλα τα στοιχεία που παρουσιάζονται είναι κατακερματισμένες εκφράσεις που ανάγουν την αποσπασματική εικόνα σε πληροφορία χωρίς να επιτρέπεται ο ερμηνευτικός πλούτος που θα επέτρεπε η αισθητική ή η εμπειρική της πρόσληψη.

Συνοψίζοντας ως εδώ τα πορίσματα που προκύπτουν από την ανάλυση του τρόπου που οργανώνεται το υλικό στο Instagram, η πλατφόρμα διέπεται από νοηματική ετερογένεια και αυτοαναφορικότητα των εικόνων, που πόρρω απέχει από την ενατενιστική κατανόηση ενός καλλιτεχνικού έργου, ενός κειμένου ή μιας εμπειρικής εικόνας. Το νόημα που παράγεται και διακινείται μέσω του ψηφιακού υλικού του Instagram συνιστά μία σημειακή ανταλλαγή κατακερματισμένων σημείων. Εάν δε, λάβουμε υπόψιν μας ότι τα σημεία αυτά λαμβάνουν τη μορφή φωτογραφικού υλικού και selfies, των οποίων η υπερπραγματική διάσταση θίχτηκε στην προηγούμενη ενότητα, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως η εν λόγω ανταλλαγή κατακερματισμένων σημείων που λαμβάνει χώρα στο Instagram είναι επιπλέον ανταλλαγή σημείων απαλλαγμένων από αναφορά σε εμπειρικά και κοινωνικά αντικείμενα.

Θα αδικούσε κανείς το Instagram ωστόσο, εάν το εκλάμβανε ως πλατφόρμα πλήρως απαλλαγμένη από αναφορά. Μεγάλο μέρος του υλικού του Instagram συνίσταται σε διαφημίσεις, οι οποίες παραπέμπουν σε «πραγματικά» εμπορεύματα. Εύλογα λοιπόν μπορεί να αρθρωθεί ένας κριτικός λόγος, σύμφωνα με τον οποίον το Instagram υπόκει-

¹⁰⁷ Jameson, F., (1989), *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, σελ. 65.

¹⁰⁸ Huyssen, A., (1989), *In the Shadow of McLuhan: Jean Baudrillard' s Theory of Simulation*, MIT Press, Assemblage, No. 10., σελ. 12.

ται στους μηχανισμούς της αγοράς και συνδέεται με την πολιτική οικονομία του κεφαλαίου.

Για τον Baudrillard αυτός ο δευτέρου βαθμού προσομοίωσης κριτικός λόγος, όπως και στην περίπτωση του ναρκισσισμού της selfie, είναι άστοχος. Σε μεγάλο βαθμό, ο τρόπος που διακινούνται διαφημίσεις στο Instagram είναι μέσω χρηστών που έχουν αποκτήσει ήδη αξιόλογο σημειακό κύρος και δύνανται λόγω της δημοφιλίας τους να διαφημίσουν προϊόντα. Η αξία του προϊόντος που διαφημίζεται δημιουργείται από τη σημειακή αξία που έχει ο χρήστης που το διαφημίζει, ενώ η σημειακή αξία του τελευταίου δεν πηγάζει από κάποιου είδους τυπική αξία χρήσης ή αξία ανταλλαγής.

Το hashtag ως αναφορά

Ακόμη όμως κι αν κάποια αναγνώστρια απολέσει την αναφορά σε φυσικές κατηγορίες ως συγκροτούσα της λειτουργίας του Instagram, δεν μπορεί εύκολα να υπερβεί τη διαπίστωση ότι στην εφαρμογή, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο επιτυγχάνεται τελικά η επικοινωνιακή πράξη. Όπως έχει ήδη παρουσιαστεί στο πρώτο κεφάλαιο σχετικά με τη σημειολογική θεωρία του Saussure, η γλώσσα στη σημειολογία θεωρείται ένα σύστημα, του οποίου το νόημα προκύπτει από τον πολιτισμικά ορισμένο κώδικα που συνδέει τις έννοιες με τα γλωσσικά σημεία. Κάτι τέτοιο δεν συνιστά απώλεια του νοήματος ούτε προσομοίωση, διότι η προσομοίωση προϋποθέτει την πλήρη απελευθέρωση των σημείων από τις πολιτισμικές συμβάσεις. Είναι ενδιαφέρον να αναζητήσει κανείς, εάν η ερμηνεία του νοήματος υπό όρους της σημειολογίας του Saussure εντοπίζεται στη σημειακή γλώσσα του Instagram ή εάν εκλείπει. Διατηρεί το πληροφοριακό υλικό του Instagram γλωσσικές συμβάσεις θεμελιωμένες σε πολιτισμικές κατηγορίες, ή κάθε είδους νόημα ενδορρυγνύεται μέσα στην αυθαίρετη αλληλεπίδραση σημείων απαλλαγμένων από κάθε είδους σύμβαση, όπως θα υποστήριζε ο Baudrillard;

Η απάντηση στο ερώτημα θα επιχειρηθεί μέσω της επισκόπησης της λειτουργίας των hashtags. Το hashtag είναι συνδυασμός των λέξεων «hash» και «tag», δηλαδή του συμβόλου # και μιας λέξης, όπως για παράδειγμα #Baudrillard. Το hashtag συνδέει μία δημοσιευμένη λέξη με μία έννοια, δίνει δηλαδή τη σήμανση ότι η δημοσίευση αναφέρεται στη συγκεκριμένη έννοια. Όταν ο χρήστης προσθέτει ένα hashtag κάτω από μια δημοσίευση, η εν λόγω δημοσίευση εμφανίζεται κάθε φορά που οι χρήστες αναζητούν το συγκεκριμένο hashtag. Πατώντας πάνω στο hashtag ο χρήστης πλοηγείται σε μια διαδικτυακή «γκαλερί», όπου είναι συγκεντρωμένες όσες φωτογραφίες έχουν κοινό has-

htag. Το hashtag δηλαδή λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος του σημειακού υλικού, αφού τοποθετώντας το κάτω από την εικόνα ο χρήστης παραπέμπει σε πλήθος νοηματικά παρόμοιου υλικού με αυτό που αναρτά. Ο χρήστης δύναται να συνδυάσει εικονικά, λεκτικά και ποσοτικά σημεία που προσφέρει η πλατφόρμα και έτσι να δημιουργήσει νοηματικά σύνολα, τα οποία φαινομενικά αναφέρονται σε συμβατικές κατηγορίες της κοινότητας των χρηστών. Τα ποικίλα εκφραστικά μέσα που προσφέρονται δε, προσιδιάζουν σε μεγαλύτερη εκφραστική (και όχι νοηματική) ελευθερία από την ομιλούμενη γλώσσα.

Κατόπιν τούτων, το Instagram με τη λειτουργία των hashtags φαίνεται εκ πρώτης όψεως να συνδέει τα σημεία του συστήματος με έννοιες, οι οποίες μπορεί να μην παραπέμπουν σε φυσικές κατηγορίες, παραπέμπουν ωστόσο στις πολυποίκιλες συμβάσεις της κοινότητας των χρηστών. Υπό αυτούς τους όρους αποδυναμώνεται το επιχείρημα για πλήρη κατακερματισμό του νοήματος στο Instagram, συνεπώς αποδυναμώνεται η ερμηνεία του με όρους προσομοίωσης.

Είναι όμως έτσι τα πράγματα; Μια πιο προσεκτική ματιά θα μπορούσε να ανατρέψει αυτήν την πρώτη διαπίστωση σχετικά με το ρόλο του hashtag ως συμβατικού κώδικα. Η ατομική ελευθερία του χρήστη να οργανώνει τα νοήματα μέσω hashtag κρύβει πολύ καλά πίσω της την υπαγωγή του στη σημειακή κυριαρχία. Το hashtag λειτουργεί ως ενδεικτικό του ερμητικά κλειστού σημειακού σύμπαντος του διαδικτύου, όπου διαμορφώνονται επιμέρους σημειακοί υπόκοσμοι όπως το Instagram, το Facebook, το Twitter και όλοι επικοινωνούν μεταξύ τους. Κάθε σημείο υπόκειται στην λογική του ψηφιακού κώδικα και η δημιουργία τους εντός του συστήματος δεν είναι αποτέλεσμα της ελεύθερης επιλογής των χρηστών υπό τους περιορισμούς της πολιτισμικής σύμβασης, τουλάχιστον όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό όσο οι υποστηρικτές της ελευθερίας του διαδικτύου διατυμπανίζουν.

Απεναντίας, η λειτουργία του Instagram βασίζεται σε αλγοριθμικά συστήματα που αποθηκεύουν πληροφορίες από τη συμπεριφορά περιήγησης του χρήστη, δηλαδή τα hashtags που διακινούνται πιο συχνά, τις σελίδες υψηλής επισκεψιμότητας, τις ευρύτερες αναζητήσεις υλικού από άλλους browsers και πλήθος άλλων δραστηριοτήτων. Τα δεδομένα αυτά ομαδοποιούνται και σε αδρές γραμμές, μέσω του αλγοριθμικού συστήματος προάγεται προς θέαση υλικό παρόμοιο με αυτό που ο χρήστης επέλεξε σε προ-

ηγούμενες αναζητήσεις του.¹⁰⁹ Εκτός της αλγοριθμικής λειτουργίας, η εκφραστική δυνατότητα του χρήστη περιορίζεται και με άλλους τρόπους. Οι διαστάσεις κάθε εικόνας που αναρτάται περιορίζονται σε ένα τετράγωνο πλαίσιο προκαθορισμένων διαστάσεων, ενώ το κείμενο που πλαισιώνει την εικόνα δεν μπορεί να ξεπερνά τους 2200 χαρακτήρες, και τα 30 hashtags.¹¹⁰ Επιπλέον, τα φίλτρα που μπορούν να εφαρμοστούν σε μία φωτογραφία είναι περίπου 10 στον αριθμό.¹¹¹

Είναι εμφανές ότι το σημειακό περιβάλλον του Instagram βρίθκει από περιορισμούς στον τρόπο παραγωγής νοημάτων και επικοινωνίας μεταξύ των χρηστών. Οι περιορισμοί αυτοί ωστόσο, εύλογα θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι δεν ανάγονται σε πολιτισμικά κατασκευασμένες συμβάσεις μεταξύ των χρηστών, αλλά αποτελούν ένα προπαρασκευασμένο σημειακό περιβάλλον, το οποίο δημιουργήθηκε μεν από μέλη της πολιτισμικής μας κοινότητας, υπό το πρίσμα της προσομοίωσης δε, διακρίνεται από αυτονομημένη σημειακή λειτουργία που υπερβαίνει τα επιμέρους κίνητρα των δημιουργών και κατευθύνει τον χρήστη.

Έτσι, και με βάση όσα έχουν ειπωθεί μέχρι τώρα, η σημειακή γλώσσα που διακινείται στο Instagram, δεν είναι παντελώς αυθαίρετη. Υπόκειται μεν σε περιορισμούς, οι περιορισμοί αυτοί δε, δεν προκύπτουν από τις συμβάσεις της κοινότητας των χρηστών, ούτε από αναφορά σε φυσικές κατηγορίες. Η ελευθερία κατασκευής νοημάτων περιορίζεται από την πολιτική οικονομία του σημείου, η οποία αυτοοργανώνεται με αλγοριθμικές λειτουργίες και ορίζει ποια νοηματικά σύνολα επιτρέπεται να διακινούνται και ποια όχι.

Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό, ότι η έκδηλη συνάφεια που δημιουργείται αυτόματα στο μυαλό ενός κριτικού αναγνώστη ανάμεσα στην αλγοριθμική λειτουργία που λαμβάνει χώρα στην υπερπραγματικότητα του Instagram και στους μηχανισμούς του καπιταλιστικού κεφαλαίου οφείλεται στο ότι ο Baudrillard ποτέ δεν διαχώρισε απόλυτα την πολιτική οικονομία του σημείου από την καπιταλιστική κυριαρχία. Κάλλιστα οι αλγόριθμοι μπορούν να εκληφθούν ως εργαλεία καπιταλιστικών συμφερόντων, χωρίς αυτό να αντίκειται στη Θεωρία της Προσομοίωσης. Η διαφορά της προσέγγισης του Baudrillard από μια *ορθόδοξη* μαρξιστική θεώρηση έγκειται στην πρωτοκαθεδρία

¹⁰⁹ Rey, Borges, E., «News Images on Instagram: The paradox of authenticity in hyperreal photo reportage», στο *Digital Journalism*, 3:4, 571-593, <http://dx.doi.org/10.1080/21670811.2015.1034526>.

¹¹⁰ Zappavigna, M., (2016), «Social media photography construing subjectivity in Instagram images», *Visual Communication*, University of New South Wales, Sydney, Australia, Vol.0(0) 1-22, σελ. 5.

¹¹¹ Στο ίδιο, σελ. 5.

που δίνει στον τυχαιοκρατικό μηχανισμό του κώδικα, εντός του οποίου εγγράφεται ακόμη και το καπιταλιστικό κεφάλαιο με όρους πιστού «follower».

Η παραπάνω ανάλυση της λειτουργίας των hashtags προσπάθησε να αποδυναμώσει το επιχείρημα ανάλυσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης υπό το πρίσμα ορθόδοξων μαρξιστικών θεωρήσεων αλλά και παραδοσιακών στρουκτουραλιστικών προσεγγίσεων. Ο τρόπος που οργανώνεται το νόημα στην πλατφόρμα του Instagram δεν καθορίζεται πρωταρχικά ούτε από παραδοσιακά νοούμενες ανάγκες, ούτε από κοινοτικές συμβάσεις. Οι αδυναμίες των εν λόγω κριτικών προσεγγίσεων να αναλύσουν τη λειτουργία του Instagram, μας φέρνουν ακόμη πιο κοντά στο συμπέρασμα ότι η προσομοίωση φέρει ισχυρά ερείσματα ερμηνείας της σύγχρονης εμπειρίας στον κόσμο του Instagram, ερμηνείας που, όπως έχει ειπωθεί επανειλημμένα, χαρακτηρίζεται από κατάργηση της αναπαράστασης ως «αναφερόμενης» στην πραγματικότητα.

Η κατασκευή της σημειακής ταυτότητας

Οἱ δύο προηγούμενες ενότητες επιχείρησαν να αναδείξουν το ότι στοιχεία όπως το ετερόκλητο υλικό, η ταχύτητα της αλληλεπίδρασης, η σημειακότητα, η λειτουργία των hashtags, τα οποία δομούν την επικοινωνία στο Instagram, αποδυναμώνουν το αναπαραστατικό στοιχείο της επικοινωνιακής πράξης ενώ ταυτόχρονα ανάγουν την επικοινωνία σε σημειακή πληροφορία. Χαρακτηριστικό της καινοφανούς αυτής επικοινωνιακής πρακτικής είναι η κωδικοποιημένη της μορφή και η υβριδική της διάσταση (ταυτόχρονα αναπαράσταση και δυαδική δομή του ψηφιακού κώδικα). Μέσα σε αυτό το σημειακό περιβάλλον, οι χρήστες οργανώνουν το προσωπικό υλικό τους εντός ενός συγκεκριμένου πλαισίου που αποτελεί το προφίλ τους. Η κατασκευή του προφίλ των χρηστών, ο τρόπος που οργανώνεται το υλικό σε αυτό και ο τρόπος που επιτυγχάνεται η επικοινωνία μέσω αυτού βασίζονται στη δημιουργία της ταυτότητας του χρήστη. Η τελευταία αποτελεί αναγκαία συνθήκη πλοήγησης στην εφαρμογή του Instagram και αναγκαίο όρο επιτέλεσης της επικοινωνιακής πράξης. Το ερώτημα σχετικά με το αν η ταυτότητα που δημιουργείται στην εφαρμογή του Instagram δομείται πρωταρχικά με αναφορά στην εμπειρία του υποκειμένου είναι ένα κρίσιμο ερώτημα, εμπλεκόμενο με τις θέσεις της Θεωρίας της Προσομοίωσης.

Ο χρήστης του Instagram δημιουργεί ένα προφίλ, στο οποίο φορτώνει φωτογραφίες. Το προφίλ διαθέτει μία κεντρική φωτογραφία και ένα όνομα (username). Οι βασικές λειτουργίες διαχείρισης του προφίλ περιλαμβάνουν την δημιουργία προφίλ, την δυνα-

τότητα επικυρωμένης συσχέτισης με άλλους χρήστες, οι οποίοι αποκαλούνται ως «ακόλουθοι», (ή τους οποίους ακολουθεί ο χρήστης), εξατομικευμένες επιλογές ιδιωτικότητας, και έναν μηχανισμό πρόσβασης στη θέαση του υλικού άλλων χρηστών. Βλέπουμε ήδη από την μέχρι εδώ περιγραφή, ότι εμπειρικές συνθήκες που παραδοσιακά αποτελούν ορίζουσες της ταυτότητας του ανθρώπου, όπως οι φίλοι, ο ιδιωτικός χώρος, το ονοματεπώνυμο, η κοινωνική αλληλεπίδραση, προσομοιώνονται ως σημεία στον προσωπικό λογαριασμό του χρήστη. Το προφίλ αποτελεί το «σπίτι», οι ακόλουθοι τους φίλους, το όνομα προφίλ το ονοματεπώνυμο, η κεντρική αλυσίδα τροφοδότησης το κοινωνικό περιβάλλον.

Η μετεγγραφή των εμπειρικών συστατικών στοιχείων της ταυτότητας του ανθρώπου στη σημειακή πλατφόρμα του Instagram με τη μορφή φωτογραφικού υλικού και ετικετών που δημοσιοποιούνται, έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός προσωπικού *στυλ* του χρήστη. Στο *στυλ* ενσταλάζονται στοιχεία αισθητικά, τα οποία αναμιγνύονται με την επικοινωνιακή πράξη και συνθέτουν την σημειακή επικοινωνιακή συνθήκη της πλατφόρμας. Ο όρος «*στυλ*» σημαίνει την επιτηδευμένη, σημειακή απεικόνιση συγκεκριμένων στοιχείων που «κατασκευάζουν» τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του αντικείμενου. Η κατασκευή του προφίλ στο Instagram με όρους *στυλ* σημαίνει την οπτική απεικόνιση στοιχείων που δημιουργούν την «ιδιαιτέρη» και «μοναδική» ταυτότητα του χρήστη. Το προφίλ του χρήστη δηλαδή *απαρτίζεται* από προσεκτικά επιλεγμένα σημεία, ικανά να επιτελέσουν την επιθυμητή ταυτότητα με όρους σημειακής διαφοροποίησης. Για αυτόν τον λόγο, το Instagram δεν δύναται να θεωρηθεί ως μέσο το οποίο βασίζεται επί της αρχής στην αναπαράσταση μιας εμπειρικής συνθήκης. Ο καθιερωμένος ορισμός της προσωπικότητας που βασιζόταν στις εμπειρικές εκφράσεις όπως αυτές βιώνονταν στις διυποκειμενικές σχέσεις, έχει υποκατασταθεί από την ελεγχόμενη και επιτηδευμένη στιλιστική κατασκευή μιας ταυτότητας συγκροτημένης *αποκλειστικά* από σημειακές αλληλεπιδράσεις ψηφιακού υλικού. Παρότι ο εμπειρικός εαυτός αξιοποιείται στο Instagram, διότι αποτελεί το αντικείμενο της φωτογραφίας, η απεικόνισή του προσανατολίζεται περισσότερο στην κατασκευή και επικοινωνία μιας *στυλιζαρισμένης* σημειακής ταυτότητας και όχι στην αυτοέκφραση μέσω παράθεσης εμπειρικών στιγμιότυπων και συναισθημάτων.

Η αναπαράσταση της σημειακής ταυτότητας επικουρείται από το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό φωτογραφιών που αναρτώνται στην εφαρμογή του Instagram είναι *selfies*. Αναφέρθηκε ήδη στο κεφάλαιο των *selfies*, ότι οι τελευταίες τονίζουν κυρίως την δραστηριότητα της λήψης και όχι το αντικείμενο της αναπαράστασης. Η χρήση

selfies, αλλά και η οργάνωση επιλεγμένου υλικού εντός της ευρείας κατηγορίας του προφίλ του χρήστη έχουν ως αποτέλεσμα την σήμανση του χρήστη ως παραγωγού του υλικού. Αυτό σημαίνει ότι ο τελευταίος αυτοπροσδιορίζεται μέσω της διαδικασίας της παραγωγής σημειακού υλικού και όχι πρωταρχικά μέσω της αναπαράστασής του εαυτού του στις φωτογραφίες. Με άλλα λόγια, ο χρήστης, μέσω της συνεχούς τροφοδότησης αναπαραστάσεων του εαυτού του στοχεύει κυρίως στην αναπαράσταση της σημειακής του ταυτότητας και όχι στην αναπαράσταση των εμπειριών του. Η σημειακή ταυτότητα μάλιστα ενισχύεται από την σημειακή μνήμη, καθώς το φωτογραφικό υλικό αποθηκεύεται σε μία αύξουσα χρονική αλληλουχία εκτυλισσόμενων εικόνων. Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να προστεθεί, ότι η σημειακή ταυτότητα είναι απαλλαγμένη από το «ασυνείδητο» που αποτελεί ψυχαναλυτική συνάρτηση της εμπειρικής ταυτότητας του υποκειμένου. Στον μνημονικό περιέκτη του προφίλ δεν υπάρχουν κρυφές φωτογραφίες, αλλά υπάρχει μόνο ότι δείχνεται.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο του Instagram που εμπλέκεται στην κατασκευή της ταυτότητας είναι τα φίλτρα. Η εφαρμογή διαθέτει περίπου 10 φίλτρα επεξεργασίας των φωτογραφιών και τα περισσότερα από αυτά δημιουργούν μία διάσταση κατασκευασμένης «στιγμιαίας νοσταλγίας». Αλλάζουν τη φωτεινότητα ή αλλοιώνουν την εικόνα και την κάνουν να μοιάζει παλαική. Κάποια τροποποιούν τις διαστάσεις ούτως ώστε να θυμίζουν φωτογραφία Polaroid.¹¹² Η ρετρό διάσταση στο Instagram ανακατασκευάζει τεχνητά τις φυσικές ατέλειες του αναλογικού φιλμ, ώστε να φαίνεται ότι η φωτογραφία μιμείται φαινόμενα όπως η διαρροή φωτός ή η βινιέτα.¹¹³ Για παράδειγμα, το φίλτρο με ονομασία Earlybird εφαρμόζει μία σκίαση, μειώνει τον κορεσμό και δίνει έμφαση στην θερμότητα και τις καφέ αποχρώσεις.¹¹⁴ Κάποια φίλτρα έχουν ονομασίες ιστορικών περιόδων ή τόπων (Nasville). Η προσομοίωση παλιών φωτογραφικών τεχνολογιών ωστόσο δεν αποσκοπεί στην πιστή αναπαράσταση του παρελθόντος, αλλά στοχεύει στην αναπαράσταση του πώς φαίνεται ο εαυτός μας ως παλιός σε εμάς τους τωρινούς.¹¹⁵ Επιχειρείται δηλαδή η προσθήκη μίας τεχνητής συναισθηματικής αξίας προερχόμενης από την κατασκευασμένη χρονική απόσταση. Όταν βγάλω μια φωτογραφία του εαυτού μου και την κάνω να φαίνεται παλιά, κατασκευάζω μία ταυτότητα

¹¹² Στο ίδιο, σελ. 3.

¹¹³ Στο ίδιο, σελ. 15.

¹¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 15.

¹¹⁵ Bartholeyns, G., (2014), «The instant past: Nostalgia and digital retro Photography», *Media and nostalgia: Yearning for the Past, Present and Future*, Basingstoke: Palgrave, 51-69, σελ. 60.

σημειακή, η οποία δείχνει πώς θα ήμουν αν ζούσα σε παλιές εποχές. Δίνω έτσι την ψευδαίσθηση μίας προέλευσης από την οποία προέρχομαι. Η κατασκευασμένη νοσταλγία και η ψευδαισθητική προέλευση συνιστούν τρόπους κατασκευής μιας σημειακής ταυτότητας με παρελθόν που δεν περιλαμβάνεται στο εμπειρικό της περιεχόμενο, πρόκειται για μία σημειακή απεικόνιση ενός παρελθόντος που δεν έχει βιωθεί, ενός υπερπραγματικού παρελθόντος.

Ανταγωνιστικές ταυτότητες

Όπως όμως είδαμε, το εύρος των επιλογών σημειακού υλικού από τον χρήστη του Instagram υπόκειται σε περιορισμούς, καθώς η δομή της πλατφόρμας είναι προκαθορισμένη και επιπλέον η αλληλεπίδραση φιλτράρεται διαρκώς από αλγοριθμικές διαδικασίες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα προφίλ που δεν έχουν μεγάλη δημοσιότητα να τοποθετούνται πολύ πίσω στην αλυσίδα τροφοδότησης και να λαμβάνουν ελάχιστη ή καθόλου εμφανισημότητα. Οι πιο επιτυχημένοι χρήστες είναι αυτοί που εκμεταλλεύονται τον τρόπο που λειτουργεί η πλατφόρμα και κατασκευάζουν «ανταγωνιστικές» ταυτότητες. Το προφίλ και η επικοινωνία σε αυτήν την περίπτωση κατασκευάζονται με γνώμονα την πιθανότητα επίτευξης δημοσιότητας. Η δημοσιότητα επιτυγχάνεται με την κατοχύρωση «Like», που στο Instagram είναι ένα κουμπί σε σχήμα καρδιάς. Όσο περισσότερα Likes έχει μία εικόνα, τόσο περισσότερο προάγεται σε εμφανισημότητα.

Η δημιουργία της σημειακής ταυτότητας στο Instagram μέσω δημιουργίας ενός επιτυχημένου προφίλ μπορεί να διασαφηθεί μέσα από την περιγραφή των Influencers. Οι τελευταίοι είναι χρήστες που, λόγω των πολλών ακολούθων που έχουν προσελκύσει, αποκτούν αντίστοιχα εικονικό κύρος, επηρεάζουν τις προτιμήσεις και ασκούν επιρροή με το υλικό που ανεβάζουν.¹¹⁶ Το γεγονός ότι η απόκτηση ακολούθων και η δυνατότητα αναγωγής κάποιου σε Influencer συνοδεύεται από μια επιτυχή προσωπική διαχείριση του εαυτού, κάνει εμφανές ότι πίσω από τον φαινομενικό εκδημοκρατισμό της προσωπικής έκφρασης που προωθεί η χρήση του Instagram, βρίσκεται ένα ανταγωνιστικό πεδίο ανταλλαγής σημείων που σκοπεύουν στην επιτυχία μέσω της σημειακής διαφοροποίησης.

¹¹⁶ Lönheim, Mia. 2013. "Negotiating Empathic Communication." *Feminist Media Studies* 13 (4): 613–28.

Το ενδιαφέρον στοιχείο όσον αφορά τους Influencers είναι το γεγονός ότι οι τελευταίοι, αναρτώντας στυλιζαρισμένα στιγμιότυπα της «ζωής» και του εαυτού τους, συνοδευόμενα ενίοτε από βιωματικά σχόλια, διδακτισμούς και συνταγές αυτοβοήθειας, καταφέρνουν να δημιουργήσουν μια επιτυχημένη και μοναδική εικονική ταυτότητα και να προσελκύσουν ένα πιστό κοινό.¹¹⁷ Ο τρόπος όμως με τον οποίο μπορεί κάποιος να αποκτήσει φήμη στο Instagram κατευθύνεται σημειοκά. Η δύναμη του μέσου επιβάλλει τη διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ των Influencers και του κοινού τους, και τη διαρκή και εντατική τροφοδότηση του προφίλ με σημειοκά «εαυτό».

Από κοινού με την αναγκαστική συμμόρφωση στις προπαρασκευασμένες επιλογές διαμόρφωσης του ποιοτικού υλικού που η πλατφόρμα επιτρέπει, συρρικνώνει κατά πολύ την ελεύθερη δραστηριότητά τους και τη δύναμη της αναπαράστασης. Ένας έξυπνος χρήστης αφουγκράζεται την αλγοριθμική κατασκευή των προτιμήσεων, χρησιμοποιεί κατάλληλα hashtags, τροφοδοτεί διαρκώς με υλικό, βγάζει πρωτότυπες selfies και γενικά συντονίζει όλες του τις προσπάθειες στην απόκτηση σημειοκάς αξίας. Καθώς στο σημειοκά αυτό σύστημα ο τρόπος απόκτησης αξίας είναι η αέναη διακίνηση του σημειοκάου υλικού, χωρίς η αξία να συνδέεται πρωταρχικά με αναφορά σε φυσικές ή κοινωνικές κατηγορίες, η δραστηριότητά του ατόμου δεν στοχεύει στην καταξίωσή του μέσω της επίτευξης *αντικειμενικών* σκοπών, αλλά αντίθετα εξαντλείται στην αέναη, ανταγωνιστική παραγωγή σημειοκάς αξίας όπου το μέσο γίνεται σκοπός.

Η σημειοκά ταυτότητα στο Instagram δεν συναντάται αποκλειστικά στους Influencers, παρόλο που εκεί πιθανόν να λαμβάνει μία πιο έντονη διάσταση. Κάθε χρήστης του Instagram λειτουργεί λίγο πολύ ως μία μικροσελέμπριτι που προσπαθεί να γίνει «ορατή» στην ψηφιακή πλατφόρμα.¹¹⁸ Εάν στη λειτουργία του Instagram προστεθεί το μεγάλο εύρος που καταλαμβάνει η διακίνηση selfies φωτογραφιών, γίνεται εμφανές ότι η ψηφιακή αλληλεπίδραση στο Instagram δεν αποτελεί απλώς επικοινωνιακό μέσο, αλλά μέσο κατασκευής και εκπροσώπησης ενός διαρκώς ενασχολούμενου με την ανατροφοδότησή του, σημειοκάου εαυτού. Το Instagram δεν είναι απλώς μία πλατφόρμα όπου αναπαρίστανται εικόνες και στιγμιότυπα από τη ζωή ενός ατόμου. Είναι μία πλατφόρμα που εξασφαλίζει την υπερπραγματική βιωσιμότητα του ατόμου.

¹¹⁷ Rettberg, W., (2017), «Self Representation in Social Media», *SAGE Handbook of Social Media*, σελ. 11.

¹¹⁸ Rettberg, J., W., (2014), *Seeing Ourselves Through Technology*, New York: Palgrave Macmillan, σελ. 16.

Οι χρήστες του Instagram είναι αμιγώς σημειακά όντα, χωρίς προέλευση, χωρίς ιδιωτικότητα, χωρίς να κρύβουν νοήματα. Αυτοκατασκευάζονται σημειακά και προσφέρουν τον εαυτό τους απλόχερα στο κοινό τους. Όταν η influencer, αποκτώντας η ίδια σημειακή αξία, δύναται να αποκτήσει χρήματα ως αντάλλαγμα, τότε μοιάζει με τη νουβέλα του A. Chamisso που έχει τίτλο «Η φανταστική ιστορία του Πίτερ Σλέμιλ» και την οποία παραθέτει ο Baudrillard στο τέλος της *Καταναλωτικής Κοινωνίας*.¹¹⁹ Εκεί, ένας μαθητής δέχεται να πουλήσει τη σκιά του στο διάβολο με αντάλλαγμα χρήματα. Η σκιά συμβολίζει την αναπαράσταση, αλλά μπορεί να πάρει πλήθος άλλων όρων όπως *βάθος, ανοίκειο, νόημα, ιδιωτική σφαίρα, καθρέφτης, ασυνείδητο, αυθεντικός εαυτός, πραγματικό*. Όλες τους είναι έννοιες που αντιπροσωπεύουν τη μοντέρνα πρόσληψη της αναπαράστασης, όπου η τελευταία ορίζεται μέσω της αναγωγής δύο εννοιών σε αξιακά φορτισμένους αντίθετους πόλους και χωρίς την οποία δεν μπορεί να γίνει λόγος για την υποκειμενικότητα. Για τον Baudrillard, η σχέση των δύο κατασκευασμένων αυτών πόλων βρίσκεται σε διαρκή ένταση¹²⁰ και όταν ο αρνητικός πόλος καταπιέζεται, όπως συμβαίνει με την πρόσμιξη του πολιτισμού με όλο περισσότερες θετικές κατηγορίες, η οποία κορυφώνεται με την υπερπραγματική διάσταση των ψηφιακών μέσων, το τίμημα είναι η εκδίκηση της σκιάς. Στην ιστορία ο μαθητής καταδιώκεται από την αυτόνομη πλέον σκιά του και σε μια προσπάθεια να την σκοτώσει, αυτοκτονεί. Ο τρόπος δράσης των χρηστών στα ψηφιακά μέσα λοιπόν, ο οποίος εδράζεται στην κατασκευή ενός σημειακού εαυτού και όχι στην αναπαράσταση του πραγματικού εαυτού, φαίνεται, μέσα από τη ματιά του Baudrillard, να βασίζεται στο ξεπούλημα της σκιάς τους.

Το παράδειγμα του Instagram παρουσιάστηκε εν προκειμένω ως μία ερμηνευτική προσέγγιση ενός σύγχρονου τεχνολογικού μέσου επικοινωνίας υπό το πρίσμα της Θεωρίας της Προσομοίωσης. Η δομή, η λειτουργία και ο σκοπός της πλατφόρμας ενέχουν στοιχεία γόνιμα για την απόδοση όρων Υπερπραγματικότητας, τόσο στην ίδια την πλατφόρμα του Instagram ως επικοινωνιακού μέσου, όσο και στον χρήστη της. Όπως και στην περίπτωση των φωτογραφιών selfies, η Υπερπραγματικότητα του Instagram συνίσταται στην παρουσίαση του εαυτού χωρίς αναφορά σε φυσικές και πολιτισμικές κατηγορίες, με έναν τρόπο που αδυνατεί να συλλάβει η παραδοσιακή έννοια της αναπαράστασης. Ακόμη περισσότερο, στο σημειακό περιβάλλον του Instagram καταρρέει,

¹¹⁹ Baudrillard, J., (2000), *Η Καταναλωτική Κοινωνία: Οι μύθοι της, οι δομές της*, Σκόπελος: Νησί-δες, σελ. 231-235.

¹²⁰ Gane, M., (1993), *Baudrillard Live_ Selected Interviews*, σελ. 58.

όχι μόνο η παραδοσιακή σύλληψη της αναπαράστασης, αλλά ακόμα και η απαγκιστρωμένη από την αναφορά σημειολογική θεώρηση του νοήματος κατά Saussure.

3.3.3. Κατασκευασμένες αναπαραστάσεις - Το παράδειγμα του Bigbrother

Το ζήτημα της αναπαράστασης εμφανίζεται σε κάθε αναλυτική προσπάθεια της Θεωρίας της Προσομοίωσης. Για τον Baudrillard η πρόσληψη της αξίας ως μίας αναπαράστασης που προσδέεται σε κάτι πραγματικό και αυθεντικό αποτελεί αγκάθι από το οποίο δεν μπορεί να διαφύγει ο πολιτισμός μας. Όταν η αναπαραστατική πρόσληψη της αξίας εξαλείφεται, τα γνωσιοθεωρητικά συστήματα, ο κοινωνικός σχηματισμός και η ίδια η εμπειρία βρίσκονται αντιμέτωπα με ένα αξιακό και νοηματικό κενό. Αυτός είναι ο λόγος που, στην προσπάθεια κανείς να ερμηνεύσει τον σύγχρονο κόσμο, παρατηρεί ακόμη και στα κατεξοχήν υπερπραγματικά συστήματα επικοινωνίας όπως το Instagram, τη διατήρηση κάποιων κατ' επίφαση νοηματικών συνδέσεων μεταξύ εννοιών και σημείων, οι οποίες αν και είναι ενσωματωμένες στην σημειακή κυριαρχία λαμβάνουν ένα ψευδοκαθεστώς εξωτερικότητας από αυτήν. Οι προσπάθειες διατήρησης ψευδών συνδέσεων των σημείων με αναφορές σε φυσικές κατηγορίες εντοπίζονται συχνά στις πολιτισμικές μας πρακτικές. Ο λόγος που γίνεται αυτό, σύμφωνα με την Θεωρία της Προσομοίωσης, είναι η προσπάθεια διατήρησης της αξίας που ειδάλλως κατακρημνίζεται μαζί με την εξαφάνιση της αναφοράς.

Οι προσπάθειες διατήρησης καθεστώτος αναφοράς σε σύγχρονες πολιτισμικές πρακτικές παίρνουν συνήθως τη μορφή μίας νοσταλγικής επικάλυψης των σημείων με πέπλα αγνότητας, αυθεντικότητας και παράδοσης και προσομοιάζουν στην λατρευτική επενέργεια των εικόνων στην περίπτωση των Εικονολατρών. Πρόκειται για κατασκευασμένες αναπαραστάσεις που κρύβουν την ανυπαρξία της πραγματικότητας και συνήθως εξιδανικεύουν το παρελθόν ως χαμένη ολότητα. Παραδείγματα τέτοιου είδους πρακτικών συναντώνται συχνά σε διαφημιστικά σποτ της σύγχρονης ελληνικής τηλεόρασης, ιδίως σε περιπτώσεις όπου διαφημίζονται βρώσιμα προϊόντα όπως γαλακτοκομικά, κρασιά, και αλλαντικά. Εκεί η σημειακή διάσταση του προϊόντος απλάθεται με αναπαραστάσεις αγνότητας, παράδοσης, φυσικής γεύσης, οικογενειακών δεσμών, ελληνικής υπαίθρου. Η ίδια πρακτική κατασκευής μιας ψευδεπίγραφης νοσταλγίας εντοπίζεται και στην περίπτωση χρήσης φίλτρων στις φωτογραφίες του In-

stagram, για τις οποίες έγινε λόγος στην προηγούμενη ενότητα. Χαρακτηριστικά για όλες αυτές τις πρακτικές, είναι τα σχετικά λόγια του Baudrillard¹²¹:

Από τη στιγμή που το πραγματικό δεν είναι πια αυτό που ήταν, η νοσταλγία αποκτά το πλήρες νόημά της: Πλειοδοσία αλήθειας, αντικειμενικότητας και αυθεντικότητας, όλα από δεύτερο χέρι. Κλιμάκωση του αληθούς και του βιωμένου, ανάσταση της μεταφοράς εκεί όπου το αντικείμενο και η ουσία εξαφανίστηκαν. Αλλόφρονη παραγωγή πραγματικού και αναφορικού, παράλληλη και υπέρτερη της αλλοφροσύνης της υλικής παραγωγής.

Εκτός από τα παραπάνω παραδείγματα υπάρχει και άλλος τρόπος κατασκευής αναπαραστάσεων, αυτήν την φορά από τους θεσμικούς μηχανισμούς εξουσίας. Πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζονται σημειακά *ταυτότητες* υποκειμένων προκειμένου να εξυπηρετηθούν επιμέρους πολιτικές διαχείρισης πληθυσμού, όπως η καταστολή, η τιμωρία και ο έλεγχος. Στην περίπτωση αυτή οι μηχανισμοί εξουσίας φαίνεται να εκμεταλλεύονται τη σημειακή κυριαρχία, προκειμένου να κατασκευάσουν αναπαραστάσεις στις οποίες αποδίδουν αξία μέσω της εξουσιαστικής τους δύναμης.

Αυτού του είδους την πρακτική εκ μέρους των μηχανισμών εξουσίας στηλιτεύει για παράδειγμα το κίνημα που αναπτύχθηκε στο Twitter με τίτλο «If They Gunned Me Down».¹²² Οι συμμετέχοντες του κινήματος, οι οποίοι είναι κατά κύριο λόγο Αφροαμερικανοί, αναρτούν φωτογραφίες στις οποίες εμφανίζονται σε ένα κοινωνικά εγκεκριμένο γεγονός, όπως για παράδειγμα μια τελετή ορκωμοσίας στο πανεπιστήμιο. Δίπλα της αναρτούν μία φωτογραφία που τους δείχνει να συμμετέχουν σε ένα ανεπίσημο συμβάν, όπως ένα πάρτι όπου φαίνονται μεθυσμένοι. Κάτω από τις δύο φωτογραφίες βάζουν το hashtag, #iftheygunnedmedown, υποδηλώνοντας ότι σε περίπτωση άσκησης αστυνομικής βίας εις βάρος τους θα επιλεγθούν από τους θεσμικούς φορείς φωτογραφίες που προάγουν τον στιγματισμό και την περιθωριοποίησή τους. Με τον τρόπο αυτόν επιδιώκουν να αναδείξουν ότι η ταυτότητα του Αφροαμερικανού κατασκευάζεται σημειακά από τους μηχανισμούς εξουσίας, με τρόπους που δικαιολογούν και αναπαράγουν την αστυνομική βία εις βάρος τους.

¹²¹ Baudrillard, J., (2019), *Ομοιώματα και Προσομοίωση*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 35.

¹²² Rettberg, W., (2017), «Self Representation in Social Media», *SAGE Handbook of Social Media*, σελ. 4.

Το παράδειγμα της καμπάνιας *#iftheygunnedmedown*, εξεταζόμενο υπό το πρίσμα της Θεωρίας της Προσομοίωσης, δείχνει την αξιοποίηση της σημειακής κυριαρχίας εκ μέρους των μηχανισμών εξουσίας και τις λεπτές αποχρώσεις συμμαχίας μεταξύ τους που φαίνεται να εντοπίζει ο Baudrillard σε πολλά τμήματα του έργου του.¹²³ Οι θεσμικοί φορείς εξουσίας προβαίνουν σε προπαρασκευασμένες αναπαραστάσεις που φορτίζονται με αρνητική αξία, προκειμένου να θεμελιώνονται με θετικό πρόσημο οι κανονιστικές πρακτικές που εφαρμόζουν. Σε αυτό το πλαίσιο της διαπλοκής της εξουσίας με την πολιτική οικονομία του σημείου δια μέσου κατασκευασμένων αναπαραστάσεων, αλλά και προς όφελος της διερεύνησης για το αν υπάρχει η δυνατότητα αποτελεσματικών μορφών αντίδρασης ενάντια σε αυτές τις αναπαραστάσεις, αξίζει να παρουσιαστεί ένα ακόμη παράδειγμα που έχει σχέση με την κατηγορία των μέσων που αναλύουμε, δηλαδή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Το παράδειγμα του Bigbrother

Τη φετινή χρονιά ξεκίνησε στην ελληνική τηλεόραση η εκπομπή Big Brother, ένα ριάλιτι όπου διάφοροι άνθρωποι καλούνται να συμβιώσουν σε ένα κλειστό χώρο ενώ επιβλέπονται από ένα σύστημα παρακολούθησης 24 ώρες το 24ωρο. Το φαινόμενο του Big Brother αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα προσομοίωσης της ανθρώπινης ζωής και έχει σχολιαστεί διεξοδικά από τον Baudrillard.¹²⁴ Αυτό όμως που θα παρουσιαστεί εν προκειμένω δεν έχει τόσο σχέση με την Υπερπραγματικότητα του ριάλιτι, όσο με την αντίδραση ως προπαρασκευασμένη κατηγορία εντός του σημειακού περιβάλλοντος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Κάποια στιγμή τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, Facebook, Twitter, γέμισαν με αναρτήσεις καταγγελτικές για την εν λόγω εκπομπή και μάλιστα δημιουργήθηκε το hashtag «*#cancelbigbrother*», το οποίο καλούσε σε κατάργηση της εκπομπής. Ο λόγος ήταν ένα σεξιστικό σχόλιο ενός παίχτη του ριάλιτι το οποίο σύμφωνα με τις καταγγελίες προσέδωσε στην πράξη του βιασμού τον θετικό ορισμό της αρρενωπότητας και μάλιστα παρότρυνε εμμέσως τους ανθρώπους στην πράξη του βιασμού. Δημιουργήθηκε λοιπόν ένα διαδικτυακό κίνημα με το σλόγκαν *#cancelbigbrother* που περιέκλειε ένα

¹²³ Baudrillard, J., (2019), *Ομοιώματα και Προσομοίωση*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 57.

¹²⁴ Βλέπε σχολιασμό για την οικογένεια Louds στο: Baudrillard, J., (2019), *Ομοιώματα και Προσομοίωση*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 65.

εύρος αιτημάτων, όπως την απόδοση ευθυνών από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, την τιμωρία και επιβολή προστίμου στο κανάλι, την τιμωρία και αποπομπή του παίχτη και την κατάργηση του ριάλιτι.

Το περιστατικό προκάλεσε την παρέμβαση του Κυβερνητικού Εκπροσώπου, ο οποίος με αφορμή τα δημοσιεύματα ζήτησε την άμεση διερεύνηση του συμβάντος από το ΕΣΡ.¹²⁵ Ανέφερε χαρακτηριστικά ότι *επικοινωνήσε με τον τηλεοπτικό σταθμό και θεωρεί αυτονόητη την άμεση αντίδρασή του*. Τελικά, η προσωπική ευθύνη του παίχτη αποτέλεσε κεντρικό μοχλό διαχείρισης του ζητήματος από «τον τηλεοπτικό σταθμό» και από το «ΕΣΡ», αφού η λύση που υιοθετήθηκε ήταν η αποπομπή του παίχτη, έπειτα από μια επίκληση του Bigbrother στην αξία των ανθρώπινων δικαιωμάτων και την αμέριστη υποστήριξη του Bigbrother προς αυτά.

Καμία επιβολή προστίμου, καμία κατάργηση της εκπομπής, καμία απόδοση οποιασδήποτε ευθύνης στο σταθμό δεν επετεύχθη. Τα αιτήματα αρκέστηκαν στη δικαίωση μέσω της απονομής ατομικής ευθύνης και τιμωρίας, ενώ η αντίδραση πιθανόν να λειτούργησε ως διαφήμιση και να υποκίνησε την περιέργεια πολλών τηλεθεατών να δουν την εκπομπή. Το συμβάν αυτό είναι κατάλληλο για να αναδείξει την κατά τον Baudrillard μερικότητα της αποτελεσματικότητας της ριζοσπαστικής αντίδρασης μέσα στον ψηφιακό κόσμο, διότι η τελευταία συνιστά απλώς μία κατασκευασμένη αναπαράσταση, της οποίας τα αιτήματα απορροφούνται και ελέγχονται εύκολα από την πρωτοκαθεδρία των κυρίαρχων δομών εξουσίας του κώδικα.

Για τον Baudrillard, με αναφορά στο ανωτέρω παράδειγμα, η αντίδραση ενάντια στον σεξισμό εγγράφεται ως προπαρασκευασμένη από τον κώδικα, οπότε κάθε εκδήλωσή της δεν διαφεύγει ποτέ από οριοθετημένες πρακτικές που εύκολα κατευνάζονται από την κυριαρχία.¹²⁶ Κάθε είδους αντίδραση ενάντια σε μία εξουσιαστική πρακτική είναι μία αναπαράσταση που κατασκευάζεται σημειακά, από τον κώδικα μεν, εξυπηρετεί δε άριστα τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς. Αρκεί μια ηθική επιβεβαίωση των «αντιδραστικών» από το εξουσιαστικό λόγο. Το πολύ πολύ να δημιουργηθεί και ένα θεσμικό πλαίσιο διασφάλισης των δικαιωμάτων τους και να εγγραφούν και αυτοί στις υπάρχουσες δομές. Κάτι τέτοιο δε διασαλεύει την κυριαρχία σύμφωνα με τον Baudrillard. Η αντίδραση απλά αποκτά θετικό φορτίο και μετατρέπεται σε έναν ακόμη θετικό ορισμό της ζωής. Στο τέλος, η αλυσίδα των θετικών ορισμών είναι τόσο μεγάλη, που

¹²⁵ Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης.

¹²⁶ Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*, London: Sage Publications, Inc., σελ. 184-185.

τα δικαιώματα αποκτούν πληροφοριακό χαρακτήρα και δεν είναι πια τίποτε άλλο από μεταφορά σημείων που ανταλλάσσονται αυθαίρετα με τα μέσα δικτύωσης και τα ΜΜΕ. Ναι στα δικαιώματα των γυναικών, ναι στην κατάργηση των φύλων, ναι στην πάταξη του ρατσισμού. Τα αιτήματα εκφράζονται με hashtags, και τα hashtags είναι αυθαίρετα σημεία που ανακυκλώνονται χάνοντας το κοινωνικό τους νόημα. Αρκεί ένα πάτημα του κουμπιού like ή η επικόλληση μιας λεζάντας στην εικόνα προφίλ, για να πει κάποιος ότι ασκεί πολιτική δράση. Τι είδους πολιτική δράση είναι και κατά πόσο διακυβεύει την πολιτική οικονομία του σημείου και των υβριδικά συναρτώμενων με αυτό νεοφιλελεύθερων μορφών εξουσίας, αποτελούν στοιχεία για τα οποία θα αμφέβαλλε ο Baudrillard.

Φαίνεται ότι ο λόγος αποτελεί ανάχωμα για τη δράση. Σήμερα που ο λόγος έχει εκδημοκρατιστεί και έχει αναχθεί σε πληροφορία όπου η έκφραση άποψης γίνεται με το πάτημα κουμπιού και επιλέγοντας ανάμεσα σε δυαδικές αντιθέσεις δημοψηφικού τύπου ναι/όχι, είναι εύλογο να διαπραγματευτούμε το ζήτημα της πολιτικής πράξης στην κατά τα λεγόμενα όλο και περισσότερο εκδημοκρατισμένη κοινωνία. Στο σημείο αυτό διακρίνεται η κατά πολλούς ακραία διαπίστωση του Baudrillard ότι η σύγχρονη αστική δημοκρατία είναι παγίδα. Προέρχεται η ίδια η έννοια από τη δυαδική λογική και αποτελεί το αντίθετο της καταπίεσης. Η σκέψη του στοχαστή για κάθε μορφή αντίδρασης συμπυκνώνεται στην πρόταση: Κάτι χρειάζεται να είναι καταπιεσμένο για να ελευθερωθεί.¹²⁷ Για τον Baudrillard, οι θετικές κατηγορίες δημιουργούνται ταυτόχρονα ή έπονται των αρνητικών και ο μόνος λόγος ύπαρξής τους είναι η παραπλάνηση των ανθρώπων από την καταπίεση που υφίστανται. Η πίστη στην ουτοπία όμως εξυπηρετεί την συμμόρφωση, όπως ακριβώς ο χριστιανικός κανόνας της μεταθανάτιας ζωής εξυπηρετούσε δια της παραπλάνησης το εγκόσμιο σύστημα ανισότητας.¹²⁸ Η απελευθέρωση από το φασισμό, η απελευθέρωση από τη σεξουαλική καταπίεση, η απελευθέρωση από τη λευκή δυτική κυριαρχία, όλα αυτά είναι οι ελεγχόμενες και σκόπιμα διαμορφωμένες από τους φορείς εξουσίας, όψεις μιας δυνατότητας τις οποίες εκμεταλλεύεται το σύγχρονο αστικό κράτος προκειμένου να αποκτούν οι εξουσιαστικές πρακτικές του έρεισμα νομιμοποίησης στο «όνομα» της δημοκρατίας.

Μετά από την παράθεση των παραπάνω παραδειγμάτων κατασκευής αναπαραστάσεων εκ μέρους των φορέων εξουσίας και της ανάδειξης της αδυναμίας οποιασδήποτε

¹²⁷ Στο ίδιο, σελ. 106.

¹²⁸ Στο ίδιο, σελ. 125-133.

μορφής αντίδρασης να τις ανατρέψει, ως θεωρητικές προεκτάσεις της Θεωρίας της Προσομοίωσης, έρχεται το σημείο όπου αρχίζει να διαφαίνεται η μεγάλη αδυναμία της τελευταίας να εισηγηθεί ηθικοπρακτικές αλλαγές. Παρά τις ορθές, στοχευμένες και γεμάτες οξύνοντα επιθέσεις του στοχαστή στο σύγχρονο αστικό γνωσιοθεωρητικό και πολιτικό υπόδειγμα, η υπαγωγή κάθε μορφής δράσης στην κυριαρχία του κώδικα από πλευράς του έχει ένα μεγάλο μειονέκτημα. Θέση της παρούσης εργασίας, καθόλη τη διάρκεια ανάδειξης του ζητήματος της αναπαράστασης ως γνωσιοθεωρητικής αρχής του Baudrillard ήταν να καταλήξει σε τούτη την ηθικοπρακτική αδυναμία που αφοπλίζει το έργο του. Σκόπιμα, στην παράθεση όλων των προηγούμενων παραδειγμάτων αποσιωπήθηκαν εναλλακτικές προσεγγίσεις οι οποίες αποκηρύσσουν την απορρόφηση του νοήματος από την σημειακή κυριαρχία και κατ' επέκταση ερμηνεύουν τις μορφές αντίδρασης ως *έχουσες* ηθικοπρακτικό αποτέλεσμα.

Για παράδειγμα, στην περίπτωση του Bigbrother το σεξιστικό συμβάν προκάλεσε κάποιες συνέπειες που δεν είναι άνευ σημασίας. Πολλοί χορηγοί, επιδιώκοντας να συμμερισθούν το κοινωνικό κλίμα προς όφελος των κερδών των επιχειρήσεων τους απέσυραν τις χορηγίες τους προς την εκπομπή, επικαλούμενες έναν ηθικό λόγο κατά του σεξισμού συναρτούμενο με το εταιρικό κοινωνικό προφίλ τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μειωθούν οι διαφημίσεις που προβάλλονταν την ώρα της εκπομπής και συνεπώς τα έσοδα του καναλιού από αυτές. Η μείωση των εσόδων του καναλιού είναι ένα «απτό» αποτέλεσμα, ακόμη και αν ο μοραλιστικός λόγος των χορηγών εντάσσεται εντός μιας κερδοσκοπικής στρατηγικής. Μία τέτοιου είδους διαπίστωση οδηγεί στον ισχυρισμό ότι το κίνημα που ξέσπασε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επέφερε κάποιο αποτέλεσμα, ακόμη κι αν το αποτέλεσμα αυτό δεν οφείλεται σε μια καθαρή οικουμενική ηθική κρίση αλλά στην ανάπτυξη μιας δύναμης του κινήματος έμφυλων δικαιωμάτων, ικανής να ενταχθεί στους συμβατικούς θεσμούς και να ασκήσει πίεση στους όρους διακίνησης του κεφαλαίου. Όντως, το εν λόγω αποτέλεσμα δεν απαντά στην αρχή της ριζοσπαστικής πολιτικής αλλαγής, αλλά αυτό δε συνεπάγεται την πλήρη εκμηδένιση της αντίδρασης υπό το καθεστώς της σημειακής κυριαρχίας.

Η απορρόφηση κάθε είδους αντίδρασης στην σημειακή κυριαρχία, την οποία ενστερνίζεται ο Baudrillard, αποτελεί μεν αιχμηρή κριτική θέση έναντι ολοένα και περισσότερων σύγχρονων μορφών αντίδρασης που προφασίζονται απατηλά την αλλαγή. Αποτελεί επιπλέον μία αιχμηρή κριτική θέση απέναντι στη νεώτερη φιλοσοφική παράδοση, της οποίας οι ρασιοναλιστικές ρίζες έχουν για τον στοχαστή κανονιστική προέλευση. Ωστόσο, η Θεωρία της Προσομοίωσης, θα επιχειρηθεί να αναδειχθεί ότι αφορμάται

από μία σκεπτικιστική θέση. Στο τρίτο μέρος της εργασίας θα προσεγγιστεί η Θεωρία της Προσομοίωσης με όρους λανθασμένης γνωσιοθεωρητικής αφετηρίας, ούτως ώστε να αναδειχθούν οι όροι δυνατότητας εναλλακτικών θεωρήσεων για το νόημα, την κοινωνία και την πολιτική πράξη.

4. ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗ – ΜΙΑ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΗ

(ΑΝΤΙ) ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ;

4.1. ΣΧΕΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗΣ

Σε όλο το εύρος της εργασίας καταβλήθηκε προσπάθεια να αναδειχθεί ο τρόπος που δομείται η Θεωρία της Προσομοίωσης, μέσω της εστίασης στις αλλαγές που έφερε στη γνωσιοθεωρία η γλωσσική στροφή. Είδαμε τον Baudrillard να εφαρμόζει τις αρχές της σημειολογίας και να κατασκευάζει μια θεωρία για τον πολιτισμό, σύμφωνα με την οποία ο τελευταίος απομακρύνεται όλο και περισσότερο από την πρόσδεσή του στην αξία των φυσικών κατηγοριών. Το έσχατο φαινόμενο πλήρους απελευθέρωσης των σημείων από κάθε σταθερό σημείο αναφοράς ονομάζεται «Υπερπραγματικότητα».

Η εν λόγω κατάληξη της Θεωρίας της Προσομοίωσης εκ πρώτης όψεως καθιστά έκθετο τον Baudrillard σε μία κατηγορία, η οποία εξαπολύεται σε εύρος μεταμοντέρνων στοχαστών. Πρόκειται για την κατηγορία ότι οι μεταμοντέρνοι διολισθαίνουν στον σχετικισμό ως προς τη γνώση. Οι τελευταίοι ασκούν κριτική στις ουσιοκρατικές αξιώσεις της παραδοσιακής μεταφυσικής παράδοσης και χαρακτηρίζουν τη μεταφυσική ως μια εκ του μη όντος κατασκευή της πραγματικότητας. Ενάντια σε αυτού του είδους τη μεταφυσική, επιχειρούν να αποδομήσουν τις κατηγορίες των δυαδικών αντιθέσεων, που κατά τη γνώμη τους ωθούν σε μεταφυσικά σχήματα και μέσω της αποδόμησης να αποκαλύψουν τις ιστορικές και κοινωνικές καταβολές των εκάστοτε σχημάτων σκέψης.¹²⁹ Η κατηγορία του σχετικισμού προκύπτει από την αναγωγή της αξίας σε εκάστοτε ιστορικά συγκείμενα, αξίας απαλλαγμένης από την καθολικότητα και οικουμενικό-

¹²⁹ Kellner, D., (1989), *From Marxism to Postmodernism and Beyond*, USA: Stanford University Press, σελ. 177.

τητα που απαιτούνται από μία σθεναρή (και παραδοσιακή) σύλληψη των αξιών εν γένει. Ο Baudrillard σε μεγάλο βαθμό εφαρμόζει τέτοιου είδους αποδόμηση και για αυτόν τον λόγο εμφανίζεται, εκ μίας πρώτης όψεως, ως ευάλωτος στην κατηγορία περί σχετικισμού.

Στη *Συμβολική Ανταλλαγή και Θάνατος*, ο Baudrillard ακολουθεί το μοτίβο της αποδόμησης, με το οποίο επιχειρεί να αποκαλύψει τους ιστορικά εντοπισμένους λόγους που οδήγησαν στην κατασκευή των παραδοσιακών ουσιοκρατικών πεποιθήσεων. Επιπλέον, η από πλευράς του συμπαράταξη με τον Saussure όσον αφορά την επίθεση στη μεταφυσική της αναφοράς, τον καθιστά σε ένα πρώτο επίπεδο υποστηρικτή μιας σχετικιστικής πρόσληψης της αξίας, αφού, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, ο Saussure αποκηρύσσει το καθεστώς της αναφοράς και αγκιστρώνει το νόημα σε πολιτισμικές συμβάσεις, οι οποίες αναντίρρητα προκύπτουν εντός του ιστορικού γίνεσθαι (παρότι το ιστορικό συγκείμενο δεν απασχόλησε τις επιστημολογικές αξιώσεις του Saussure). Τόσο η μέθοδος της ιστορικής αποδόμησης, όσο και η σωσσουριανή σημειολογία συγκλίνουν προς τη δικαιολόγηση της γνώσης και του νοήματος με κατασκευασιοκρατικούς-σχετικιστικούς όρους. Η εκ μέρους του Baudrillard αξιοποίηση και των δύο αυτών μεθόδων μπορεί να οδηγήσει κάποιον στο συμπέρασμα ότι η Θεωρία της Προσομοίωσης είναι μία θεωρία σχετικιστικής αποτίμησης της αξίας της γνώσης και του νοήματος.

Είδαμε όμως επιπλέον, ότι ο Baudrillard εισηγείται την εξομοίωση σημαίνοντος και σημαίνοντος σε μία διάσταση και την πλήρη απελευθέρωση του σημείου από οποιαδήποτε αποκλειστική σχέση με καθεστώς αξίας, είτε η τελευταία ορίζεται με θεμελιοκρατικούς όρους, είτε με κατασκευασιοκρατικούς.¹³⁰ Τόσο η θεμελιοκρατία, όσο και η κατασκευασιοκρατία, αντιθέτως, δεν αποκηρύσσουν τη δυνατότητα δικαιολόγησης της γνώσης και του νοήματος εν γένει, αλλά υποστηρίζουν ότι τα κριτήρια δικαιολόγησης και αποτίμησης των αξιών είτε εκπορεύονται από κάποιες πρώτες αρχές (στην περίπτωση της θεμελιοκρατίας), είτε ότι παράγονται πολιτισμικά (στην περίπτωση της κατασκευασιοκρατίας). Στη θεωρία του Baudrillard αποκηρύσσεται *κάθε είδους* δυνατότητα δικαιολόγησης της γνώσης, είτε με μεταφυσικούς όρους, είτε με αντιμεταφυσικούς (καθότι σύμφωνα με τον στοχαστή η αντιμεταφυσική εμπεριέχει λανθάνουσα μεταφυσική).

¹³⁰ Βλέπε σελ. 31-35.

Συνοψίζοντας, εάν κάποια εκλάβει σοβαρά τις κανονιστικές προτάσεις που εκφράζονται στην Θεωρία της Προσομοίωσης, δύσκολα μπορεί να την εντάξει μεταξύ των σχετικιστικών θεωριών. Και αυτό διότι, παρότι αξιοποιεί τη μέθοδο της ιστορικής αποδόμησης, ο Baudrillard αρνείται τη σύνδεση της αξίας με τη χρήση της γλώσσας υπό το καθεστώς πολιτισμικών συμβάσεων και επιπλέον αρνείται κάθε είδους αντιμεταφυσική απόπειρα δικαιολόγησης της γνώσης και του νοήματος. Αντιθέτως καταγγέλλει τη σημειολογία του Saussure για υπόρρητη μεταφυσική. Έτσι, δεν ευδοκιμεί η κατάταξή του στο σχετικιστικό ρεύμα, τουναντίον μάλιστα φαίνεται ότι ο Baudrillard στέκεται κριτικά απέναντι στον σχετικισμό.

Βλέπουμε, λοιπόν, μια αντίφαση, εφόσον απ' τη μια πλευρά έχουμε τη ρητή από μέρους του Baudrillard προτροπή αποχής απ' τη μεταφυσική και την αντικατάστασή της με ιστορικές μεθόδους ερμηνείας των κοινωνικών φαινομένων, ενώ απ' την άλλη έχουμε την από πλευράς του καταγγελία της υφέρπουσας μεταφυσικής που ενυπάρχει στις κατασκευασιοκρατικές θεωρίες νοήματος. Η κριτική στάση του Baudrillard έναντι στα αναπαραστατικά συστήματα γνώσης αλλά και στον σχετικισμό που προκύπτει από τα κατασκευασιοκρατικά συστήματα, δημιουργεί το εξής ερώτημα. Ποια θέση επιτρέπει στον στοχαστή να εξαπολύσει επίθεση, τόσο στην αξία της γνώσης ως αναπαράστασης, όσο και στην αξία της γνώσης ως κατασκευής της πραγματικότητας; Υπάρχει κάποιο αρχιμήδειο σημείο στο οποίο στέκεται, και όντας εξωτερικός από τα εν λόγω μεταφυσικά συστήματα εξαπολύει την κριτική του προς πάσα κατεύθυνση; Και αν ναι, ποιο είναι αυτό το σημείο;

Το ιδεαλιστικό «σημείο» από το οποίο δύναται ο στοχαστής να εξαπολύσει την επίθεση του σε κάθε απόπειρα δικαιολόγησης της γνώσης και του νοήματος βρίσκεται πέρα και πάνω από όλες τις προαναφερόμενες λογικές «τοπολογίες». Είναι ένα σημείο, πάγια ιδιότητα του οποίου είναι η διενέργεια της διαρκούς εξαφάνισης των υποστάσεων. Χαρακτηριστικά και διαφωτιστικά είναι τα λόγια που επιφυλάσσει ο στοχαστής για τους «συμμάχους» του (από τους οποίους ωστόσο, όπως θα υποστηριχτεί στη συνέχεια, η σκέψη του αποκλίνει) σε αυτήν την διαδικασία κατάρρευσης των υποστάσεων, τους Benjamin και Adorno:

Βρίσκουμε ήδη ίχνη αυτής της ριζοσπαστικότητας της εξαφάνισης στον Adorno και τον Benjamin, παράλληλα με μια νοσταλγική άσκηση της διαλεκτικής. Διότι υπάρχει μια νοσταλγία της διαλεκτικής, και αδιαμφισβήτητα η πιο διακρι-

τική διαλεκτική είναι εξαρχής νοσταλγική. Υπάρχει όμως και μια άλλη, βαθύτερη τονικότητα στους Αντόρνο και Benjamin, η τονικότητα μιας μελαγχολίας συνδεδεμένης με το ίδιο το σύστημα, αθεράπευτη και πέρα από κάθε διαλεκτική. Είναι αυτή η μελαγχολία των συστημάτων που σήμερα παίρνει το πάνω χέρι, μέσα από τα ειρωνικά διαφανή σχήματα που μας περιβάλλουν. Γίνεται το θεμελιώδες πάθος μας... Η μελαγχολία είναι εγγενής ιδιότητα του τρόπου εξαφάνισης του νοήματος στα διεργασιακά συστήματα. Είμαστε όλοι μελαγχολικοί.

Το ιδεαλιστικό αυτό σημείο, το οποίο αποτελεί αρχιμήδειο σημείο και από το οποίο ο στοχαστής διαβλέπει μόνο τη διαρκή διαδικασία της εξαφάνισης, απαλλαγμένης μάλιστα από διαλεκτική διαμεσολάβηση, θα υποστηριχθεί ότι αποτελεί κατάληξη μιας προσπάθειας υπέρβασης συγκεκριμένων προβλημάτων που σχετίζονται με την γνωσιοθεωρητική αφετηρία από την οποία εκκινεί ο συλλογισμός του Baudrillard.

4.2. Ο ΚΑΡΤΕΣΙΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ BAUDRILLARD

Η γνωσιοθεωρητική αφετηρία από την οποία εκκινεί ο Baudrillard συνίσταται στην πρόσληψη της γνώσης ως πιστής αναπαράστασης της πραγματικότητας. Η θέση αυτή συνυφαίνεται σχεδόν αναπόδραστα με το σκεπτικισμό. Αν θεωρήσουμε ότι η ανθρωπίνος νόες δεν έχουν άμεση γνωστική πρόσβαση στην πραγματικότητα παρά μόνο στις νοητικές αναπαραστάσεις που διαμεσολαβούν μεταξύ αυτών και του κόσμου, τότε δεν υπάρχει τρόπος να αποτιμήσουν την πιστότητα των αναπαραστάσεων αυτών. Δεν υπάρχει αρχιμήδειο σημείο, στο οποίο, στεκόμενοι, μπορούν να συγκρίνουν την αναπαράσταση της πραγματικότητας με την πραγματικότητα καθεατή. Συνεπώς, εφόσον, εάν εξ υποθέσεως η γνώση λαμβάνεται ως πιστή αναπαράσταση, δεν μπορούμε ποτέ να καταστούμε δικαιολογημένοι να πιστέψουμε ότι την έχουμε αποκτήσει. Η αποδόμηση που διενεργεί ο Baudrillard έναντι των αναπαραστατικών συστημάτων σκέψης βασίζεται στην εν λόγω αμφισβήτηση της δυνατότητας της γνώσης ως αναπαράστασης.

Η ανωτέρω συλλογιστική που εντοπίζεται στο φαινομενικά ριζοσπαστικό έργο του Baudrillard, στην πραγματικότητα έχει τις ρίζες της στη διόλου μεταμοντέρνα, νεώτερη γνωσιολογική παράδοση και συγκεκριμένα στις σκεπτικιστικές αμφιβολίες που καλλι-

εργούνται στη βάση της καρτεσιανής επιστημολογίας.¹³¹ Μεγάλο τμήμα της παρούσης εργασίας είχε ως στόχο να καταδείξει, μέσα από την παράλληλη ανάπτυξη της Θεωρίας της Προσομοίωσης, τη βαρύνουσα γνωσιοθεωρητική αξία που έχει η έννοια της αναπαράστασης στη σκέψη του Baudrillard και την από μέρους του αποδοχή των βασικών αρχών της καρτεσιανής γνωσιολογίας.

Η καρτεσιανή γνωσιολογία, βασισμένη σε ένα αποδεικτικό ιδεώδες για τη δικαιολόγηση επιχείρησε να εδραιώσει ένα σύστημα θεμελίωσης της γνώσης. Ο Descartes, χρησιμοποιώντας ως μέθοδο την αμφιβολία οδηγήθηκε στην πεποίθηση ότι μοναδική του βεβαιότητα αποτελεί το *cogito*, το γεγονός δηλαδή ότι μπορεί και σκέφτεται.¹³² Αμφισβήτησε την αντιληπτική αξιοπιστία και ιδίως την αποδεικτική αξιοπιστία της οπτικής αντίληψης.¹³³ Αυτή ακριβώς η αμφιβολία της οπτικής αντίληψης συνιστά το μεθοδολογικό όχημα του Baudrillard, μέσω του οποίου επιχειρεί να αποδομήσει τη μοντέρνα σύλληψη της γνώσης ως αναπαράστασης.

Ο στοχαστής λαμβάνει ως δεδομένο ότι μοναδικός τρόπος θεμελίωσης της γνώσης θα ήταν η αισθητηριακή της σύλληψη και εφόσον κάτι τέτοιο συνιστά - σύμφωνα με την γλωσσικής στροφής κατεύθυνσή του -, αυταπάτη, η σκέψη του ωθείται στον γνωσιοθεωρητικό σκεπτικισμό. Η οπτική αντίληψη είναι αφετηρία για την Θεωρία της Προσομοίωσης και εκκινώντας από την εν λόγω αρχή ως προϋπόθεση θεμελίωσης της αξίας της εμπειρίας, ο Baudrillard καταλήγει στο επιστημολογικό κενό, στον απόλυτο σημειακό σολιψισμό, σύμφωνα με τον οποίο, εφόσον δεν μπορεί να θεμελιωθεί η αξία της γνώσης στην οπτική αντίληψη, δεν υπάρχει κανένας άλλος τρόπος θεμελίωσής της.¹³⁴ Descartes και Baudrillard αξιοποιούν το ίδιο αναπαραστατικό παράδειγμα με τη διαφορά ότι ο τελευταίος εξοβελίσε κάθε ελπίδα και οποιουδήποτε είδους βεβαιότητα, ακόμη και για τη μεταφυσική του *cogito*. Η Υπερπραγματικότητα συμβαίνει τη στιγμή που η σχέση μεταξύ αντικειμένου και αναπαράστασής του τίθεται σε αμφιβολία.¹³⁵

Παρότι ο αφοριστικός ως προς την μεταφυσική Baudrillard φαίνεται να επιτίθεται στο καρτεσιανό επιστημολογικό παράδειγμα, στο *Fatal strategies* αποκαλύπτει ότι η Υπερπραγματικότητα είναι η στιγμή ακραίας καρτεσιανής αμφιβολίας, καθώς τρία διανοητικά κεφάλαια του βιβλίου τιτλοφορούνται ως εξής: «The Evil Genie of the Soci-

¹³¹ King, A., (1998), «A critique of Baudrillard's hyperreality: towards a sociology of postmodernism», *Philosophy and Social Criticism*, London: SAGE Publications, 24:6, σελ. 47-66, σελ. 53.

¹³² Στο ίδιο, σελ. 53.

¹³³ Rorty, R. (1989), *Philosophy and the Mirror of Nature*, Oxford: Blackwell, σελ. 123.

¹³⁴ Ό.π. σελ.55.

¹³⁵ Στο ίδιο, σελ. 54.

al»¹³⁶, «The Evil Genie of the Object»¹³⁷, «The Evil Genie of Passion».¹³⁸ Η χρήση του όρου «κακός δαίμων» παραπέμπει άμεσα στον δαίμονα του Descartes στον πρώτο στοχασμό.

Έτσι λοιπόν η ιδέα της Υπερπραγματικότητας είναι στη βάση της καρτεσιανή, επειδή τονίζει την αναπαράσταση ως το πρόβλημα της γνώσης. Από τη στιγμή που η αναπαράσταση τίθεται σε προτεραιότητα, το ζήτημα της γνώσης αναπτύσσεται ως ζήτημα της σύνδεσης μεταξύ αναπαράστασης και αντικειμένου. Αυτό αναπόφευκτα οδηγεί σε αμφιβολία για την ακρίβεια και την αξιοπιστία της αναφοράς, επειδή ο νους δεν έχει πρόσβαση στην εξωτερική πραγματικότητα. Ο Baudrillard εν τέλει, μη δυνάμενος να εντοπίσει κάποιο εναλλακτικό από τον αναπαραστατικό τρόπο δικαιολόγησης της γνώσης ξεπερνάει την σκεπτικιστική αμφιβολία με το άλμα στον σημειακό ιδεαλισμό, όπου το σημείο κυριαρχεί ως απόλυτη, μη αναπαραστατική αρχή και το ανθρώπινο υποκείμενο γίνεται έρμαιο της τυχαιοκρατικής κίνησης του τελευταίου. Τελική του θέση αποτελεί η πεποίθηση ότι είμαστε όλοι μελαγχολικοί, εξαιτίας της αδυναμίας μας να ανασυγκροτήσουμε ένα αποτελεσματικό γνωσιοθεωρητικό, σημασιολογικό και πολιτικό σύστημα αντίστασης έναντι της πλήρους ανυπαρξίας του νοήματος και της σημειακής κυριαρχίας. Τελευταία φράση του Ομοιώματα και Προσομοίωση είναι η εξής:

Δεν υπάρχει πια ελπίδα για το νόημα. Το νόημα είναι θνητό. Αλλά αυτό επί του οποίου επέβαλλε την αιώνια βασιλεία του, αυτό που σκόπευε να εξαλείψει για επιβάλλει τη βασιλεία του Διαφωτισμού, δηλαδή τα φαινόμενα, αυτά είναι αθάνατα, απρόσβλητα τόσο από τον μηδενισμό του νοήματος όσο και από τον μηδενισμό του μη νοήματος. Εκεί είναι που ξεκινάει η σαγήνη.

Συνοψίζοντας όσα ειπώθηκαν ως εδώ, ο Baudrillard επιλέγει ένα αρχιμήδειο σημείο (σημειακός ιδεαλισμός) από το οποίο εξαπολύει την επίθεσή του έναντι παντός είδους γνωσιοθεωρητικού συστήματος σκέψης. Ο λόγος που καταλήγει στον σημειακό ιδεαλισμό είναι προκειμένου να ξεπεράσει τον σκεπτικισμό που συνυφαίνεται με τη σύλληψη τη γνώσης ως αναπαράστασης, αλλά και τον σχετικισμό που συνυφαίνεται με την

¹³⁶ Baudrillard, J., (1990), *Fatal Strategies*, New York: Semiotext(e), σελ. 72.

¹³⁷ Στο ίδιο, σελ. 81.

¹³⁸ Στο ίδιο, σελ. 99.

σύλληψη του νοήματος ως πολιτισμικής κατασκευής. Ο σημειακός ιδεαλισμός χαρακτηρίζεται από τον απόλυτο φαταλισμό και την πλήρη ανυπαρξία νοήματος, καθώς η αξία ως αναπαράσταση, δηλαδή η μοναδική κατά τον Baudrillard διαισθητικά δυνατή σύλληψη της αξίας, κατακρυμνίζεται.

4.3. Η ΑΝΤΙΑΙΔΕΚΤΙΚΗ ΤΟΥ BAUDRILLARD

Ακόμη όμως κι αν δεχτούμε ότι ο Baudrillard επεδίωξε ένα μορφολογικά όμοιο μεν, περιεχομενικά αντεστραμμένο δε μεταφυσικό σχήμα από αυτό της παραδοσιακής μεταφυσικής, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με νέα προσκόμματα όσον αφορά την γνωσιοθεωρητική αξία της Θεωρίας της Προσομοίωσης. Εάν υιοθετήσουμε τη σκοπιά της Κριτικής Σχολής της Φραγκφούρτης, της οποίας τις ιδέες για την πραγματοποίηση εφαρμόζει παραλλαγμένες ο Baudrillard μιλώντας για σημειακή κυριαρχία, η εμπλοκή του στη μεταφυσική συζήτηση εμφανίζεται εντόνως προβληματική καθώς στηρίζεται στην εφαρμογή μιας «λανθασμένης» διχοτόμησης μεταξύ των κατηγοριών υποκείμενο-/αντικείμενο, η οποία μάλιστα διέπεται από έντονα μανιχαϊστικά στοιχεία¹³⁹ και φέρει ηθικοπρακτικές συνέπειες.

Συγκεκριμένα, ο Baudrillard προϋποθέτει τη διάκριση μεταξύ υποκειμένου και αντικείμενου, χωρίς ωστόσο να εφαρμόζει κανενός είδους διαλεκτική διαμεσολάβηση μεταξύ των δυο κατηγοριών. Αν κάνουμε μια ανασκόπηση όσων ειπώθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο σχετικά με τη λειτουργία της αναφοράς ως διαμεσολάβησης ανάμεσα στο σημείο και τη φυσική κατηγορία, ενθυμούμενες μάλιστα την αποκήρυξή της ως ρεαλιστικής κατηγορίας τόσο από τον Saussure όσο και από τον Baudrillard, γίνεται σαφές ότι ο εξοβελισμός της από τη σημειακή ανάλυση οδηγεί στην κατάργηση της διαμεσολάβησης εν γένει. Οι σχέσεις μεταξύ των μερών των δυαδικών αντιθέσεων στο τρίτο στάδιο της προσομοίωσης, όπου η αναφορά έχει πλήρως εξαλειφθεί, διέπονται από αδιαμεσολάβητη διαφορά.

Η διαλεκτική λογική σκέψη απεναντίας, η οποία αποτελεί εργαλείο ανάπτυξης της κριτικής θεωρίας, συνίσταται στην αναγκαιότητα διαρκούς διαμεσολάβησης μεταξύ

¹³⁹ Wernick, A., (2009) «Commentaries on Jean Baudrillard's "On disappearance"», στο *Jean Baudrillard: Fatal Theories*, Clarke, D., Doel, M., Merrin, W., Smith, R., New York: Routledge, σσ. 30-49.

των δύο πόλων κάθε αναπαραστατικής λογικής αντίθεσης. Στην περίπτωση του Baudrillard, το αντικείμενο, το οποίο παίρνει τη μορφή του σημείου, επικρατεί ως απόλυτο «κακό» στην Θεωρία της Προσομοίωσης, από την άποψη ότι εκμηδενίζει πλήρως τη διαμεσολάβηση που είναι αναγκαίος όρος για τη διάσωση της γνώσης και του υποκειμένου, έστω και με τη μορφή μιας διαρκούς διαλεκτικής σχέσης. Η άρνηση της διαμεσολάβησης και η κυριαρχία του αντικειμένου στο θεωρητικό του σχήμα ενισχύει τη διαπίστωση ότι συνιστά μια θεωρία πλήρους πραγματοποίησης, ή καλύτερα πλήρους «σημειοποίησης». Ο ίδιος ο Baudrillard, σε συνέντευξη αναφέρει σχετικά με τη διαλεκτική:

Πάντα προτιμούσα τον ριζικό ανταγωνισμό ανάμεσα στα πράγματα-υπάρχει κάτι μη συμμορφώσιμο και εκείνη ακριβώς τη στιγμή οι όροι δεν είναι διαλεκτικοί (...) Υπάρχει, μια διαρκής σύγκρουση ανάμεσα σε δυο πράγματα, μέσω της οποίας και τα δύο από κοινού αντιτίθενται στη γραμμικότητα και τη διαλεκτική.¹⁴⁰

Ο τρόπος μου δεν είναι διαλεκτικός. Αντίθετα, είναι προκλητικός, αντιστροφικός, είναι ένας τρόπος να υψώνω τα πράγματα στη νιοστή δύναμη τους και όχι να τα διαλεκτικοποιώ. Είναι ένας τρόπος να ακολουθώ τις έσχατες λογικές συνέπειες, για να δω τι θα συμβεί.¹⁴¹

Στον αντίποδα της πλήρους πραγματοποίησης και της ισοπέδωσης του υποκειμένου που επικαλείται η Θεωρία της Προσομοίωσης, οι εκπρόσωποι της σχολής της Φραγκφούρτης, παρότι διατήρησαν την καρτεσιανή γνωσιοθεωρητική πρόσληψη της αξίας ως αναπαράστασης, θέλησαν να συμφιλιώσουν με κάποιον τρόπο τη διχοτομία και να διασώσουν το υποκείμενο και την ατομικότητα στην ολοκληρωτικά λειτουργικοποιημένη κοινωνία. Ο Adorno, εκπρόσωπος της σχολής της Φραγκφούρτης, στο άρθρο του «Υποκείμενο–Αντικείμενο»¹⁴² εκφράζει κάποιες ιδέες που αντιβαίνουν στον ολοκληρωτισμό του αντικειμένου που προωθεί ο Baudrillard:

¹⁴⁰ Gane, M., (2003), *Baudrillard Live: Selected Interviews*, USA and Canada: Routledge, σελ. 56.

¹⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 82.

¹⁴² Adorno, T., W., (1978), «Subject and Object», *The Essential Frankfurt School Reader*, (ed. Arato & Gebhardt) Blackwell Basil, Oxford, 497- 513, σελ. 498.

Ο διαχωρισμός υποκειμένου αντικειμένου είναι ταυτόχρονα αληθής και ψευδής. Αληθής, επειδή στο αντιληπτικό πεδίο εξυπηρετεί έναν πραγματικό διαχωρισμό, τη διχοτόμηση της ανθρώπινης κατάστασης, μια καταναγκαστική διαδικασία. Ψευδής, γιατί το αποτέλεσμα της διάκρισης δεν πρέπει να υποστασιοποιηθεί, και να μετατραπεί με μαγικό τρόπο σε μια σταθερά....επειδή δεν μπορούν να νοηθούν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, ως διαχωρισμένα, το ψεύδος της διάκρισης εκφράζεται με την αμοιβαία διαμεσολάβηση τους (...) όταν δε η διάκριση εδραιώνεται άμεσα, χωρίς διαμεσολάβηση, γίνεται ιδεολογία.

Με βάση τα *συγκεκριμένα*¹⁴³ λόγια του Adorno θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το έργο του Baudrillard όχι μόνο αδυνατεί να ασκήσει κριτική στην ιδεολογία, αλλά συνιστά το ίδιο μια ιδεολογική τοποθέτηση. Η Θεωρία της Προσομοίωσης χρησιμοποιεί ως αναγκαία «αντικείμενα» αποδόμησης τα παραδοσιακά μεταφυσικά συστήματα και η θεωρία του συνιστά μία απόλυτη αντίδραση απέναντι σε αυτά. Αυτή η διαπίστωση καθιστά τον Baudrillard έκθετο απέναντι στην κριτική που επιφύλαξε ο ίδιος έναντι κάθε μορφής αντίστασης ως προκατασκευασμένης από τους εκάστοτε μηχανισμούς εξουσίας. Το σχήμα του φέρει «σάρκα και οστά» μόνο ως αντίθετος πόλος του ήδη υφιστάμενου, κυρίαρχου γνωσιοθεωρητικού μοντέλου, όπως ακριβώς η αντίσταση στην πολιτική κυριαρχία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης υφίσταται για τον Baudrillard μόνο ως αρνητικό της θετικής κατηγορίας της κυριαρχίας και κατευνάζεται εύκολα από τους μηχανισμούς της. Η εν λόγω θέση καθιστά τη θεωρία του υπόλογη στην ίδια «απρόσωπη» κυριαρχία στην οποία ο στοχαστής ασκεί κριτική.

Η άρνηση των εργαλείων της διαλεκτικής αποπλίζει τη δυνατότητα άντλησης κάποιου είδους γνωσιοθεωρητικής αξίας από την Θεωρία της Προσομοίωσης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Huyssen, «Η κριτική της ιδεολογίας, ακόμη και αν το πραγματικό και η αλήθεια είναι ασταθή, χρειάζεται να βασίζεται σε μια διάκριση ανάμεσα στις αναπαραστάσεις και να αναλύει τις διάφορες σχέσεις μεταξύ της κυριαρχίας και

¹⁴³ Στο κείμενό του για την πολιτισμική βιομηχανία ο Adorno διατείνεται μάλλον την αποκήρυξη της δυνατότητας εφαρμογής διαλεκτικών εργαλείων για τη διάσωση του υποκειμένου έναντι της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Το μόνο πεδίο στο οποίο εναποθέτει τη διάσωση της διαλεκτικής διαδικασίας, είναι το καλλιτεχνικό, όπου η τελευταία προσιδιάζει στη διατήρηση της αυτο-νομίας του έργου τέχνης. Βλέπε: Adorno, T., Horkheimer, M., [(1996), (1947)], *Η Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, Αθήνα, Νήσος, κεφ. «Πολιτιστική Βιομηχανία», σελ. 201-277.

του υποκειμένου». ¹⁴⁴ Το γεγονός ότι ο Baudrillard αρνείται την αξία της αναπαράστασης και της διαλεκτικής διαμεσολάβησης, οδηγεί στον καταποντισμό της θεωρίας του σε ένα ακόμη απολογητικό εργαλείο της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων, δηλαδή σε ένα σημείο μεταξύ πολλών άλλων, σημείο βεβαίως που δε φέρει καμία αξίωση νοήματος και ηθικοπρακτικών αλλαγών. Αυτό το επιχείρημα, παράλληλα με το «κατηγορώ» του για σχετικισμό, εξαπέλυσε ο Habermas στην επίθεση στους μεταμοντέρνους, όταν τους κατηγόρησε ως φέροντες υπόρρητα κανονιστικά κίνητρα τα οποία υποκρύπτουν έντεχνα πίσω από ένα αδιόρατο πέπλο αποηθικοποίησης. ¹⁴⁵

Αξιολογώντας την Θεωρία της Προσομοίωσης ως προς τις ηθικοπρακτικές συνέπειές της, από το πρίσμα οπτικής της Κριτικής Σχολής της Φραγκφούρτης, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ότι η ολική, ισοπεδωτική άρνηση του εμπρόθετου υποκειμένου και της πολιτικής πράξης από πλευράς του Baudrillard, λόγω της επιλογής ενός γνωσιοθεωρητικού σκεπτικισμού απαλλαγμένου από τα εργαλεία της διαλεκτικής, την καθιστά μια θεωρία χωρίς ρητή κανονιστική και πολιτική στόχευση. Οποιαδήποτε μορφή πολιτικής και ηθικής πράξης υπάγεται στο οντολογικό σχήμα πρωτοκαθεδρίας των σημείων, τα οποία τελούν υπό τυχαιοκρατικές αλληλεπιδράσεις. Η εμπρόθετη δράση συνιστά έτσι επιφανινόμοτο δράσης και κάθε είδους πολιτική αλλαγή μάταια αξιώνει να υπερβεί τη σημειακή κυριαρχία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο κάθε πολιτισμική έκφραση, είτε είναι καλλιτεχνικό έργο, είτε είναι πολιτικός λόγος και πράξη, είτε θεωρία, χάνουν την δυνατότητα διατήρησης νοήματος και ανάγονται σε απολογητικά εργαλεία του συστήματος των φαινομενικοτήτων-σημείων.

Συνεπώς, τα όσα αναφέρθηκαν έως αυτό το σημείο οδηγούν στην συνόψιση των παρακάτω λογικών αδυναμιών της Θεωρίας της Προσομοίωσης.

1. Ο Baudrillard αποδομεί τη θεμελιοκρατική γνωσιοθεωρητική παράδοση, αξιοποιώντας τη μέθοδο της ιστορικής αποδόμησης (μη μεταφυσική μέθοδος), ενώ ταυτόχρονα ο σημειακός ιδεαλισμός, που συνιστά κεντρική του πρόταση, είναι μία πλήρως μεταφυσική θέση.

¹⁴⁴ Huyssen, A., (1989), In the Shadow of McLuhan: Jean Baudrillard's Theory of Simulation, MIT Press, Assemblage, No. 10, σελ. 6-17.

¹⁴⁵ Habermas, J., Ben-Habib, S., (1981), «Modernity versus Postmodernity», στο *New German Critique*, No. 22, *Special Issue in Modernism*, 3-14.

2. Ο ιδεαλισμός του σημείου είναι μία «αφελής» υπέρβαση του σκεπτικιστικού επιχειρήματος, υπέρβαση η οποία φανερώνει τη λανθάνουσα καρτεσιανή γνωσιολογία ως υπόστρωμα της Θεωρίας της Προσομοίωσης
3. Δεν εφαρμόζει διαλεκτική διαμεσολάβηση, η οποία αποτελεί αναπαραστατική μεν, ενεργητική δε απόπειρα διάσωσης του νοήματος και του υποκειμένου.
4. Η αποδόμηση εφαρμόζεται ως *αντίδραση* πάνω στα δομημένα συστήματα σκέψης, και έτσι υπάγεται στην ίδια κριτική που ο ίδιος εξαπέλυσε έναντι κάθε μορφής αντίδρασης και η οποία συνίσταται στην υπαγωγή τους σε προκατασκευασμένες κατηγορίες, εύκολα ελέγξιμες από ό,τι ο Baudrillard νοεί ως «κυριαρχία».

5. Η ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΩΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΜΟ

Λαμβάνοντας υπόψιν τις αδυναμίες της Θεωρίας της Προσομοίωσης που προκύπτουν από την άρνηση του Baudrillard να ασπαστεί την (έστω) σχετικιστική πρόσληψη της αξίας υπό την ομπρέλα του ιστορικισμού, αλλά και την εγγελιανού τύπου διαλεκτική διαμεσολάβηση που θα ήταν αναγκαία προκειμένου να υπερβαθεί – τουλάχιστον σε κάποιον βαθμό – ο σκεπτικισμός, προκύπτει το εξής ερώτημα. Υπάρχει άραγε τρόπος διάσωσης μιας μη αναπαραστατικής πρόσληψης της αξίας; Ή η εξάλειψη της αναπαραστασης οδηγεί κατ' ανάγκην στη ριζική εξάλειψη της αξίας, όπως διαφαίνεται μέσα από το έργο του Baudrillard; Παρακάτω θα επιχειρηθεί μία ενδεικτική και ακροθιγής πρόταση που αφορά τρόπους εναλλακτικής προσεγγίσης της αξίας της γνώσης και του νοήματος. Στη βάση αυτών των προσεγγίσεων δεν συμπεριλαμβάνονται οι προκείμενες που καθιστούν τον σκεπτικισμό αναπόφευκτο.

Σε πολλές σύγχρονες συζητήσεις σχετικά με το μεταμοντέρνο ρεύμα σκέψης, ενσταλάζεται η προβληματική διατήρησης του νοήματος χωρίς αναφορά σε εξωγλωσσικές οντότητες. Παρότι πυρήνας των σύγχρονων αυτών συζητήσεων γύρω από το νόημα είναι η γλώσσα, οι γνωσιοθεωρητικές αφετηρίες και η μεθοδολογία των επιμέρους ρευμάτων που εντάσσονται σωρευτικά κάτω από την ομπρέλα του μεταδομισμού, είναι πολύ διαφορετικές μεταξύ τους και δεν δικαιολογείται η κατάταξή τους σε ένα ενιαίο σύστημα. Έτσι, είναι λανθασμένο να αποδίδεται το σκεπτικιστικό επιχείρημα που εμπεριέχεται στο σχήμα σκέψης του Baudrillard, εν είδει κριτικής συλλήβδην της μεταμοντέρνας σκέψης. Αντιθέτως, η γνωσιοθεωρητική αφετηρία πολλών αποκαλούμενων μεταμοντέρνων στοχαστών εκκινεί από μία διαμετρικά αντίθετη κατεύθυνση από το καρτεσιανό επιστημολογικό παράδειγμα και το πρόβλημα της γνώσης που εντοπίζεται σε αυτό, ενώ ταυτόχρονα η διαλεκτική αποτελεί κομβικής σημασίας μεθοδολογική επιλογή τους.

Παρότι στη σύγχρονη συζήτηση για το νόημα παρατηρείται η ιστορικοιστική στροφή και η απομάκρυνση από ουσιοκρατικές απόπειρες θεμελίωσης της γνώσης, δεν χαρακτηρίζει τις απόψεις των σύγχρονων στοχαστών εν γένει η κατακρήμνιση της γνωσιακής και ηθικής αξίας. Το εγχείρημα διάσωσης της αξίας επιχειρείται από όσους ασπάζονται την ερμηνευτική στροφή και αποπειρώνται μία ερμηνευτική υπέρβαση του σκεπτικιστικού επιχειρήματος.¹⁴⁶ Οι στοχαστές αυτοί δεν εκκινούν από την αισθητηριακή αναπαράσταση ως γνωσιοθεωρητική αφετηρία, αλλά δίνουν έμφαση στη λειτουργία της γλώσσας ως ιστορικής διαδικασίας παραγωγής νοημάτων. Βασική τους θέση είναι ότι η γλώσσα δεν συνιστά αναπαράσταση του εξωτερικού κόσμου υπό την καρτεσιανή σχέση υποκειμένου και αντικειμένου, αλλά συνιστά μία *υφή* η οποία κατασκευάζει εν μέρει την πραγματικότητα αυτή, της οποίας η αξία κατανοείται ως ερμηνεία.¹⁴⁷ Η γλώσσα υπό το πρίσμα αυτής της κατεύθυνσης δεν νοείται εξολοκλήρου ως συμπληρωματική της οπτικής εμπειρίας, αλλά ως συγκροτητική αυτής.

Η εν λόγω άποψη για την γλώσσα έχει τις ρίζες της στο θεωρητικό υπόδειγμα του Martin Heidegger, ο οποίος στο *Είναι και Χρόνος* επιχειρεί να αποδομήσει το καρτεσιανό αναπαραστατικό παράδειγμα. Στην 15^η παράγραφο του εν λόγω έργου¹⁴⁸, ο Heidegger παρουσιάζει ένα παράδειγμα προκειμένου να αποδομήσει την προοντολογική αρχή που ενυπάρχει στο καρτεσιανό cogito. Το παράδειγμά του αφορά τη σχέση του μάστορα με το σφυρί:

Όσο λιγότερο χαζεύεις το σφυρί σαν πράγμα, και όσο περισσότερο το αδράχνεις και το χρησιμοποιείς, τόσο πιο αρχέγονη γίνεται η σχέση σου προς αυτό, και τόσο ανεπικάλυπτα το συναντάς ως αυτό που είναι – ως όργανο.

Σύμφωνα με τον Heidegger, η γνώση χρήσης του εργαλείου δεν κατοχυρώνεται από κάποια ρασιοναλιστική, ενορατική αρχή, αλλά πρακτικά. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει κάποια υπερβατική αξιολογική αρχή από την οποία πηγάζει το νόημα, αλλά το τελευταίο συγκροτείται από την *πρακτική εξάσκηση* της γλώσσας και η αισθητηριακή μας αντίληψη συντονίζεται με τα κατασκευασμένα νοήματα που προκύπτουν από αυτήν

¹⁴⁶ Βλέπε: Gadamer, H.G., (1979), *Truth and Method*, London: Sheed & Ward/ Rorty, R. (1989), *Philosophy and the Mirror of Nature*, Oxford: Blackwell./ Derrida, J., Harold, B., Hartman, G., de Man, P., Miller, H., (1979), *Deconstruction and Criticism*, New York: The Continuum Publishing Company.

¹⁴⁷ King, A., (1998), «A critique of Baudrillard' s hyperreality: towards a sociology of postmodernism», *Philosophy and Social Criticism*, London: SAGE Publications, 24:6, σελ. 47-66, σελ. 57.

¹⁴⁸ Heidegger, M., (2017), [1927], *Είναι και Χρόνος*, Δωδώνη, §. 15, σελ. 125.

την πρακτική. Επιπλέον, στο πλαίσιο της χαϊντεγκεριανής σκέψης η γλώσσα δεν μιμείται τα αντικείμενα του κόσμου, αλλά συνιστά η ίδια την *πραγματικότητα* στην οποία η ύπαρξη είναι πρωταρχικά «ερριμένη». ¹⁴⁹ Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι οι άνθρωποι δεν μπορούν να σταθούν σε ένα σημείο εκτός γλώσσας, από το οποίο, κοιτώντας τον κόσμο, συλλαμβάνουν γνωσιακές αναπαραστάσεις, αλλά η γνώση και το νόημα συντίθενται εντός του ερμηνευτικού κύκλου, δηλαδή εντός του εμμενούς συστήματος της γλώσσας. ¹⁵⁰ Υπό αυτούς τους όρους η γλώσσα συνιστά την πραγματικότητά μας, πέρα από την οποία δεν μπορούμε να σταθούμε με ρασιοναλιστικούς, μεταφυσικούς τρόπους.

Η βασισμένη στον Heidegger ερμηνευτική προσέγγιση συνεπώς, δεν διαχωρίζει την αναπαράσταση από το αντικείμενό της ως δύο διακριτές οντολογικές κατηγορίες. Από αυτό το πρίσμα, η ίδια η ιδέα της αντικειμενικής γνώσης δεν έχει νόημα. Εφόσον εξ αρχής δεν είναι αποδεκτή η έννοια της αντικειμενικής γνώσης, το σκεπτικιστικό επιχείρημα αποδυναμώνεται. Η αλλαγή κατεύθυνσης της ερμηνευτικής προς τις πολιτισμικές πρακτικές, ενσωματώνει την πραγματικότητα εντός του μεγαλύτερου συνόλου του ιστορικά εντοπισμένου γλωσσικού συστήματος και η αλήθεια σε αυτό το σύστημα προκύπτει ενδοπολιτισμικά. Το ιστορικό πλαίσιο λειτουργεί ως ένα ερμηνευτικό όλον, το οποίο είναι απαλλαγμένο από νομοτέλεια και μέσω του οποίου μπορούμε να αναλύσουμε το μέρος. ¹⁵¹ Η αξία της γνώσης ενσωματώνεται μέσα σε ιστορικά παρασκευασμένα γλωσσικά παιχνίδια, στα οποία οι λέξεις και οι υποδηλώσεις υπακούν σε συγκεκριμένους κανόνες προκειμένου να διατηρούν το νόημά τους. ¹⁵² Από αυτήν τη θέση, η Υπερπραγματικότητα εκλαμβάνεται ως ένα ακόμη γλωσσικό παιχνίδι το οποίο παίζει με την ιδέα του επιστημολογικού σκεπτικισμού, χωρίς να σημαίνει ότι ο τελευταίος αποτελεί υφιστάμενο γνωσιοθεωρητικό πρόβλημα. ¹⁵³ Ο σκεπτικισμός, απεναντίας, συνιστά ένα ψευδοπρόβλημα, το οποίο δεν ανακύπτει καν αν αρνηθούμε εξ' αρχής τις θεμελιώδεις προκείμενες από τις οποίες προκύπτει. Η κουλτούρα στο ερμηνευτικό σχήμα δεν μπορεί να ιδωθεί μηδενιστικά διότι είναι η πραγματικότητα, μία πραγματικότητα αυτοαναφορική και διαλεκτικά σχετιζόμενη με τον εαυτό της.

¹⁴⁹ ό.π, σελ. 58.

¹⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 58.

¹⁵¹ Gelven, M., (1970), *A Commentary on Heidegger's "Being and Time"*, London: Harper & Row, σελ. 177.

¹⁵² Στο ίδιο, σελ. 58.

¹⁵³ King, A., (1998), «A critique of Baudrillard's hyperreality: towards a sociology of postmodernism», *Philosophy and Social Criticism*, London: SAGE Publications, 24:6, σελ. 47-66, σελ. 59.

Η πρόσληψη των επηρεασμένων από τον Heidegger στοχαστών για την γλώσσα και την αξία του νοήματος επιδιώκει να είναι μη αναπαραστική. Αυτήν ακριβώς την δυνατότητα πρόσληψης αγνόησε ο Baudrillard, μένοντας προσκολλημένος στην ματαιότητα εύρεσης εναλλακτικού γνωσιοθεωρητικού σχήματος πέραν αυτού που αποδίδει αξιακή προτεραιότητα στην όραση. Το μεγάλο πρόβλημα της αισθητηριακής προτεραιότητας που προϋποθέτει ο Descartes και υιοθετεί ο Baudrillard, συνίσταται στο ότι συλλαμβάνουν την αναπαράσταση ως το θεμελιώδες επιστημολογικό πρόβλημα. Εάν το μάτι εκλαμβάνεται ως έμβλημα της γνωσιοθεωρητικής δυνατότητας, τότε ο άνθρωπος δεν μπορεί ποτέ να είναι σίγουρος για την ακρίβεια της οπτικής αναπαράστασης του κόσμου.¹⁵⁴

Τα γλωσσικά αυτά παιχνίδια, όρος τον οποίο εισηγήθηκε ο Wittgenstein διέπονται από κανόνες, και οι κανόνες προκύπτουν από γλωσσικές συμβάσεις των μελών μίας κοινότητας και αποτελούν τον λεγόμενο κώδικα για τον οποίο έγινε λόγος στο πρώτο κεφάλαιο. Με την προσθήκη του γλωσσικού κώδικα το πρόβλημα της αναπαράστασης μετατρέπεται σε πρόβλημα της ερμηνείας και αναλύεται ως «τι είναι αυτό που αποδίδει σε μία λέξη το συγκεκριμένο νόημα της σε μία επικοινωνιακή πράξη». Η πραγματικότητα δεν καταρρίπτεται στο ερμηνευτικό σχήμα, αλλά εκλαμβάνεται ως το ιστορικό συγκείμενο εντός του οποίου λαμβάνουν χώρα γλωσσικά παιχνίδια. Έτσι, η ερμηνευτική οδηγεί στην οικειοποίηση και την προσοικείωση του κόσμου που ξεδιπλώνεται στο λόγο και στο κείμενο.¹⁵⁵ Πρόκειται για τη διερεύνηση του ορίζοντα της συνείδησης κατά τρόπο ώστε η διαδικασία της ερμηνείας να προσφέρει και τη δυνατότητα μιας κριτικής της ιδεολογίας, όχι όμως με την έννοια της αποξένωσης και της παραμόρφωσης - όπως στην Κριτική Θεωρία και την Θεωρία της Προσομοίωσης - αλλά ως έναν ερμηνευτικό αναστοχασμό, ο οποίος δεν θεωρείται ποτέ τετελεσμένος και ολοκληρωμένος.¹⁵⁶

Η απομάκρυνση από τον μηδενισμό λοιπόν, που διαπράττουν οι εκφραστές της ερμηνευτικής σχολής, καθώς και η προτεραιότητα που δίνουν στη γλώσσα ως εργαλείο κατασκευής του ορίζοντα των γεγονότων, στρέφουν την προσοχή στην ανάλυση των πολιτισμικών φαινομένων όπως αυτά εξελίσσονται στα ιστορικά τους πλαίσια αναφοράς. Σε αυτόν τον άξονα πρόσληψης του νοήματος, τα σύγχρονα επικοινωνιακά μέσα

¹⁵⁴ King, A., (1998), «A critique of Baudrillard's hyperreality: towards a sociology of postmodernism», *Philosophy and Social Criticism*, London: SAGE Publications, 24:6, σελ. 47-66, σελ. 58.

¹⁵⁵ Λυριντζής, Χ., (2001), *Σύγκριση και Ερμηνεία, Η πορεία και οι προοπτικές στη σύγχρονη πολιτική ανάλυση*, Αθήνα, νήσος, σελ. 96.

¹⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 96.

όπως οι selfies και το Instagram δεν υπάγονται κατεξοχήν στην σημειακή κυριαρχία, αλλά ερμηνεύονται ως επιμέρους εκφράσεις πολιτισμικών παραγωγών νοήματος που προκύπτουν από ανθρώπινες πρακτικές. Για παράδειγμα, η ερμηνευτική ανάλυση εντάσσει τα μίντια ως επικοινωνιακό μέσο, του οποίου το περιεχόμενο επιλέγεται από διευθυντές προγραμμάτων και απευθύνεται σε πολιτισμικά ενεργούς δέκτες.¹⁵⁷ Το υλικό που διακινείται μέσω αυτών υποκινείται από τις προθέσεις κατασκευής ερμηνευτικών σχημάτων και κατασκευής πραγματικότητας, τόσο από πλευράς των δημιουργών, όσο και από πλευράς των δεκτών. Τα μίντια δεν αποτελούν αυθύπαρκτα, σημειακά υποκινούμενα ηγεμονικά μέσα, αλλά αποτελούν μέσα με τα οποία οι ενεργοί παίκτες παράγουν, αναπαράγουν, κατευθύνουν και κατασκευάζουν ερμηνευτικά σχήματα.

Το ζήτημα της κυριαρχίας φυσικά δεν είναι απόν από μία τέτοια ανάλυση των μέσων, αλλά απεναντίας αναδεικνύεται με τρόπο που διερευνά τόσο την εμπλοκή της στα γλωσσικά παιχνίδια, όσο και τις δυνατότητες ανατροπής της. Στα αναπαραστατικά σχήματα σκέψης, ο μηδενισμός προκύπτει από την αδυναμία εύρεσης δικαιολογητικής αρχής της γνώσης και κατ' επέκταση οδηγεί σε ματαίωση της πολιτικής πράξης λόγω αδυναμίας εύρεσης ενός αρχιμήδειου σημείου εκ του οποίου δύναται να αφορμηθεί μία νομιμοποιημένη, ριζοσπαστική πολιτική αλλαγή. Στο ερμηνευτικό σχήμα δεν αναζητάται κάποιο αρχιμήδειο σημείο νομιμοποίησης της πράξης ούτε αναζητάται η «ριζοσπαστική» δράση, αλλά αναζητούνται οι τρόποι με τους οποίους παράγεται το νόημα, καθώς και ποιο είδος νοήματος είναι αξιακά φορτισμένο σε συγκεκριμένα πολιτισμικά πλαίσια.

Η προβληματοποίηση του νοήματος εγγράφει εντός της την ιδεολογική φύση του ερωτήματος και αυτό σημαίνει ότι η ερμηνευτική ανάλυση είναι πλήρως υποψιασμένη του αναπόφευκτα νομιμοποιητικού εξουσιαστικού λόγου που προτάσσει όταν ερμηνεύει το νόημα.¹⁵⁸ Η αναστοχαστική, κριτική ερμηνευτική ανάλυση ωστόσο δεν πτοείται ανεπανόρθωτα εμπρός στο πρόσκομμα που την ενσωματώνει αναπόφευκτα σε απολογητικό εργαλείο του κυρίαρχου λόγου. Αποδεχόμενη τις αντινομίες που ενυπάρχουν στο εμμενές σχήμα εντός του οποίου εφαρμόζεται, διανοίγεται στην δυνατότητα διαρκούς αναστοχαστικού μετασχηματισμού του νοήματος σε νέες κατευθύνσεις. Τουλάχιστον, μία τέτοιου είδους δυνατότητα, αφοπλίζει την στείρα ιδεολογική εγκαθίδρυ-

¹⁵⁷ Ό.π., σελ. 59.

¹⁵⁸ Hutcheon, L., (1988), «A Postmodern Problematics», Ethics/ Aesthetics: Post-Modern Positions, Merrill, R., Washington: Maiseonneuve Press, σελ. 4.

ση παγιωμένων πεποιθήσεων. Η κατανόηση των τρόπων παραγωγής νοήματος με την αξιοποίηση της ιστορίας δύναται να διαλευκάνει τα ιδεολογικά ερείσματα που εμπιέρονται σε οποιοδήποτε είδους ερμηνεία και να υποκινήσει παρεμβάσεις στους ιδεολογικούς μηχανισμούς, δηλαδή παρεμβάσεις στους κανόνες του παιχνιδιού και ανακάλυψη καινούριων.

Συνοψίζοντας τα όσα προκύπτουν από την κριτική επισκόπηση του έργου του Baudrillard, και λαμβάνοντας υπόψιν τις σύγχρονες απαιτήσεις όσον αφορά την διατήρηση του νοήματος, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η μοντέρνα κουλτούρα κατασκεύασε αναπαραστατικές κατηγορίες δυαδικών αντιθέσεων που χρειάζονται αναθεώρηση. Αυτήν ακριβώς την αναχρονιστική πρόσληψη της αξίας του νοήματος επιχειρεί να αποδομήσει ο ίδιος Baudrillard με την Θεωρία της Προσομοίωσης, εξαπολύοντας επίθεση σε κατηγορίες όπως η ιδιωτική και η δημόσια σφαίρα, η γυναίκα και ο άντρας, ο λευκός και ο μαύρος. Το έργο του επ ουδενί δεν πρέπει να προσληφθεί ως ανούσιο, διότι στηλιτεύει παρωχημένες απόπειρες σύνδεσης των αξιών με νατουραλιστικές κατηγορίες, σε μία εποχή που διέπεται από την πολυπλοκότητα, συν τοις άλλοις, των νέων ψηφιακών μέσων παραγωγής νοήματος.

Σήμερα όλα συντείνουν στο ότι το οικονομικό μοντέλο έχει αλλάξει και είναι εξαιρετικά απλοϊκό να προσδένεται η αξία του νοήματος σε ρασιοναλιστικές συνδέσεις του τελευταίου με την οικονομική σφαίρα. Η ανάγκη για διεθνή κατανάλωση έχει μειώσει τους περιορισμούς και τις αυστηρές οριοθετήσεις της μοντέρνας κουλτούρας και μέσα σε αυτό το πλαίσιο απαιτείται η διεύρυνση των μεθοδολογικών εργαλείων εξέτασής του νοήματος. Η Θεωρία της Προσομοίωσης, παρότι έχει αξία διότι τονίζει την πολιτισμική μετάλλαξη που βιώνει ο πολιτισμός μας, η αξία της ωστόσο δεν πρέπει να υπερβαίνει τη διαπίστωση ότι ο επιστημολογικός μηδενισμός είναι ένα ακόμη γλωσσικό παιχνίδι που επιμένει να κρατά τα πόδια του γερά δεμένα στην αντικειμενική αλήθεια. Απέναντι σε αυτού του είδους τα γλωσσικά παιχνίδια αντίκεινται άλλα, πιο γόνιμα αν και όχι «θαυματουργά» για τη διερεύνηση του νοήματος. Τα παιχνίδια αυτά δεν εκλαμβάνουν ως καταστροφική την αδυναμία μας να εντοπίσουμε την προέλευση του νοήματος και αντιστέκονται στον πειρασμό καταφυγής στον ολοκληρωτικό αφορισμό ή στην επίκληση κάποιας μεταφυσικής αρχής δικαιολόγησης. Το μεγάλο στοίχημα που καλούνται να αντιμετωπίσουν είναι ο πάσης φύσεως σχετικισμός, μιας και ο τελευταίος ευθύνεται για τον ανθρώπινο *θρυμματισμό* που χαρακτηρίζει την σύγχρονη εμπειρία και την διάλυση του κοινωνικού ιστού.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κάπου εδώ ολοκληρώνεται η πραγμάτευση της Θεωρίας της Προσομοίωσης. Μέσα από την ανάπτυξη της καταβλήθηκε προσπάθεια να καταδειχθεί ένα ευρύτερο ζήτημα, του οποίου τη σημασία αναδεικνύει περίτεχνα η σκέψη του Baudrillard. Το ζήτημα διερεύνησης της πρόσληψης της αξίας ως αναπαράστασης υφέρπει όλη την ερευνητική προβληματική της εργασίας αυτής. Το έργο του Baudrillard συνιστά ένα θαυμαστό παράδειγμα ανάδειξης των αδυναμιών που συνοδεύουν την εν λόγω πρόσληψη της αξίας ως αναπαράστασης. Οι ιδέες του για την προσομοίωση, εκτός από εμβριθείς και κριτικές είναι και διορατικές, καθώς η σύγχρονη τεχνολογική πραγματικότητα βασίζεται κατά κόρον σε τεχνικές προσομοίωσης και θέτει τη σχέση αναπαράστασης και πραγματικότητας σε δαιμονική αμφιβολία. Η σύγχρονη εμπειρία δοκιμάζεται από την κατάρρευση του νοήματος εντός ενός περιβάλλοντος αυξανόμενης και αξιακά αθεμελίωτης πολυσημίας. Οι selfies, το Instagram, οι κατασκευασμένες αναπαράστασεις, όλα συνιστούν φαινόμενα τα οποία δύνανται να ερμηνευθούν με όρους προσομοίωσης, φαινόμενα δηλαδή όπου η αξία της εμπειρικής πραγματικότητας αποδυναμώνεται ολοένα και περισσότερο.

Για τον Baudrillard, η αξία της αναπαράστασης συνιστά μία γνωσιοθεωρητική πλάνη και η πλάνη αυτή αποκαλύπτεται στο σύγχρονο κόσμο της τεχνολογικής προόδου. Η διαρκής μεταβλητότητα, η μαζική αναπαραγωγή, η αποθήκευση της πληροφορίας σε τεράστιες μνημονικές μήτρες, η ψηφιοποίηση, συνιστούν λειτουργίες που διαλύουν την παραδοσιακή σύλληψη της αναπαράστασης. Η μνήμη και η όραση, ως γνήσιες λειτουργίες του ανθρώπου, έχουν μετεγγραφεί στις τεχνολογικές μηχανές, οι οποίες προσομοιώνουν ολόκληρη την ανθρώπινη εμπειρία, με αποτέλεσμα ο άνθρωπος να εκκενώνεται όλο και περισσότερο από εμπειρία και νόημα. Το συμπέρασμα στο οποίο κατα-

λήγει ο Baudrillard, είναι ότι βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια μη αναστρέψιμη ενδόρρηξη του νοήματος.

Η ενδόρρηξη του νοήματος ωστόσο, στην οποία καταλήγει ο Baudrillard, υποστηρίζεται ότι είναι απότοκη της καρτεσιανής γνωσιοθεωρητικής αφετηρίας του στοχαστή και δεν αποτελεί μοναδική ερμηνευτική δυνατότητα για το νόημα. Η προσκόλληση στην γνωσιοθεωρητική αξία της αναπαράστασης, συνδυασμένη με την μεταφυσική αποστροφή του στοχαστή, οδηγούν στην εξίσου μεταφυσική Υπερπραγματικότητα, την κατάρρευση δηλαδή του νοήματος και την πρόσληψη του κόσμου ως ενός κλειστού, εικονικού μάτριξ. Η αρχική παρουσίαση της σημειολογικής θεωρίας του Saussure, η εν συνεχεία ανάλυση των σταδίων της προσομοίωσης, η εστίαση στο ζήτημα της εικόνας και η εφαρμογή της προσομοίωσης στα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα επικοινωνίας είχαν ως κύριο σκοπό να δείξουν το πώς η αναπαράσταση αναδύθηκε ιστορικά σε πρωτεύουσα αξία του νοήματος, της γνώσης, της αλήθειας. Ο καρτεσιανισμός του Baudrillard αναλύθηκε στην Τρίτη ενότητα, προκειμένου να διαφανεί η ακραία σκεπτικιστική κατάληξη που απασχόλησε, όχι μόνο τον Baudrillard, αλλά και ολόκληρη τη δυτική φιλοσοφική παράδοση από την εποχή του Πλάτωνα ή και ακόμη πιο πριν. Η διάσωση του νοήματος ναυαγεί στο έργο του Baudrillard, διότι η μορφολογική ριζοσπαστικότητα του έργου του κρύβει πίσω της το παραδοσιακό σκεπτικιστικό επιχείρημα. Μία τέτοιου είδους ερμηνεία του νοήματος δεν αφήνει περιθώρια διάσωσης της αξίας της ζωής, και σε καμία περίπτωση δεν εκφράζει τις συμπερασματικές αξιώσεις της εν λόγω εργασίας. Για αυτό, στο τέλος της εργασίας, τέθηκαν κάποιες, προγραμματικές περισσότερο, κατευθύνσεις μελλοντικής ερευνητικής προσπάθειας, οι οποίες εστιάζουν στην ερμηνευτική πρόσληψη του νοήματος, όπως αυτή γίνεται αντικείμενο πραγμάτευσης εύρους μεταδομιστών στοχαστών. Σε κάθε περίπτωση, βασική αξίωση της παρούσης εργασίας ήταν να διερευνήσει τις προκλήσεις και τα διλήμματα που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος, όταν από τη μια αισθάνεται ως λυτρωτική την απελευθέρωση της αξίας από το καθεστώς της αναπαράστασης, και από την άλλη βιώνει τη σύγχυση και τον κατακερματισμό του αποδεσμευμένου από αναπαραστάσεις νοήματος.

Βιβλιογραφία

- Adorno, T., W., (1978), «Subject and Object», *The Essential Frankfurt School Reader*, (ed. Arato & Gebhardt) Blackwell Basil, Oxford, 497- 513
- Adorno, T., Horkheimer, M., (1996), [1947], *Η Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, επιμ. Κουζέλης, Γ., Αθήνα, Νήσος
- Batchen, G., (1999), *Burning with Desire: The conception of photography*, Cambridge MA: MIT Press
- Baudrillard, J., (1982), *Les Strategies Fatales*, Figures Grasset
- Baudrillard, J., (1983), «The Ecstasy of Communication», *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture*, Port Townsend: Bay Press.
- Baudrillard, J., (1990), [1973], *Ο Καθρέφτης της Παραγωγής: ή η Κριτική Αυταπάτη του Ιστορικού Υλισμού*, Σόλωνος 133, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Baudrillard, J., (1993), *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage Publications
- Baudrillard, J., (2000), *Η Καταναλωτική Κοινωνία: Οι μύθοι της, οι δομές της*, Σκόπελος: Νησίδες
- Baudrillard, J., (2009), «The Vanishing Point of Communication», *Fatal Theories*, Clarke. D., Doel, M., Merrin, W., Smith. R. New York: Routledge
- Baudrillard, J., (2009), *Why Hasn't Everything Disappeared*, Seagull Books
- Baudrillard, J., (2019), [1990], *Η Διαφάνεια του Κακού*, Αθήνα: Πλέθρον
- Baudrillard, J., (2019), *Ομοιώματα και Προσομοίωση*, Αθήνα: Πλέθρον
- Bartholeyns, G., (2014), «The instant past: Nostalgia and digital retro Photography», *Media and nostalgia: Yearning for the Past, Present and Future*, Basingstoke: Palgrave, 51-69

- Benjamin, W., (1978), «Το Έργο Τέχνης στην Εποχή της Τεχνικής Αναπαραγωγιμότητάς του», *Δοκίμια για την Τέχνη*, Αθήνα: Κάλβος
- Benjamin, W., (2019), [1934-40], «Ορισμένα Μοτίβα στον Μπωντλαίρ», *Κείμενα 1934-1940*, επιμ. Σαγκριώτης, Γ., Αθήνα: Άγρα, 149-219
- Bolter, J. D., & Grusin, R., (1999). *Remediation: Understanding new media*. Cambridge, MA: MIT Press
- Borges, J., L., (2013), «Περί της Ακρίβειας εν τη Επιστήμη», *Άπαντα τα πεζά*, μτφρ. Κυριακίδης, Α., Αθήνα: Πατάκης
- Boyne, R., Rattansi, A., (1990), *Postmodernism and Society*, New York: St. Martin' s Press
- Currie, G., & Ravenscroft, I., (2002). *Recreative Minds: Imagination in Philosophy and Psychology*, UK: Oxford University Press
- Derrida, J., Harold, B., Hartman, G., de Man, P., Miller, H., (1979). *Deconstruction and Criticism*, New York: The Continuum Publishing Company
- Frosh, P., (2015), «The Gestural Image: The Selfie, Photography Theory, and Kinesthetic Sociability», *International Journal of Communication* 9: 1607-1628, σελ. 1607
- Gadamer, H. G., (1979), *Truth and Method*, London: Sheed & Ward
- Gane, M., (1993), *Baudrillard Live_ Selected Inrterviews*, USA and Canada: Routledge
- Genosko, G., (2002). *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*.USA and Canada: Taylor & Francis e-Library
- Gelven, M., (1970), *A Commentnary on Heidegger's "Being and Time"*, London: Harper & Row
- Goldberg, G., (2017), «Through the Looking Glass: The Queer Narcissism of Selfies», *Social Media and Society*, UK: Sage Journals, 1-11

- Habermas, J., Ben-Habib, S., (1981), «Modernity versus Postmodernity», *New German Critique, Special Issue in Modernism*, 22: 3-14
- Hall, S., (1997), «The Work of Representation», *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, by Hall, Stuart, Milton Keynes: The Open University
- Heidegger, M., (2017), [1927], *Είναι και Χρόνος*, Δωδώνη
- Hu, Y., Manikonda, L., Kambhampati, S., (2014), «What We Instagram: A First Analysis of Instagram Photo Content and User Types», *Icwsn*, Arizona State University, Department of Computer Science
- Huysen, A., (1989), *In the Shadow of McLuhan: Jean Baudrillard's Theory of Simulation*, MIT Press, Assemblage, No. 10
- Hutcheon, L., (1988), «A Postmodern Problematics», *Ethics/ Aesthetics: Post-Modern Positions*, Merrill, R., Washington: Maisonneuve Press
- Jameson, F., (1989), *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press
- Kellner, D., (1989), *From Marxism to Postmodernism and Beyond*. USA: Stanford University Press
- King, A., (1998), «A critique of Baudrillard's hyperreality: towards a sociology of postmodernism», *Philosophy and Social Criticism*, London: SAGE Publications, 24:6, σελ. 47-66
- Lane, R., (2000), *Jean Baudrillard*, London and New York, Routledge.
- Lövheim, M., (2013), «Negotiating Empathic Communication» *Feminist Media Studies* 13 (4): 613–28
- Lyotard, J. F., (1988), *Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση*, Αθήνα, Γνώση
- Λυριντζής, Χ., (2001), *Σύγκριση και Ερμηνεία, Η πορεία και οι προοπτικές στη σύγχρονη πολιτική ανάλυση*, Αθήνα: Νήσος

- Μαρξ, Κ., (2013), [1859], *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Σύγχρονη Εποχή
- Merritt, J., (2015), «David Brooks on character, sin and rumors about his religious journey», στο *The Washington Post*.
https://www.washingtonpost.com/national/religion/qand038a-david-brooks-on-character-sin-and-rumorsabout-his-religious-journey/2015/05/01/dd4203a6-f046-11e4-8050839e9234b303_story.html
Brooks
- McLuhan, M., (1967), *The Medium is the Message: An Inventory of Effects*, New York: Bantam Books
- Nietzsche, F., (1998), [1889], *Twilight of the Idols*, New York: Oxford University Press
- Norris, C., (1992), *Uncritical Theory: Postmodernism, Intellectuals and the Gulf War*, Un. Of Massachusetts, U.S.A
- Rettberg, W., (2017), «Self Representation in Social Media», *SAGE Handbook of Social Media*
- Rettberg, J., W., (2014), *Seeing Ourselves Through Technology*, New York: Palgrave Macmillan
- Borges- Rey, E., «News Images on Instagram: The Paradox of Authenticity in Hyperreal Photo Reportage», *Digital Journalism*, 3:4, 571-593
- Rivkin, J. Ryan, M., (2004), [1998], *Literary Theory, an Anthology*, 350 Main Street, Maiden, MA 02148-5020, USA: Blackwell Publishing Ltd
- Rorty, R., (1989), *Philosophy and the Mirror of Nature*, Oxford: Blackwell
- Rotman, B., (1987), *Signifying Nothing: The Semiotics of Zero*, London , Houndmills, Basingstoke,
- Saussure, F., (2011), [1916], *Course in General Linguistics*, New York: Columbia University Press

- Segrillo, A., (2020), [1867], *Carl Marx' s Capital: (Vols: 1,2,3), Abridged. Sao Paolo: FFLCH/USP*
- Strauss, L. C., (2019). *Η Αγρία Σκέψη*. Αθήνα: Πατάκης
- Tifentale, A., (2014), «The Selfie: Making Sense of the “Masturbation of Self-Image” and the Virtual Mini-Me.», <http://selfiecity.net/#theory>
- Virilio, P., (1991) *The Lost Dimension*, New York 10027 USA: 522 Philosophy Hall, Columbia University
- Walton, K., (1990). *Mimesis as make-believe: On the foundations of the representational arts*, Cambridge, MA: Harvard University Press
- Wernick. A., (2009) «Commentaries on Jean Baudrillard’s “On Disappearance”», *Jean Baudrillard: Fatal Theories*, Clarke, D., Doel, M., Merrin, W., Smith, R., New York: Routledge, σσ. 30-49
- Zappavigna, M., (2016), «Social Media Photography Construing Subjectivity in Instagram Images», *Visual Communication*, University of New South Wales, Sydney, Australia, Vol.0 (0) 1-22

Η φωτογραφία του εξωφύλλου είναι από έκθεση φωτογραφίας του Jean Baudrillard.
Πηγή: <http://chateaushatto.com/exhibition/ultimate-paradox-the-photography-of-jean-baudrillard/>